

A. J. GREIMO CENTRO STUDIJS / 13

SEMIOTIKA

Vilniaus universitetas
A. J. GREIMO CENTRO STUDIJS / 13

SEMIOTIKA

Elektroninis leidinys

2017

Žurnalo parengimą finansavo
Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas

REDAKTORIŲ KOLEGIJA

Redaktorius

prof. habil. dr. Kęstutis Nastopka – *Vilniaus universitetas, filologija (semiotika)*

Atsakingoji sekretorė

dr. Gintautė Žemaitytė – *Vilniaus dailės akademija, humanitariniai mokslai (menotyra)*

Nariai:

prof. dr. Thomas F. Broden – *Purdue universitetas (JAV), filologija (semiotika)*

prof. dr. Ricardo de Castro Monteiro – *Anhembi Morumbi universitetas (San Paulas), menotyra (etnomuzikologija)*

prof. habil. dr. Ivan Darrault-Harris – *Paryžiaus Aukštųjų visuomenės mokslų studijų mokykla (EHESS), psichologija (psichosemiotika)*

doc. dr. Tomáš Hoskovec – *Masaryko universitetas (Brno), filologija (kalbotyra)*

vyr. mokslinis bendradarbis Eric Landowski – *Limožo universitetas, socialiniai mokslai (politikos mokslai)*

prof. habil. dr. Arūnas Sverdiolas – *Vilniaus universitetas, filosofija (hermeneutika)*

prof. habil. dr. Heidi Toelle – *III Paryžiaus universitetas (Naujoji Sorbona), filologija (semiotika)*

doc. dr. Dainius Vaitiekūnas – *Lietuvos edukologijos universitetas, filologija (lietuvių literatūra)*

doc. dr. Saulius Žukas – „*Baltų lankų*“ leidykla, filologija (semiotika)

Redagavo Emilija Visockaitė

Maketavo Giedrė Olsevičiūtė

ISSN 2424-547X

ISBN 978-609-459-513-4

© Straipsniai: Jacques Fontanille, Kęstutis Nastopka, Jolita Linkevičiūtė-Rimavičienė, Ksenija Kazarinova, Giedrė Smolskaitė

© Vertimas: Kęstutis Nastopka

© Vilniaus universitetas

Turinys

<i>Greimo aktualumas. Kęstutis Nastopka</i>	5
James Sacré <i>A. J. Greimui</i>	12
Jacques Fontanille <i>Greimo semiotika: ilgalaikis mokslinis projektas</i>	14
<i>Po Greimo ženklų. Algirdo Juliaus Greimo mokinį ir bendradarbį Jacques'ą Fontanille kalbina Kęstutis Nastopka</i>	26
Ksenija Kazarinova <i>Nuopuolio gramatika</i>	35
Giedrė Smolskaitė <i>Literatūros muzikalizavimas: Kosto Ostrausko Kvartetas</i>	57
Jolita Linkevičiūtė-Rimavičienė <i>Kilmės įrašas: naratyvinės ir pasijinės struktūros</i>	77
Šio sąsiuvinio autoriai	111

Greimo aktualumas

Šimtasis Algirdo Juliaus Greimo gimtadienis įtrauktas į UNESCO minėtinų datų kalendorių, o Lietuvos Respublikos Seimas 2017 metus paskelbė Greimo metais. Pirmoji iš 2017 m. Greimo atminimui skirtų mokslinių konferencijų – „Daugialypis Greimas“ – įvyko Seime kovo 29 d. Joje Greimo mokinys ir bendradarbis Jacques'as Fontanille aptarė Greimo semiotiką kaip ilgalaikį mokslinį projektą. Pranešimo vertimas spausdinamas šiame *Semiotikos* sąsiuvinyje.

Gegužės 17–19 d. Maskvoje vyko Lietuvos Respublikos ambasados Rusijos Federacijoje, Rusijos MA slavistikos instituto ir Maskvos universiteto pasaulinės kultūros instituto surengta tarptautinė konferencija „Apie dievus ir žmones: A. J. Greimas šiandien“. Jos metu buvo pristatyta Marijos Čepaitytės į rusų kalbą išversta Greimo knyga *Apie dievus ir žmones*. Konferencijoje dalyvavo Maskvos ir Sankt Peterburgo kalbininkai ir mitologai, per vaizdo įrašą sveikinimą-pranešimą perskaitė Pasaulinės kultūros instituto direktorius, Slavistikos instituto baltų-slavų tyrimų Centro vadovas Viačeslavas Ivanovas. (Tuo metu sunku buvo nuspėti, kad po Ivanovo mirties spalio 7 d. tai atrodys kaip jo atsisveikinimas su baltistų bendruomene.) Lietuvai atstovavo Tomas Venclova, Georgijus Jefremovas, Marija Čepaitytė, Kęstutis Nastopka, Skirmantas Valentas ir Nijolė Laurinkienė. Pasak akademiko Nikolajaus Kazanskio, praėjusio amžiaus 7–8 dešimtmečiais rusų filologams, tyrinėjusiems kultūros reiškinius struktūriniais metodais, Greimo idėjos buvo kaip gryno oro gurkšnis. Jo semiotika skatino nesitenkinti kultūros reiškinių paviršiumi ir siekti jos visuminės sampratos.

Prancūzų semiotikų bendrijos suvažiavimas, vykęs UNESCO būstinėje Paryžiuje gegužės 30–birželio 2 d., savo santykį su Greimo semiotika apibendrina šūkiu „Greimas šiandien: struktūros ateitis“. Tai žymi ir šiandieninį Greimo aktualumą, ir jo idėjų projekciją į ateitį. Fontanille žodžiais tariant, nepakanka kartoti anksčiau esančius Greimo atradimus. Reikia išžvelgti jo mokslinio projekto prasmę šiandienos ir rytdienos pasaulyje. „Reikia iš naujo jį apibrėžti ir atsigręžti į pamirštas ar išstumtas problemas.“ Konferencijos dalyviai iš Europos, Lotynų ir Šiaurės Amerikos, Azijos, Afrikos atskleidė neblėstantį Greimo idėjų gyvybingumą. Iš Lietuvos semiotikų pranešimus konferencijoje skaitė ir diskusijose dalyvavo Kęstutis Nastopka, Nijolė Keršytė ir Dalia Satkauskytė.

Semiotikai iš visų pasaulio žemynų susirinko XIII pasauliniame semiotikų suvažiavime Kaune birželio 26–30 d. Greimo semiotikai čia buvo skirta speciali sekcija, kurioje pranešimus skaitė prancūzų, italų, ispanų, graikų, suomių, estų, rusų, brazilų, kinų, korejiečių, indų semiotikai. Iš lietuvių dalyvavo Dmitrijus Gluščevskis, Paulius Jevsejevas, Jurgita Katkuvienė, Nijolė Keršytė, Jūratė Levina, Kęstutis Nastopka, Giedrė Smolskaitė, Arūnas Sverdiolas, Dainius Vaitiekūnas, Saulius Žukas. Specialioje Apskritojo stalo diskusijoje Kauno nacionaliniame dramos teatre susitiko prancūzai Jacques'as Fontanille, Ericas Landowskis ir italas Leone Massimo.

Tarptautinių konferencijų diskusijas pratęsė pokalbiai įvairiose Lietuvos vietose. Toliausiai nuo tarptautinių konferencijų salių nutolęs taškas, gražinantis į pačią Algirdo Juliaus gyvenimo pradžią – Svėdasų krašto (Vaižganto) muziejus, įsikūręs pastate, kuriame 1918 m. apsigyveno iš Tulos sugrįžusi Greimų šeima, kur tada veikusioje pradinėje mokykloje mokytojavo Julius Greimas. Šiandien kambaryje, kuriame gyveno Greimai, įrengta memuarinė Algirdo Juliaus biografijos ekspozicija. Spalio 7 d. nekūrenamoje patalpoje susirinkę šių apylinkių gyventojai klausėsi Lietuvos mokslininkų draugijos tarpdisciplininės muzikologijos grupės atstovų Karolio Rimtauto Kašponio, Rimanto Astrausko ir Rolando Aiduko pranešimų apie Greimo semiotiką ir mitologiją. Kas galėjo pagalvoti, kad Greimo idėjos suburs klausytojus jo vaikystės žemėje?

Greimo aktualumą liudija ir šio sąsiuvinio autorių straipsniai.

Jacques'as Fontanille svarbiausiu Greimo semiotiko nuopelnu laiko tai, kad jis, analizuodamas reikšmę, nuosekliausiai ir radikaliausiai įgyvendino struktūralizmo sąjūdžio principus ir metodus, išskėlė klausimą, kaip prasmė atsiranda ir modeliuoja mūsų suvokiamą pasaulį. Greimo semiotikoje pamatiniu reikšmės teorijos principu tampa generatyvumas, perimtas iš Noamo Chomsky'o generatyvinės gramatikos. Generatyvinis reikšmės takas, praturtinantis prasmę einant nuo giliausių iki tiesiogiai stebimų diskurso lygmenų, įtvirtina požiūrį į prasmę kaip dinaminį procesą. Generatyviniu principu grindžiamas Greimo semiotikos mokslinis projektas numato tyrinėjimų tąsą, įtraukiančią semiotikų bendruomenę į ilgalaikę kolektyvinę kūrybą.

Pasak Fontanille, šiandieninė semiotika, nesitenkindama savo rastais atsakymais, turėtų klausti, kaip ir kuria kryptimi ji privalėtų vystytis, kad galėtų parengti tinkamus atsakymus, kuriuos būtų galima palyginti su kitų disciplinų atsakymais.

Pokalbyje su šių eilučių autoriumi Fontanille pateikia spalvingų detalių iš savo bendravimo su Mokytoju, prisimindamas pirmąją doktoranto ir vadovo sutartį („Perskaičiau pirmąjį Jūsų sakinį. Šis sakinyš šį tą reiškia. Taigi galime tęsti“) ir jį išugdžiusią Paryžiaus seminaro aplinką, kur pro tabako dūmus beveik nieko nebūdavo galima įžiūrėti, bet kantriems klausytojams būdavo atlyginama netikėtais diskusijos apibendrinimais.

Aptardamas Greimo ir Roland'o Barthes'o indėlį į XX a. humanitarinius mokslus Fontanille nurodo skirtingus jų mąstymo pamatus: Greimą suformavo prancūzų struktūralizmo kontekstas, Barthes'ą (kaip ir Michelį Foucault) – žiniasklaidos laukas. Barthes'as ėjo savo pasirinktu asmeniniu taku nesirūpindamas metodo koherentiškumu. Greimas semiotikos kūrimą laikė kolektyviniu darbu. Tramdydamas doktoranto išmones disertacijos vadovas sakė: „Jeigu ir toliau taip rašysite, prašykite Barthes'o, kad vadovautų Jūsų disertacijai.“ Beje, Greimas man irgi yra užsiminęs, kad savo rašymo maniera esu artimesnis Barthes'ui nei jam. Bet jo doktorantas nebuvau, tad manęs nesistengė perauklėti. Dėl Greimo „geometrinio mąstymo“ (*esprit de géometrie*) ir Barthes'o „įžvalgaus proto“ (*esprit de finesse*) skirtumų vėliau jų keliai išsiskyrė. Barthes'as, nuolat keisdamas savo mąstymo kryptį, pasuko į poststruktūralizmą. Greimo šie episteminiai posūčiai nepaveikė,

jam, pasak Fontanille, artimesnės buvo semiotiką plėtojančių jo mokinių idėjos.

Fontanille nurodo Greimo semiotikos ir Claude'o Lévi-Strausso struktūrinės antropologijos metodologinių nuostatų bendrumą. Greimas, kaip ir indėnų mitų tyrėjas, pasakojimuose ieško nesąmoningų struktūrų, giliosios prasmės, kuri išsprūsta tekstus pažodžiškai atpasakojant. „Greimo sukurtoji naratyvinė gramatika nėra pasakojimų aprašymo būdas, tai būdas prieiti giliają sandarą, kuria remdamiesi konstruojame prasmę.“ Greimo išplėtotas transformacinis naratyvumo modelis artimas estų ir italų semiotikų požiūriui į reikšmę kaip į vertimą. (Pasak Greimo, „reikšmė yra ne kas kita, kaip kalbos vieno lygmens į kitą, vienos kalbos į kitą, skirtingą transponavimas, o prasmė – ne kas kita, kaip ši *perkodavimo* galiomybė“.)

Šiame pokalbyje Fontanille bene pirmąsyk viešai aptaria savo bendradarbiavimą su Greimu drauge rašant *Pasijų semiotiką*. Jo liudijimu, Greimas savo ranka parašęs pirmuosius dešimt įvado puslapių ir kelių puslapių išvadas. Visa kita, remdamasis išlikusia medžiaga iš pasijų seminaro, kurį Greimas vedė 1978–1979 m., perrašė Fontanille. Greimo pateiktą *šykštumo* analizę jis papildė skyriumi apie *pavydą*. Bandydamas atsižvelgti į naujausius pasijų tyrimus Fontanille suko link tensyvinės semiotikos, kuri, atrodo, Greimo nesužavėjo. Lygia greta su *Pasijų semiotikos* redagavimu jis rašė savo studiją *Apie netobulumą*, kuri skyrėsi nuo ankstesniųjų Greimo darbų ir kuriai bendradarbių jam nereikėjo. Iš Fontanille paliudijimų matyti *Pasijų semiotikos* autorystės dviprasmiškumas. Greimas nenorėjo išklibinti ankstesnio savo semiotikos statinio, nors jo mąstyme ryškėjo nauji prasmės analizės akiračiai. Tegu ir dvejodamas, jis pritarė knygos publikavimui: „Klausykite, Fontanille. Man rodos, kad mes sutariam dėl maždaug 80 procentų teorinės dalies. Taigi galime spausdinti.“

Pratęsdamas tai, apie ką kalbėjo Seime skaitytame pranešime, Fontanille nurodo svarbiausius, jo nuomone, iššūkius, kylančius šiandieninei semiotikai: naują prasmę įgyjantis santykis tarp gyvųjų būtybių ir jų aplinkos, tykanti karo grėsmė, prasmė, kuri randasi įvertinant riziką.

Pirmąsyk šiame žurnale savo straipsnius spausdina semiotikos magistrės Ksenija Kazarinova ir Giedrė Smolskaitė.

Ksenija Kazarinova, tęsdama magistro studijose pradėtą semiotinį puikybės pasijos Senajame Testamente tyrinėjimą, analizuoja Pradžios knygos fragmentą, kuriame kalbama apie pirmųjų žmonių nuopuolio tragediją. Teologinę Biblijos interpretaciją bandoma derinti su savarankiškais semiotinėmis išvalgomis. Išskiriamos trys diskursinės fragmento situacijos, analizuojamas semionaratyvinis lygmuo, manipuliacijos strategija. Naudojantis pasijų semiotikos instrumentarijumi aptariama forinė fragmento įtampa, subjekto (Ievos) modalizacija, vertės objekto (pažinimo medžio) reikšminis ir vertybinis turinys. „Moteriškai detalus, ilgas ir neteisingas“ sugundytosios atsakas išryškina konfrontuojančias Lėmėjo ir Antilėmėjo verčių sistemas. Vertindama pirmąją nuodėmę teologiniu požiūriu, straipsnio autorė teigia, kad pasakojimo protosubjektas, nutraukęs pasitikėjimo sutartį, lieka metalėmėjo universume. Žinojimo prakeiksmą analizuojamoje Pradžios knygos scenoje Naujajame Testamente pakeičia ilgas grįžimo kelias į harmoningą žmogaus santykį su Dievu, su pačiu savimi, su kitu žmogumi, su gamta. Autoriteto baimę atstoja meile ir ištikimybe grindžiamas pasitikėjimas.

Konstruodama pirmosios žmonių nuodėmės gramatiką straipsnio autorė klasikines naratyvinės gramatikos nuostatas papildo vėlyvojo Greimo įvesta ir šiuolaikinėje semiotikoje išplėtota jusliškumo, kūniškumo, estezės problematika.

Giedrė Smolskaitė, nagrinėdama Kosto Ostrausko pjesę *Kvartetas*, aptaria muzikalizavimo formų reikšminį indėlį struktūriniu, intertekstiniu ir meninės raiškos aspektais. Dvilypė pjesės struktūra (žiūrime spektaklį ir klausomės koncertuojančio kvarteto) palaido muzikos ir literatūros dialogą. Muzikalizavimo pėdsakų ieškoma giliajame pasakojimo lygmenyje, kur literatūrinės ir muzikinės reikšmės sudaro prasminį visetą.

Ostrausko pjesės suvokimas priklauso nuo teksto užrašymo plastinių ypatybių: formatavimo, rašmenų išdėstymo lape. Eilėraščio citatos pateikiamos kaip muzikinio rašto partitūra. Skaitytojui suteikiama galimybė ne tik klausytis muzikuojančių personažų replikų, bet ir pamatyti jų atliekamą muziką.

Ryškindama probleminę pjesės ašį straipsnio autorė atkreipia dėmesį į mirties temą Kvarteto grojamoje Franzo Schuberto muzikinėje kompozicijoje ir kituose pjesėje minimuose muzikos

kūriniuose. Sakymo plotmėje tai atitinka klasikinio muzikavimo baigtinumą. Kvarteto muzikantų netenkina tradicinis muzikavimas, užtat jie su džiugesiu priima maištingąjį Bėlos Bartoko modernizmą. Skaitytojų akyse gimsta naujas muzikinis-literatūrinis žanras.

Muzikos ir literatūros sąveiką yra tyrinėjęs ne vienas lietuvių humanitaras. Giedrė Smolskaitė, susiejusi intertekstinę analizę su bendrąja reikšmės teorija, atskleidė naujus dviejų medijų dialogo aspektus.

Jolita Linkevičiūtė-Rimavičienė nestudijavo semiotikos, nelankė tarpdisciplininio Greimo centro seminaro, nedalyvavo „Baltų lankų“ akademinės savaitės renginiuose. Greimo ir Lotmano semiotiką ji atrado savarankiškai, rašydama daktaro disertaciją Komunikacijos fakultete. Pasak jos, Greimas tapo jos mokslinės veiklos Lėmėju.

Straipsnyje *Kilmės įrašas: naratyvinės ir pasijinės struktūros* kaip lietuvių tautos moderniojo nacionalizmo atskaitos taškas analizuojama 1883 m. *Aušros* priekalba. Etninės, kalba grindžiamos tapatybės programa lyginama su LDK „kilmės įrašais“ Motiejaus Strijkovskio *Kronikoje* ir Alberto Vijūko-Kojelavičiaus *Lietuvos istorijoje*, taip pat su valstybingumo samprata 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijoje.

Autorė aptaria Greimo naratyvinės gramatikos nuostatas, figūratyvumą, primena pykčio ir iššūkio aprašymus. Tai, kas prakutusiems semiotikams atrodytų jau žinoma, čia pateikiama kaip džiaugsmingas atradimas. Vaisingai pasinaudojama Jurijaus Lotmano autokomunikacijos samprata ir Erico Landowskio pasiūlytais savo paties ir Kito skirtumų įvardijimais – asimiliavimu ir išstūmimu. Žavėdamasi Greimo išnagrinėtu Bebaimiu Herojumi, straipsnio autorė bando jo pėdsakų ieškoti aptariamuose istoriniuose pasakojimuose. Net jei tokiam siūlymui nepritartume, pati kitokio skaitymo idėja verta dėmesio.

Jolitos Linkevičiūtės-Rimavičienės debiutas *Semiotikoje* paneigia nuomonę, kad semiotikai esantys uždara ezoterinė sekta. Atėjusi į semiotiką iš šalies, straipsnio autorė susikūrė semiotinį instrumentarijų, reikalingą rūpimai problemai spręsti. Semiotika gali laiduoti metodo koherentiškumą, bet neatsako už analizės rezultatus. Jie priklauso nuo dialogo su kitų prasmės mokslų

mąstytojais – fenomenologais, dekonstruktyvistais, o šiuo konkrečiu atveju ir istoriografais.

Semiotikos sąsiuvinį, išsijungiantį į Greimo šimtmečio paminėjimą, pradedame Greimui dedikuotu prancūzų poeto James'o Sacré eilėraščiu.

Kęstutis Nastopka

James Sacré

Kliuvinys malonumas, veidai suteikiantys prasmę žodžiui mylėti, vargas, to-lumoje nelaimę girdime karas kad nieko nesuprastum naktis kuri sudūžta tra-pus nutolstantis kūnas žmonės mylimi smagumas rašyti nerimas taip pat žo-džio spalva kaip tai gali paveikti , o jo šiugždesys? Štai aš viduje ant visados (šiaip ar taip tai eilėraščio laikas): kaip sakoma gyventi, kaip sakoma mirtis.

Meilės arba vargo istorijos, švelnumas ar didieji šauksmai sukaupti gyvenime, eilėraštis – jaukas (jo raudonis išblukęs) skelbiant blogąją žinių pasauliui štai jis bimirštantis žodžių mašinerijoj: ir vis dėlto iš meilės rašomas.

A. J. Greimui

Kažkas kalbėt norėtų apie kalbą žodžiuose
Ją glostyti ją stumdyti priversti
Šypsotis arba pykti dėl ko nors
Ak, vytiš ją pasaulyje, žaidimuose ir šventiniam
triukšme
Kad pagaliau pažintų
Šnekėtis apie tai lyg pasakotų
Skruostas, kojos muzika!
Bet jo koja skirta kalbai atrodo išnyksta
Žodžių vingiuos, ką gi tuomet byloja jo tyla?
Su šitokia aistra mėgint pavyti nieką!
Truputis jėgos (rašyti ar mąstyti), kuri dar lieka
Bus išnaudojama galbūt kad susivoktume
Jog esam stumdami (kokia ironiška slaptąja ko-
ja?)
Žodžiuose.

Kažkas lyg turi katastrofos nuojautą,
Rašyti – tai galiausiai įsipainioti į tauškalus.

Protas, ar tai kalba, ar tuometinės mintys,
Nedaug kas žino. Kai tik drąsos mažėja
Žodžiai kaupias vis tiek ir pripildo eilėraščių,
Stiprėjant išpūdžiui kad jau nieko nebus malo-
numas tik auga;

O tame kas sudūžta prasmės banalybėje
Ir pasaulio figūroms subyrant,
Pavykusį rimą atstoja ritmas.
(Žodžiai staiga tarsi intymus dangus.)
Rašyti, ar vis dėlto tai veikiau
Ne angelus išradinėti, bet
Kas kartą nuklysti vis į tą patį tylų mėlį?

Žinoma, galima apie tai nekalbėti
Kai eilėraštyje regime kalbėsenos sklaidą;
Net jei galvojame, tarkim, apie išraišką veido
Arba savotiškai apšviestus sodo medžius,
Tik per žodžius eilėrašty būtis prabyla:
Ritmai jų šiugždesio arba jų prasmių ir toji
Baisinė raidžių tyla;
Na o jeigu paskui nusileistume (greitai sutems)
Ko nors paieškoti rūsyje nuspėtume
Požeminiuose kalbos tūriuose esant prastai su-
ręstus laiptus.

Dėl tamsumos kuri įsiskverbia į sakinius,
Žodžių pagava įaistrina arba šiek tiek jaudina,
kolei nuvargina

Pagaliau žaidimas liaujasi; ką čia galėtum su-
prasti?

Laimė, kažkas leidžias iš lėto

Protingai kuklus

Į eilėraščio šypsnį apgaulų ir jo tamsiąsias ker-
tes:

Gal taip pavyks geriau įsivaizduoti

Kaip žodžių deriniai suspindi arba išnyksta
kalboje.

Greimo semiotika: *ilgalaikis mokslinis projektas*

Jacques Fontanille

ANOTACIJA

Greimas apibūdino savo semiotiką kaip ilgalaikį mokslinį projektą, pabrėždamas tyrinėjimų tąsą ir siūlydamas semiotikų bendruomenei dalyvauti kolektyvinėje kūryboje. Greimo semiotika yra atvira įvairiems daugiadisciplininiais tyrimams. Semiotikai nepakanka kartoti ankstesnius atradimus ir vien priešintis kintančioms intelektualinėms madoms. Reikia išvelgti semiotinio projekto prasmę šiandienos ir rytdienos pasaulyje. Reikia iš naujo jį apibrėžti ir atsigręžti į pamirštas ar išstumtas problemas.

Esminiai žodžiai: mokslinis projektas, generatyvumas, išraiška, semiozė.

ĮVADAS

Algirdo Juliaus Greimo vieta praėjusio amžiaus 7–8 dešimtmečių prancūzų struktūralizmo kraštovaizdyje yra išskirtinė. Šiomet karštai ir jausmingai švenčiame šimtąjį jo gimtadienį. Visi drauge pasistengėme, kad šios išskilmės būtų vertos jo intelektualinio autoriteto ir tos meilės, kurią jam jaučiame: didžiuojamės pasiekę, kad Greimo šimtmetį, švenčiamą visame pasaulyje, ėmėsi globoti UNESCO ir kad jis buvo įrašytas į 2017 m. UNESCO minimų datų kalendorių.

Greimo šimtmetis švenčiamas struktūralizmo kontekste: šis intelektualinis sąjūdis 1960–1980 m. turėjo didžiulį pasisėkimą: net

Prancūzijos futbolo rinktinės treneris skelbė rėmęsis „struktūralistine“ žaidimo strategija. Šiandien struktūralizmas priklauso idėjų istorijai drauge su tais, kurie, kaip Greimas, apvaisino jį patvariausiasiais metodais ir teorijomis. Kadangi neįmanoma švęsti abstrakcijų sukakčių, minimos asmenybių sukaktys: Roland'o Barthes'o, Claude'o Lévi-Strausso, Michelio Foucault, Jacques'o Lacano, Gilles'io Deleuze'o – šie mąstytojai, nors patys savęs nevadino struktūralistais, yra žymiausi liudytojai XX a. antrąją pusę simbolizuojančios mąstymo krypties.

Greimas niekada nesiekė žiniasklaidos pripažinimo. Bet visi sutaria, kad jis, analizuodamas reikšmę, nuosekliausiai ir tam tikrais atžvilgiais radikaliausiai įgyvendino struktūralizmo principus ir metodus. Jis taip pat pagrindė vieną iš dviejų didžiųjų struktūrinės ir generatyvinės semiotikos krypčių, keldamas klausimą, kaip prasmė atsiranda ir modeliuoja mūsų suvokiamą pasaulį. Ši semiotika pasklido ir tebegyvuoja įvairiuose kraštuose. Greimo semiotika nebuvo ir šiandien nėra struktūrinės kalbotyros variantas. Ši semiotika nuo pat pradžių, nuo 1966 m. išleistos *Struktūrinės semantikos*, yra mokslinis projektas, inspiruotas fenomenologijos, antropologijos bei kalbų teorijos ir siekiantis aptarti visas prasmės raiškas.

Nuo *Struktūrinės semantikos* (1966) iki *Pasijų semiotikos* (1991) Greimo kelio kryptį nužymi darbai, suteikę tyrėjams būtiniausius instrumentus: *Apie prasmę* (1970) ir *Apie prasmę II* (1983), *Semiotika ir socialiniai mokslai* (1976), *Semiotika, aiškinamasis kalbų teorijos žodynas* (drauge su Josephu Courtésu, 1979). Lygia greta su šiuo plataus masto teoriniu užmoju Greimas dirbo kaip leksikologas: savo kelio pradžioje išleido senosios prancūzų kalbos žodyną, o kelio pabaigoje – Renesanso laikų prancūzų kalbos žodyną. Abiem darbais tebesinaudojama Prancūzijoje, bet jie su jo semiotiniu projektu nesusiję.

Gimęs Tuloje (Rusijoje) 1917 m., prasidėjus Antrajam pasauliniam karui per kelis mėnesius pašauktas į tris skirtingas armijas – Lietuvos, nacistinę ir Raudonąją, buvęs teisės studentas, paviliotas Prancūzijos, 1948 m. Sorbonoje apsigina disertaciją apie mados žodyną 1830 m. Dėstytojauja Aleksandrijoje, kur susidraugauja su Roland'u Barthes'u. Jie dalijasi vienas su kitu tuo, ką sužino skaitydami danų kalbininką Louis Hjelmslevą (Greimas)

ir prancūzų fenomenologą Maurice'ą Merleau-Ponty (Barthes'as). Po kelerių metų dėstymo Ankaroje Greimas grįžta į Prancūziją, išrenkamas Puatjė universiteto profesoriumi, vadovauja semantikos seminarui Henri Poincaré instituto Normalioje aukštojoje mokykloje, kur dirba Claude'as Lévi-Straussas, jo pritarimu tampa Praktinės aukštųjų studijų mokyklos (*Ecole pratique des hautes études* – EPHE) VI sekcijos profesoriumi, kur, mokyklai tapus Aukštųjų visuomenės mokslų studijų mokykla (*Ecole des hautes études en sciences sociales* – EHESS), dirba visą gyvenimą.

Tuo metu išplėtojami pagrindiniai modeliai, laidavę semiotinės teorijos sėkmę: elementarioji reikšmės struktūra ir semiotinis kvadratas, visuotinė naratyvumo teorija (pasipasakoja pati prasmė), jausiškumo ir estezės teorija ir generatyvinis reikšmės takas. Daugelis šių modelių buvo pritaikyti įvairiuose socialiniuose baruose: švietime, psichoterapijoje, rinkodaroje, architektūroje ir urbanistikoje, dizaine ir pan.

Apie jo seminarą telkiasi dirbtuvės ir tyrėjų grupės, įdarbinančios semiotiką įvairiose srityse: literatūroje, politikoje, vaizdinėje raiškoje, psichoanalizėje, architektūroje. Ši kolektyvinė dinamika buvo vaisinga: Greimas yra vienas iš retų struktūralistų, sukūrusių patvarią mokyklą, jo pasekėjai šiandien toliau plėtoja ir perkuria semiotiką visame pasaulyje.

Šiuo metu semiotika, greta socialinių diskursų tyrinėjimo, yra nusiteikusi savo analizės ir galvojimo būdais padėti suvokti didžiuosius visuomeninius XXI a. iššūkius, tokius kaip klimato kaita, šiuolaikinė migracijos problematika, sveikatos ir švietimo problemos. Šios naujos tyrimo sritys skatina semiotiką atnaujinti dialogą su kitomis humanitarinių ir socialinių mokslų disciplinomis.

STRATEGINIS MODELIS: BENDROJI REIKŠMĖS TEORIJA IR GENERATYVINIS PRINCIPAS VYKDANT TARPTAUTINĘ ILGALAIKIŲ TYRIMŲ PROGRAMĄ

Šiais jubiliejiniais metais norėčiau pabrėžti tai, kuo ypatingas Greimo tyrimų metodas, leidęs parengti ilgalaikę programą, kurioje dalyvauja jo bendradarbiai ir buvę studentai iš visų pasaulio

kraštų. Šis metodas įgalino jo semiotiką tapti tarptautine Mokykla, visame pasaulyje pripažintu metodu, tris dešimtmečius trukusia ieškojimų programa, kuri tęsiama iki dabar. Kelti bendrosios reikšmės klausimą, vadinasi, siūlyti modelį, kuris gali būti panaudotas ir žodiniuose, ir vizualiniuose, ir audiovizualiniuose, ir praktiniuose, ir kitokiuose dariniuose. *Struktūrinė semantika*, nagrinėdama daugiausia žodinę produkciją, jau parengia vietą socialinėms praktikoms ir kitoms išraiškos formoms.

Greimo metodas, viena vertus, grindžiamas bendrąja reikšmės teorija, kita vertus – specifiniu jo reikšmės teorijos principu – *generatyviniu principu*. Generatyvinis takas, greta semiotinio kvadrato ir aktantinių struktūrų, yra vienas iš trijų Greimo semiotikos ramsčių, bent jau jos „klasikinės“ versijos, pateiktos ir apibrėžtos dviejuose *Aiškinamojo semiotikos žodyno* tomuose. Tačiau jo statusas ir funkcijos visiškai skiriasi nuo anų dviejų, nes jis juos abudu aprėpia.

Generatyvumo sąvoka buvo madinga 7-8 dešimtmetyje. Ją Jungtinėse Amerikos Valstijose įvedė Noamas Chomsky's, kad parodytų kalbos sistemos galimybę generuoti daugybę naujų pasakymų. Remiantis nedaugelio taisyklių visetu, buvo siekiama paaiškinti, kaip bet kurią akimirką gali būti sukurta begalybė įvairių sakinių.

Greimo generatyvumas siūlo visuotinę teorijos „principą“ ir šiuo atžvilgiu nurodo visų teorijos sąvokinių komponentų savitarpio apibrėžimų ir sąveikos plotmę, o drauge ir ilgalaikių ieškojimų programą. Daugelis semiotikų, kurie remiasi Greimu, sako nebesinaudojantys generatyviniu taku, ir iš tiesų daug kas jį retai beprisimena. Tokį užmaršumą nesunku suprasti, nes generatyvinis takas nėra „įnagis“, kuriuo naudojamas. Generatyvinis takas yra semiotinę metakalbą priimanti ir tvarkanti struktūra ir puikus didaktinis instrumentas pateikiant įvairius semiotinės teorijos modelius.

Beje, aš prisimenu, kad daugelis jaunų tyrėjų, brendusių Greimui artimoje kalbotyros aplinkoje, kurie, kaip ir aš, atrado generatyvinę Chomsky'o gramatiką anksčiau negu generatyvinę Greimo semiotiką (jas abi skyrė 10 ar 15 metų), buvo apžavėti Greimo iššūkiu: kaip generatyvinė gramatika buvo drauge struktūrinės kalbotyros pratęsimas ir peržengimas, taip ir generatyvinė Greimo se-

miotika mums atrodė lyg entuziastingas pažadas pratęsti ir peržengti 7 dešimtmečio leksikologiją ir struktūrinę semantiką.

GYLIO „METAFORA“ – TEORINIS PRINCIPAS IR TYRIMŲ PROGRAMOS VEDLYS

Generatyvinis principas, grindžiamas giliųjų ir paviršiaus struktūrų perskyra, leidžia išskirti analizės lygmenis. Didžiausia to nauda yra kiekvieno teorijos komponento sustruktūrinimas. Konkrečioje analizėje turime atsižvelgti į daugybę komponentų, o išryškindami skirtingo gilumo lygmenis galime sumažinti komponentų skaičių kiekviename lygmenyje.

Reikia prisiminti Greimo argumentaciją, pateiktą jo pamatiniame veikalė *Struktūrinė semantika*. Tai argumentas, įteisintis dėmesio sutelkimą ties „semantiniais mikrouniversumais“. Pirmiausia jis iš karto pasiūlo „juslinį suvokimą laikyti ta nekalbine plotme, kurioje vyksta reikšmės pagava“. Šios nuostatos įtvirtinimas, remiantis Merleau-Ponty autoritetu, reiškia, kad reikšminiai pertūriškai yra mūsų suvokimo veiklos rezultatas, t. y. priklauso nuo to, kaip mes patiriame juslinių savybių pasaulį. Vadinas, reikšmės suvokimo pagavos sąlygos priklauso nuo bendrojo suvokimo sąlygų ir apribojimų.

Greimas stengiasi patikslinti, kokiomis aplinkybėmis įmanoma suvokti visus reikšmės universumą sudarančius elementus (jis kalba apie sinchroninį suvokimą). Remiamasi fenomenologine samprata, pagal kurią suvokėjui neįmanoma aprępti viso semantinio universumo. Priešingai, vienu sykiu galima suvokti semantinius mikrouniversumus, atsiskleidžiančius nedidele naratyvine scena, jos predikatu ir aktantais. Taigi esama prasmės universumo segmentų, kurie gali būti betarpiškai suvokti, įsiminti ir išgyventi.

Suvokdamas reikšmę kaip prasmės praturtinimo taką pereinant iš vieno matmens į kitą, iš vieno interpretacijos lygmens į kitą, Greimas atsižvelgia į sinchroninio suvokimo apribojimus: sinchroniškai vienu metu galima suvokti tik nedaugelį komponentų ir pertrūkių, tačiau įmanoma rinktis tarp dviejų ar daugelio susijusių interpretacijų. Taigi, kad suprastume, kaip konstruojamas generatyvinis reikšmės takas, pakanka išdėstyti šias skirtingas interpreta-

cijas lygmenimis – nuo giliausių iki tiesiogiai stebimų ženklų paviršiaus.

Antai kai Vladimiras Proppas pateikia „paplokščią“ rusų liaudies pasakų veikėjų vaidmenų ir funkcijų tipologiją, jis priskaičiuoja trisdešimt vaidmenų. Tačiau jei išskiriame, kaip tai daro Greimas, keletą analizės lygmenų, turime keturis ar penkis sprendimus naratyvinėms transformacijoms, keturis ar šešis sprendimus naratyviniams vaidmenims ir ketvertą ar penketą naratyvinių modalumų (norėti, mokėti, galėti, privalėti, tikėti) ir t. t. Šiuo atveju aiškiai matyti, kaip „dirba“ naratyvinė teorija: veikdama sudėti ji padidina analizės lygmenų skaičių ir sumažina elementų ir kategorijų skaičių kiekviename lygmenyje. Tai leidžia kiekviename lygmenyje išskirti homogenišką „standų branduolį“, kurį galima atskirai tyrinėti ir pagilinti.

ILGALAIKIS MOKSLINIS PROJEKTAS

Greimas apibūdino savo semiotiką kaip „mokslinį projektą“ (*Aiškinamasis semiotikos žodynas*, p. III) nenorėdamas, kad ji būtų laikoma „užbaigtu mokslu“, pabrėždamas tyrinėjimų tąsą ir netiesiogiai siūlydamas semiotikų bendruomenei dalyvauti daug laiko ir pastangų reikalaujančioje kolektyvinėje kūryboje.

Iš pat pradžių bendradarbiauti kuriant bendrąją reikšmės teoriją buvo kviečiami literatai, vizualiųjų menų tyrėjai, muzikologai, teatrologai, televizijos ir kino, reklamos, architektūros, cirko ir t. t. specialistai. Sykiu, kaip jai ir pridera, Greimo semiotika kreipėsi į įvairias daugiadisciplininių tyrimų grupes visame pasaulyje. Po to buvo numatyta ištisa virtinė spęstinių nevienodos svarbos tarpusavyje susijusių problemų, kurias buvo galima priskirti įvairiems vienos grupės nariams ar išdėstyti laiko sekoje (pavyzdžiui, aš pats dešimt metų domėjausi kognityviniu matmeniu, o po to dar dešimtmetį pasijų matmeniu).

Kalbant apie Greimo indėlį į projektuojamą teoriją, pirmiausia turbūt kyla klausimas, kaip paaiškinti jo sukurtos semiotikos stebinantį tvarumą daugelyje pasaulio šalių. Bet kurią teorijos problemine vietą iš tiesų galima tyrinėti atskirai, kaip atitinkančią vieną homogenišką kategoriją ir vieną specifinės būties būdą; o perėjimą iš vieno lygmens į kitą galima programuoti: taigi viena po kitos

nagrinėjamos skirtingos imanentiškumo plotmės tampa ilgalaikė tyrimo programa.

Ši generatyvinio tako ypatybė atsiskleidžia ne tik *a posteriori* aiškinantis, kaip ja naudojosi Greimas ir jo grupė, nuolatos vairuodami semiotinius tyrimus. Ji tiesiogiai priklauso nuo pamatinės taisyklės to, ką Greimas vadino semiotine raiška, t. y. perėjimo į konkrečiai atpažįstamą „ženklų plotmę“. Semiotikos žodyno straipsnyje *manifestation* Greimas ir Courtéas apibūdina semiotinę raišką kaip tokį momentą, kai pasirodo atpažįstami ir interpretacijai prieinami ženklai, t. y. kaip proveržį generatyviniame take:

Išskiriami skirtingo gylio lygmenys yra atskirai paimtų kiekvienos iš dvejų kalbos plotmių (išraiškos ir turinio) imanentinės struktūros artikuliacijos, nubrėžiančios jų generatyvinį taką; raiška, priešingai, yra nuotykis, proveržis ir nukrypimas, priverčiantis vieną ar kitą šio tako instanciją pereiti į ženklų plotmę. (p. 220, 4 paragrafas)

Greimas dar patikslina, kad tas pat pasakytina ir apie metakalbinę semiotiko raišką, t. y. analizės ir komentaro diskursą. Kitaip tariant, raiškos taisyklė galioja semiotiko analizės praktikai kaip bet kuriai kitai sakymo formai:

Kai kalbininkas analizuoja giliąsias struktūras ir nori jas perteikti pasitelkdamas kurią nors reprezentacijos sistemą, jis stabteli, užtvoirtina tam tikrą generatyvinio tako momentą ir [naudodamasis savo metakalba] pereina į imanentinių struktūrų raišką. (Ten pat)

Tai būtent ir verčia skirtingus generatyvinio tako lygmenis vertinti kaip analizės ir metakalbos kūrimo programos lygmenis. Tyrimų programavimas, vadovaujantis generatyviniu taku, nėra paprastas naudojimas teorijos matmenimis, net ne praktinis ir sumanus jų pakeitimas: jis kyla iš pačios šių teorinių rėmų sampratos.

Šiėdu pamatiniai pasirinkimai – bendroji reikšmės teorija ir generatyviniai teorijos rėmai – padeda suprasti, kodėl Greimas susilaukė pasekėjų ir tyrimo bendradarbių visame pasaulyje: kiekvienas atvykdavo į Greimo seminarą su savo specialybės patirtimi, ją sugretindavo su bendrąja teorija, pasirinkdavo tinkamą jo specialybei modelį, grįždavo į savo šalį ir ten savo ruožtu plėtojo Greimo semiotiką. Po šių kelionių ten ir atgal Italijoje, Prancūzijoje, Brazilijoje, Meksikoje, Korejoje, Maroke ir kitose šalyse, kur prigijo Greimo semiotika, šiandien subrendo trečioji tyrėjų karta: tai studentai

tų dėstytojų, kurie rašė disertacijas vadovaujami buvusių Greimo studentų.

SEMIOTINIO PROJEKTO PERKŪRIMAS

Semiologinis projektas ir dialogas su kitais „prasmės mokslais“

Semiologinis projektas pačia savo prigimtimi buvo *daugiadisciplininis* ir *tarpdisciplininis*: „daugiadisciplininis“, nes rėmėsi principine nuostata, kad kiekvienos disciplinos sritis (sociologija, antropologija, psichologija ir psichoanalizė, filosofija, kalbotyra ir t. t.) vadovaujasi savo pačios semiologija; „tarpdisciplininis“, nes tam, kad būtų įmanomas šių įvairių sričių dialogas, reikėjo sudaryti bendrų sąvokų ir metodologijų visetą, parengti visuotinį modelį kaip atramą semiologiniam projektui, priimtina visiems – humanitariniams ir socialiniams – prasmės mokslams. 7 dešimtmetyje Prancūzijos humanitariniai ir socialiniai mokslai kūrėsi ir plėtojosi nutoldami nuo senosios humanistikos. Vyko arši kova tarp Antikos specialistų Sorbonos profesorių ir „struktūralistų“, dėstytojų, kitur: Paryžiaus priemiestyje ar provincijoje, kalbotyros, sociologijos arba etnologijos departamentuose. Ir nuotolis vis didėjo, antropologijai atskleidus žmonių bendruomenių įvairovę ir paradžius, kad tas vienintelis europinis ir antikinis modelis, kurį pripažino klasikinė humanistika, yra nepakankamas. Trumpai tariant, visiems šiems naujiems humanitariniams mokslams reikėjo bendros atramos, dėl kurios varžėsi filosofija ir semiotika. Greimas ryžtingai nusprendė, kad tai turi būti semiotika, laikanti save universaliu prasmės teorijos socialiniuose moksluose metodu ir jų dialogo skatintoju.

Šiandien tarpdisciplininių programų plėtojimas priklauso dar ir nuo kitų veiksmų: rengiant programas, sprendžiančias globalias problemas (pavyzdžiui, pasaulinės energetikos politikos pokyčius), būtina bendradarbiauti visoms disciplinoms, kad būtų sukurti patikimi ir visapusiški aiškinamieji modeliai. Kiekvienos srities disciplina, taip pat ir semiotika, turėtų klausti ne to, ar ji, tokia, kokia yra šiandien, jau turi atsakymą, o to, kaip ir kuria kryptimi ji privalėtų vystytis, kad galėtų parengti relevantiškus atsakymus, kuriuos būtų galima palyginti su kitų disciplinų atsakymais. Štai

kodėl šiandien būtina neatidėliojant atsigręžti į praktikų semiotiką ir į gyvenimo formų bei stilių semiotiką, kad visa semiotika įstengtų prisidėti prie tokių tarpdisciplininių programų.

Pasikeitęs pasaulis

Mokslinis projektas gimsta socialiniame, ekonominiame, politiniame ir intelektualiniame kontekste. Nuo viso šio konteksto priklauso, ko visuomenė laukia iš mokslo ir koku mastu moksliniai projektai yra pasirengę atsiliepti į jos lūkesčius. Šiandien, kaip ir pokarinėje Europoje, kai kilo struktūralistinis sąjūdis, iš humanitarinių mokslų daug tikimasi. Ar semiotika yra pajėgi atsakyti į jai užduodamus klausimus?

Tuo metu, kai Barthes'as ir Greimas atėjo į Aukštųjų visuomenės mokslų studijų mokyklą Paryžiuje, jie stengėsi atsiliepti į dvejopus lūkesčius, kuriuos žadino a) naujojo humanizmo įsitvirtinimas po to, kai Antrasis pasaulinis karas ir holokaustas paneigė žmogiškąsias vertybes ir kai atrodė, kad ilgam įsigalėjo šaltasis karas; b) kritinio metodo paplitimas kaip atsakas į naujovišką socioekonominių ir kultūrinių Vakarų pasaulio funkcionavimą šiapus ir anapus Atlanto, vykdant „Maršalo planą“, padovanojusį Europai „tris šlovingus dešimtmečius“.

Reikėjo atkurti karo suniokotą Europos ekonomiką, išlaikyti kapitalistinę ekonomiką, trikdomą sovietinio poveikio, įveikti priešinimąsi masiškai paplitusiems amerikietiškiems, o vėliau ir europiniams, amerikietiškų investicijų palaikomiems, vartojimo produktams. Šioje pasaulinės pusiausvyros atkūrimo strategijoje socialinis ir kultūrinis pritarimas buvo neatsiejamas nuo to, kas imta vadinti vartotojų visuomene. Visuotinis pritarimas reiškėsi masiniu ir neginčytinu medžiaginių ir nemedžiaginių gėrybių vartojimu. Socialiniai mokslai (antropologija, sociologija, filosofija ir būtent semiotologija) ėmėsi iš naujo apmąstyti, viena vertus, visuomenių ir individų, kita vertus, medžiaginių ir nemedžiaginių gėrybių santykį, taip pat iš naujo apmąstyti žmogaus vietą pažinimo kelyje.

Šia prasme Lévi-Strausso antropologinė teorija, pateikusi medžiaginių ir nemedžiaginių gėrybių mainų ir perdavimo teoriją, buvo pirmasis atsakymas. Greimo naratyvinėje teorijoje ta pačia kryptimi kreipia nuolatinis klausinėjimas apie naratyvume slypinčias vertes. Neatsitiktinai didžiausio pasisėkimo ir neblėstančio

atgarsio susilaukusi Barthes'o knyga *Mitologijos* pasiūlė kritinį metodą šiems svarstymams. Semiotiniai tyrimai struktūralizmo laikais buvo atsakas į ano meto klausimus, į poreikį kritinio metodo, kuris padėtų suprasti, kokiais aksiologiniais ir ideologiniais pagrindais rėmėsi besąlyginis pritarimas tam, kas tada buvo vadinama vartotojų visuomene.

Taigi perkurti mokslinį semiotikos projektą, vadinasi, užklausti, a) kokie yra tie nauji probleminiai akiračiai, kuriuose šiandien keliami klausimai humanitariniams mokslams, ir b) kokios problemos turėtų būti pirmiausiai svarstomos semiotikų darbuose, kad jie taptų atsaku į šiuos klausimus?

Atsakyti į šiuolaikinius iššūkius

Pirmiausia, jei norima, kad į humanitarinius mokslus ir semiotiką, vertinant poreikius ir lūkesčius, būtų rimtai atsižvelgiama, reikia, kad šis vertinimas remtųsi kokybiniais žmogaus būties aspektais, o ne tik BVP! Šie kokybiniai aspektai: pritarimas, pasitikėjimas, asmeninis išsipildymo jausmas, esamų ar numatomų permainų išgyvenimas, individualus ir kolektyvinis prisitaikymas ar dalyvavimas pokyčiuose, to pasekmės emociniam gyvenimui – tai vis klausimai, tiesiogiai dominantys semiotiką, bent jau tą, kurią sukūrė Greimas, ir šiai analizei ji turi jau išbandytus modelius.

Po to, jei semiotika nori paveikti pačias dalykų ištakas, o ne tik aiškinti tai, kas jau įvyko, ji turi domėtis, kaip pasirenkama ir kaip priimami sprendimai: kad suprastų, kas lemia ir modifikuoja poelgius – ir individualioje, ir kolektyvinėje plotmėje, ypač tada, kai jie atrodo iracionalūs arba nemotyvuoti, kad suprastų pažiūrų formavimo ir suderinimo svertus. Tačiau to nepakanka, būtina taip pat prisidėti kuriant viešo sprendimo modelius, stengtis analizuoti prieštaravimus ir visus kolektyvinio ir/arba viešo sprendimo emocinius bei pasijinius veiksnius. Semiotika yra pajėgi kelti tokius klausimus.

Tačiau yra ir specifiskesnių iššūkių, skatinančių bendradarbiauti su kitais mokslais, tik reikia, kad semiotikai aiškiai ir atvirai apibėrėtų galimą savo indėlį: pavyzdžiui, naujų bendruomeninio būvio formų, susijusių su visuomenės senėjimu ir su senjorų gyvenimo pertvarkymu, iššūkis, taip pat socialinės integracijos iššūkis, išryš-

kėjęs tyrinėjant švietimą. Semiotinių praktikų ir gyvenimo formų tyrimai gali padėti į juos atsakyti.

Taip pat esama nuolatinių klausimų, kurie būdingi visiems laikams, bet XXI a. dėl globalizacijos tampa itin opūs. Santykis su kultūros paveldu ir jo išsaugojimas yra ne tik techniniai ir ekonominiai klausimai, nes nėra reikalo saugoti paveldą, kurio gyventojai nebesupranta, kurio rūšys ir žanrai yra pamiršti ir kurio skaitymo kodai nebeaprekinami. Arba, tarkim, kai domimasi saugumu ir rizika, nepakanka įsivaizduoti prevencijos, priežiūros ir globos sistemas: dar reikia žinoti, ką saugoti, nes saugoma tik tai, kam priskiriama vertė! Saugumas ir rizikos prevencija pirmiausia siejasi su vertėmis ir aksiologiniu pasirinkimu. Abiem atvejais semiotikos vaidmuo gali būti esminis.

KODA

Mokslinis Greimo projektas tapo iššūkiu naujoms semiotikų kartoms. Semiotika negali amžinai likti tokia pati. Nepakanka kartoti ankstesnius atradimus ir vien priešintis kintančioms intelektualinėms madoms. Reikia įžvelgti šio projekto prasmę šiandienos ir rytdienos pasaulyje. Reikia iš naujo jį apibrėžti ir atsigręžti į pamirštas ar išstumtas problemas.

Iš prancūzų kalbos vertė KĘSTUTIS NASTOPKA

Versta iš rankraščio

Griežtesnis ir detalesnis straipsnio variantas išspausdintas žurnale *Semiotica*: Jacques Fontanille, „La sémiotique de Greimas: un projet scientifique de long terme“, p. 91-110.

RÉSUMÉ

La sémiotique de Greimas : un projet scientifique de long terme

Jacques Fontanille

Greimas définissait sa sémiotique comme un « projet scientifique », mettant ainsi l'accent sur une construction en cours. Il nous faut donc comprendre pourquoi elle se présente comme un programme ouvert dans de multiples directions. La sémiotique de Greimas définit une série de problèmes à traiter, et pose des jalons au très long terme. Greimas lui-même ne traite qu'une partie de ces problèmes, et les autres restent en attente des réponses que ses successeurs peuvent apporter. Dans cette perspective, il avait lui-même encouragé ses collaborateurs à se répartir les différentes voies ouvertes dans son programme. Ces différentes évolutions sont connues : la sémiotique subjectale, la sémiotique tensive, la sémiotique morpho-dynamique, la sociosémiotique, la sémiotique de la perception, notamment. Il est donc possible aujourd'hui d'évaluer les effets de ces parcours de recherche. Mais de nombreux problèmes restent encore ouverts : le parcours génératif de l'expression, la diversité, les conditions et l'instabilité des sémioses, le dialogue avec les autres « sciences du sens ». Et enfin, le projet lui-même doit être reconfiguré et mis à jour sous toutes les dimensions de son ancrage dans le monde d'aujourd'hui, près de soixante ans après sa conception.

Mots - clés : projet scientifique, générativité, expression, sémiose.

Po Greimo ženklų.

Algirdo Juliaus Greimo mokinį ir bendradarbį Jacques'ą Fontanille kalbina Kęstutis Nastopka

Kęstutis Nastopka. Kada susipažinote su Greimu? Jis vadovavo abiem Jūsų disertacijoms. Ko iš jo tada išmokote?

Jacques Fontanille. Ivanas Darrault, kuris lankė Greimo seminarą Paryžiuje ir kurį pažinau iš studijų Puatjė universitete, patarė man paprašyti Greimo, kad jis sutiktų vadovauti mano disertacijai. Iš pradžių Greimas mane nukreipė pas Jeaną-Claudė'ą Coquet, bet mums drauge dirbti nepavyko. Tai, ką tuomet dariau, jam atrodė keista. Semiotikoje buvau dar visiškai žalias. Buvau skaitęs *Struktūrinę semantiką*, *Maupassant'ą* ir dar kai ką. Bet skaityti dar nereiškia suprasti. Tada vėl atėjau pas Greimą. Jis pasakė: „Perskaičiau pirmąjį Jūsų sakinį. Šis sakinyš šį tą reiškia. Taigi galime tęsti.“

Greimas manęs nevaržė, nepatarinėjo, kaip disertaciją rašyti. Kai apie Louis Aragono romaną *Didžioji savaitė*, kurį analizavau savo pirmojoje disertacijoje, prirašiau krūvą puslapių, jis pasakė: „Pakaks. Reikia gintis“. Žinoma, su Greimu šį tą aptarinėdavom, bet jis nebuvo uolus disertacijų skaitytojas: neturėjo tam laiko. Greimas įtraukdavo doktorantus į tyrėjų dirbtuves. Tapau semiotiku priklausydamas jo įdiegtai lavinimo sistemai: seminarams, dirbtuvėms. Iš Greimo daug ko išmokau ir vėliau, drauge su juo rašydamas *Pasijų semiotiką*.

K. N. Ką prisimenate iš dalyvavimo Greimo Paryžiaus seminare?

J. F. Atėjau į seminarą tais pačiais metais, kai pasirodė jo studija *Maupassant. Teksto semiotika*. Nedaug ką tesupratavau iš to, kas buvo

rašoma šioje knygoje ir apie ką buvo diskutuojama seminare. Bet vėl ir vėl skaitydamas *Maupassant'ą*, po kokio pusmečio pradėjau suprasti, kas vyksta seminare. Čia buvo kalbama apie modalumus.

K. N. Kuriai dirbtuvei priklausėte?

J. F. Priklausiau Felixo Thürlemanno vadovaujamai literatūrinės semiotikos dirbtuvei. Thürlemannas nebuvo literatūros semiotikos specialistas, bet tada visi buvo visų galų meistrai. Kartu su kita jauna doktorante iš Brazilijos Diana Luz Pessoa de Barros analizavome La Fontaine'o pasakėčią *Neištikimas saugotojas*. Thürlemanną mūsų analizė sudomino, ir ji buvo kažkur išspausdinta. Tai tolimi laikai, kitas gyvenimas.

Seminaro auditorija būdavo pilnutėlė. Greimas sėdėdavo prie stalo, keletas dalyvių – aplinkui. O likusieji nepatogiai įsitaisydavo kas kur: tarpduryje, ant laiptelių, apačioje, viršuje. Patalpoje nebuvo kuo kvėpuoti. Greimas per seminarą surūkydavo pakelį „Gal-loise“, ir visi aplinkui taip pat rūkė. Po kelių valandų jau beveik nieko nebūdavo galima įžiūrėti, išskyrus Greimą prie stalo ir kelis artimiausius kaimynus: oras – nors kirvį kabink. Man rodos, daugelis pirmąsyk patyrė tabako skonį būtent Greimo seminare.

Darė išpūdį savotiška Greimo kalbėjimo maniera. Jis buvo mažakalbis, kalbėjo trumpais sakiniais, žemu balsu, pasverdamas kiekvieną žodį. Jam nereikėjo retorikos, jis tik nubrėždavo svarbiausią diskutuojamos problemos kryptį. Atrodė, kad seminaro ašis – ne jis, o jo pakviestieji asmenys. Jis įteigdavo pranešėjams svarstymo temą, jos pateikimo būdą, ir jie kalbėdavo kaip Greimo įgalotiniai. Tiesa, kartais seminare kalbėdavo jis pats, jo mintys buvo naujos ir netikėtos. Įsimenantys būdavo Greimo apibendrinimai seminaro pabaigoje.

Daug ko išmokau iš vyresniųjų kolegų – Coquet, Manaro Ham-mado, Jeano Petitot – pranešimų. Tada buvau dar berniūkštis ir seminare nekalbėdavau. Kiekvienam seminaro dalyviui buvo privaloma išklausti įžanginį semiotikos kursą, kurį skaitė Josephas Courtésas, dalyvauti dirbtuvėje ir seminare. Anuomet nebuvo įprasta, kad patyręs tyrėjas šitaip burtų apie save jaunesnius. Taip buvo rengiamasi naujiems bendriems darbams. Daugelis būsimųjų semiotikų – ne tik Prancūzijos, bet ir Italijos, Brazilijos, kitų šalių – čia žengė pirmuosius žingsnius.

K. N. Kokia yra Greimo vieta XX a. 7 dešimtmečio prancūzų struktūralizmo kontekste? Greimas atrado šiuolaikinę kalbotyrą, struktūrinę antropologiją ir fenomenologiją Aleksandrijoje drauge su Roland'u Barthes'u. Kas siejo šių dviejų tyrėjų intelektualinius takus ir kuo skiriasi vieno ir kito indėlis į XX a. humanitarinius mokslus?

J. F. Greimo ir Barthes'o mąstymo pamatai buvo skirtingi. Greimas susiformavo prancūzų struktūrinės kalbotyros kontekste. Barthes'as yra labiau susijęs su žiniasklaidos personažais (Micheliu Foucault ir kt.). Tai ne tie patys socialiniai tinklai. Jiedu glaudžiai bendravo, bet, mano supratimu, priklausė skirtingoms intelektualinėms šeimoms. Greimas gilinosi į struktūrinę kalbotyrą, Lévi-Straussą, Barthes'as labiau domėjosi fenomenologija. Barthes'as ėjo, taip sakant, jo paties pasirinktu asmeniniu taku, nesirūpindamas pasiūlyti savo bendražygiams koherentiškos teorijos. Tuo jis skyrėsi nuo Greimo, kurio supratimu, mokslininkas, kaip koks vienuolis, privalo laikytis griežtų regulos taisyklių. Greimas sutiko vadovauti mano pirmajai disertacijai dėl to, kad jos pirmasis sakinys jam atrodė suprantamas. Tačiau netrukus pasakė: „Jeigu ir toliau taip rašysite, prašykite Barthes'o, kad jis vadovautų Jūsų disertacijai.“ Kai drauge rašėme *Pasijų semiotiką*, vienu metu jam pasirodė, kad pernelyg nutolstu nuo jo semiotikos sampratos. Jis pareiškė: „Rinkitės. Jeigu norite rašyti asmeninį veikalą, rašykite kaip norite, nes rašote gerai, bet – be manęs. Tačiau jeigu norite, kad tęstume *Pasijų semiotiką* kaip semiotinį tyrimą, rašykime kolektyvinį veikalą, atitinkantį bendrąją semiotikos teoriją.“ Taigi jis aiškiai skyrė asmeninį ir kolektyvinį darbą. Asmeninis darbas priklausė nuo asmeninių autoriaus ambicijų, kolektyviniame darbe laikomasi bendrų taisyklių. Toks yra skirtumas tarp Greimo ir Barthes'o. Taip yra ne dėl to, kad vienas būtų rafinuotesnis, literatūriškesnis, o kitas – daugiau kalbininkas. Galima, ko gero, ir taip sakyti. Barthes'as iš tiesų nuolat keitė savo mąstymo kryptį. Greimas gyvenimo pabaigoje pasielgė panašiai, parašęs *Apie netobulumą*. Tai tarsi Barthes'o sindromas. Tačiau taip teigti – vadinasi, nesuprasti šio Greimo posūkio. Tai ne Barthes'o sindromas. Man rodos, kad Greimas pamažu suartėjo su anksčiau pasirinktais savo jaunesniaisiais bendradarbiais, o taip pat su savo mokiniais Italijoje, Brazilijoje ir kitur. Jis atitolo nuo prancūzų poststruktūralistų aplinkos.

Antros kartos kalbininkai, pradėdant Jeanu Dubois ir jaunesniais, nebematė Greimo darbuose ryšio su kalbotyra. Beje, jie buvo teisūs, nes semiotika nebesiribojo žodine kalba. Tačiau tai žeidė Greimą. Jis ir toliau laikė save kalbininku, nors sukūrė kitoki mokslinio tyrimo pasaulį. Santykiai su prancūzų kalbininkais darėsi problemiški. Palaikyti tuos santykius padėjo artimi Greimo bičiuliai kalbininkai Michelis Arrivé ir Bernard'as Pottier. Greimo vieta prancūzų struktūralizme yra ypatinga. Greimas buvo įsitikinęs semantikas, bet nežinau, ar jis buvo įsitikinęs struktūralistas. Tačiau jis gynė struktūrinės kalbotyros palikimą tuo metu, kai daugelis pakrypo į Noamo Chomsky' o generatyvinę gramatiką.

K. N. Kurias Greimo pasiūlytas idėjas perėmė šiuolaikinės prasmės teorijos? Kuo aiškintinas Greimo generatyvinio tako sampratos ir Greimo naratyvinės gramatikos produktyvumas?

J. F. Greimas generatyvinio tako sąvoką priėjo ne iš karto. Ji pasirodė tik *Aiškinamajame semiotikos terminų žodyne*. Jos nebuvo nei *Struktūrinėje semantikoje*, nei dviejuose *Apie prasmę* tomuose. Tačiau jau *Struktūrinėje semantikoje* buvo pareikšta mintis, kad reikšmė suvokiama pereinant nuo praktinio į mitinį lygmenį. Apie tai kalbama ir *Apie prasmę* straipsniuose. Pati generatyvinio tako sąvoka atsirado iš pastangos apibendrinti įvairias naratyvumo transformacijas. Tai teorinis gestas, primenantis amatininką, kuris iš įvairių pagamintų detalių galiausiai surenčia etažerę – koherentišką visetą, kur tos detalės įgyja vertę. Taigi generatyvinis takas – tai koherencija, numatanti vietą ir tiems lygmenims, kuriuos dar reikia iširti. Generatyvumo sąvoka, perimta iš Chomskio, Greimo teorijoje įgyja visai kitokią prasmę. Pagal Chomskį, kiekvieną lygmenį generuoja tie patys bendrieji principai. Pagal Greimą, priešingai, – prasmės prieaugis atsiranda pereinant iš vieno lygmens į kitą. Panašūs skirtumai matyti palyginus Greimo ir Vladimiro Proppo naratyvinę analizę. Proppas ir jo pasekėjai paviršiniame pasakos lygmenyje intuityviai atpažįsta malonius ir bjaurius personažus ir priskiria jiems tam tikrus vaidmenis. Greimas, įkvėptas Lévi-Strausso, ieško pasakojimuose nesąmoningų struktūrų, kurios elgiasi nepriklausomai nuo mūsų ir verčia mus ieškoti kitos prasmės. Greimo naratyvinis lygmuo nėra tai, ką atrandame skaitydami. Naratyvinės struktūros čia yra formos, nebūtinai abstrakčios, bet iš

esmės nesąmoningos. Jos struktūriną mūsų interpretaciją, tai, koku būdu konstruojame to, ką skaitome, prasmę. Mano supratimu, aktantinės struktūros, pasakymų konjunkcija ir disjunkcija yra nesąmoningos struktūros. Lygiai taip Lévi-Straussas ieško mitų sekoje labai abstrakčios formulės, kuri išsprūsta atpasakojant mitus, bet kuri yra struktūrinis mitų sekos ir gilosios jų reikšmės pamatas. Greimo sukurti naratyvinė gramatika nėra pasakojimų aprašymo būdas, tai būdas prieiti giliają sandarą, kuria remdamiesi konstruojame prasmę. Manychiau, kad Greimo transformacinis naratyvumo modelis buvo artimas Jurijaus Lotmano, Umberto Eco, Paolo Fabbri požiūriui į reikšmę kaip į vertimą. Tai atitinka generatyvinio tako, kaip perėjimo iš vieno lygmens į kitą, sampratą.

Generatyvinio tako vaidmenį galima palyginti su semiotinio kvadrato taikymu konkrečiam tekstui. Išskyrę teksto giliajame lygmenyje du priešingus terminus, ieškome dar dviejų jiems prieštaraujančių ir juos papildančių terminų, kurie nėra akivaizdūs, nėra skaitytojo tiesiogiai atpažįstami. Taip ir semiotinėje teorijoje: kai kurie generatyvinio tako lygmenys yra išsamiai ištirti, išskirtos kategorijos, o kai kurie dar labai menkai tyrinėti. Kai Greimas generatyviniame take išskyrė diskursinių struktūrų lygmenį, tai buvo visai nauja tyrimų sritis. *Maupassant'e* jis aptarė konkrečius diskursinių struktūrų elementus: atlikėjus, laiką, erdvę. Po to apie diskursinio figūratyvumo matmenis buvo kalbama ne viename seminare. Antroje *Apie prasmę* knygoje, pereidamas nuo naratyvinės kompetencijos prie buvimo modalumų, Greimas išskyrė naują diskursinio dėmens matmenį – pasijas. Generatyvinio tako sąvoka leido koherentiškai apibrėžti tai, kas semiotikoje buvo nuveikta, ir drauge logiškai numatyti, ką dar reikia padaryti. Ji tapo savotišku vedliu daugeliui metų į priekį pasirenkant tyrimo temas.

Tęsdami seminarą po Greimo mirties mes ir toliau vadovavomės jo išskirtais generatyvinio tako lygmenimis. Aš pats tyrinėju išraiškos lygmens struktūras, semiotines praktikas, semiotinius objektus. Manychiau, kad Ericas Landowskis taip pat ėjo savo generatyviniu taku nuo vieno lygmens prie kito tyrinėdamas sąveikas, prasmės režimų tipologiją ir kitką. Greimas mus išmokė šitaip dirbti, laikytis generatyvinio tako, kurį kiekvienas savaip supranta.

Generatyvinis takas – tai ateities tyrimų projekcija, o ne šiaip tam tikrų sąvokų taikymo laukas.

K. N. Buvote paskutinės Greimo knygos *Pasijų semiotika* bendraautoris. Kaip kilo mintis dirbti drauge? Kaip pasiskirstėte darbus? Ar įmanoma atskirti knygos dalis, kurias parašė Greimas, nuo tų, kurios iš esmės Jūsų parašytos?

J. F. Greimas kalbino keletą asmenų, su kuriais buvo bendradarbiavęs. Jis kreipėsi į Landowskį, su kuriuo drauge buvo parašęs knygą *Įvadas į diskurso analizę socialiniuose moksluose* (1979). Nežinau, kodėl Landowskis nepasiryžo. Gal nenorėjo kelti klausimo taip, kaip tai darė Greimas pasijoms skirtame seminare? Gal tai buvo per toli nuo jo paties svarstomų sociosemiotikos problemų? Šiap ar taip, į Greimo siūlymą jis neatsiliepė. Po to Greimas kalbino Anne Hénault, bet pritarimo taip pat nesusilaukė. Tada jis pakvietė bendradarbiauti mane, ir aš iš karto sutikau. Man tai buvo labai svarbu. Iki tol drauge su Greimu nieko nebuvau rašęs. Po disertacijos *Pasijų semiotika* tapo svarbiausiu mano intelektualinio gyvenimo įvykiu.

Knygos pamatas buvo Greimo pastabos, surašytos rengiantis pasijų seminarui, kuris vyko 1978–1979 m., o knyga buvo rašoma 1988–1989 m. Per tą laiką pasijų semiotikoje atsirado naujų dalykų, taip pat ir paties Greimo darbų. Išėjo Hermano Parret knyga *Pasijos* (1986). Claude'as Zilberbergas daug nuveikė tyrinėdamas tensyvumą. Remiantis Greimo pastabomis reikėjo parašyti tekstą, kuris tebebūtų aktualus. Sutarėm, kad viską perrašysiu ir kad galėsiu šį tą papildyti. Taigi pridėjau skyrių apie pavydą. Įsivaizdavau, kad pavydo analizė pernelyg nenutols nuo šykštumo ir kad abu skyriai sudarys koherentišką visetą.

Perrašyti Greimo pastabas man buvo daug sunkiau negu parašyti naują skyrių. Ne taip paprasta atgaivinti pastabas papildant jas tuo, kas buvo padaryta per dešimtį metų. Bandžiau sukti tensyvinės semiotikos link, bet Greimas tam nelabai pritarė, nes nenorėjo griauti savo statinio. Situacija buvo gana dviprasmiška, juolab kad Greimas tuo pat metu rašė savo studiją *Apie netobulumą*, kuri pasirodė anksčiau už *Pasijų semiotiką*. Ši Greimo knyga tarsi rodė man rašymo kryptį, bet jos autorius nenorėjo, kad mudviejų knygoje eičiau tuo keliu. Jis pageidavo, kad likčiau ištikimas ankstesniajai semiotikai, kuri buvo įtvirtinta *Aiškinamajame semiotikos terminų*

žodyne, papildydamas ją pasijomis. O *Žodyno* semiotika anaip tol nėra *Apie netobulumą* semiotika. Landowskis buvo teisus sakydamas, kad *Pasijų semiotika*, nors jos objektas yra kitas, iš esmės yra ta pati naratyvinė semiotika. Tai aiškiai matyti skyriuje apie šykštumą. Primitytinai prašiau Greimo, kad jis savo ranka parašytų bent keletą puslapių. Jis parašė pirmuosius dešimt *Ivado* puslapių ir keletą išvadinių knygos puslapių. Visą pasijų epistemologijos skyrių parašiau aš. Skyriuje apie šykštumą papildžiau Greimo pastabas paryškindamas socialinį matmenį. Kai rašydamas skyrių apie pasijų epistemologiją pasiūsdavau Greimui porą puslapių, jis man atsiūsdavo keturis puslapius komentarų. Tai nuolat kartojosi: parašiau keturis skyriaus variantus. Vėliau mūsų bendradarbiavimas ėmė strigti. Greimas siūlė išbraukti tai, ką parašiau, o aš nenorėjau apsiriboti tuo, kas buvo rašyta prieš dešimt metų. Šį tą išbraukdavau, šį tą palikdavau. Galiausiai jis nustojo rašęs. Buvo pavargęs, sirgo. Parašiau jam: „Ką darom? Ar turiu dar ką pakeisti, kad knyga išeitų?“ Netrukus jis man atsakė: „Klausykite, Fontanille. Man rodos, kad mes sutariam dėl maždaug 80 procentų teorinės dalies. Tai gi galime spausdinti.“

Mūsų bendraautorystė nebuvo paprasta. Kai Greimas drauge su Courtésu rašė semiotikos terminų *Žodyną*, Courtésas darė tai, ko pageidavo Greimas. Aš taip pat dariau tai, ko norėjo Greimas, kita vertus, norėjau, kad knyga neapsiribotų tuo, kas buvo parašyta prieš dešimt metų. Man atrodo, kad Greimas įsivaizdavo būsimą semiotiką kitokią nei toji, kuri išryškėjo pastaruoju dešimtmečiu Landowskio, Zilberbergo, Petitot darbuose, naujausiuose Coquet tyrinėjimuose. Greimas, matyt, siejo semiotikos ateitį su tuo, kas sudarė studiją *Apie netobulumą*. Bet knygai *Apie netobulumą* jam nereikėjo manęs. Jis ją parašė vienas pats. Tai gi *Pasijų semiotikos* situacija buvo dviprasmiška.

K. N. Kaip įsivaizduojate semiotikos dialogo su kitais „prasmės mokslais“ galimybes?

J. F. Greimas, kurdamas savo semiotinę teoriją, manė, kad ji taps visų humanitarinių ir socialinių mokslų metodologija. Tai neįvyko, nes semiotika per mažai domėjosi kitais mokslais. Ji buvo linkusi daugiau mokyti kitus. Bet kad semiotika taptų tuo, ko linkėjo Greimas, nėra reikalo mokyti kitus, reikia kitus išklausti, reikia maitintis kitų mokslų atradimais. Aš daug ką atradau psichoanali-

zėje, ne dėl to, kad mėginčiau paversti psichoanalizę semiotika, bet kad atpažinčiau ir pasinaudočiau joje keliamomis semiotinėmis problemomis. Nebūčiau ėmęsis kūno semiotikos, jei nebūčiau susipažinęs su psichoanalitiniais kūno semiologijos tyrimais.

Standartinė semiotika pagrindiniu analizės objektu laikė tekstą. Diskutuojant su filosofais, tokia samprata tinka. Tačiau, bendraujant, pavyzdžiui, su geografais, kurie daug padarė tyrinėdami peizažo prasmę, keblu kalbėti apie peizažą kaip tekstą. Reikia tokios semiotikos, kuri gebėtų nagrinėti peizažą kitaip negu tekstą. Tą patį galima pasakyti apie dialogą su sociologais. Norint užmegzti dialogą su kitais prasmės mokslais, reikia pasirinkti tokį objektų lygmenį, kuriame toks dialogas būtų įmanomas. Tradicinės teksto sampratos čia nepakanka. Kai Greimas vienoje konferencijoje pareiškė „Be teksto nėra išganymo“, kažin ar jis turėjo omenyje įprastinę teksto sampratą, ar veikiau imanentinio reikšmės lygmens konstrukciją. Semiotinė analizė neapsiriboja imanentiniu lygmeniu. Dėl to aš siūlau skirti nevienodo sudėtingumo analizės lygmenis, pakopas, kur, greta to, ką vadiname tekstu, rastų vietą kiti prasmės raiškos būdai. Tai daro Landowskis kalbėdamas apie situacijas, apie praktinius prasmės režimus ir sąveikas.

K. N. Greimo semiotika ir Barthes'o semiologija buvo atsakas į pokarinės Europos situaciją šaltojo karo fone. Į kokius dabartinio pasaulio iššūkius privalėtų atsiliepti šiandieninė semiotika?

J. F. Mano supratimu, šios dienos ir rytdienos pasaulio iššūkiai yra visai kiti nei tada, kai kūrėsi Greimo ir Barthes'o semiotika. Tada reikėjo semiotikos, kuri būtų demistifikuojanti, demaskuojanti, kuri atskleistų diskurse slypinčią vartotojų visuomenės ideologiją. Šiandien yra kitų pavojų, skatinančių iš naujo apmąstyti mūsų santykį su gamta, su planeta. Semiotika liko artima tai žmogaus ir gamtos santykių sampratai, kuri išsigalėjo praėjusio amžiaus 7 dešimtmečiu. Tą patį galima pasakyti apie kultūros semiotikos sampratą. Kultūros semiotika neužsiima gamta. Čia kritinį darbą atlieka antropologai. Dabartiniai antropologai tapo gamtos antropologais. Griežta tikslųjų ir humanitarinių mokslų perskyra ilgam laikui buvo įtvirtinusi atotrūkį tarp gamtos ir kultūros. Šiandien vėl tampa itin aktualus poreikis integruoti į prasmės konstrukciją santykį tarp gyvųjų būtybių ir jų aplinkos. Tai didžiulis epistemologinis iššūkis, turintis konkrečių pasekmių aplinkos ir planetos ateičiai.

Kitas esminis klausimas – mūsų visuomenėje nusitrynęs skirtumas tarp karo ir taikos. Tuo metu, kai Greimas ir Barthes'as kūrė semiotiką, karas buvo neseniai pasibaigęs, buvo tikimasi ilgalaikės taikos. Žinoma, vyko šaltasis karas, bet jis buvo būtent šaltasis. Įsivyravo sustingusi taika, leidžianti gyventi. Šiandien, priešingai, gyvename tykojančios grėsmės akivaizdoje. Net jei jaučiamės saugūs, vyraujanti sistema, kuriai turime suteikti prasmę, yra rizikos sistema. Mane nustebino tai, kaip suartėja atskirai dirbantys, skirtingai mąstantys žmonės. Turiu galvoje Landowskį, Bruno Latourą, šiuolaikinius antropologus. Kaip ir jie, priėjau išvadą, kad konstruodami gyvenimo ir būties prasmę remiamės prielaida, kad gyvenimas ir būtis yra neatsiejami nuo rizikos. Landowskis studijoje *Rizikingos sąveikos* teigia, kad semiotinė teorija neįmanoma be sąveikų, o sąveikas lydi nuolatinė rizika: sustabdoma, nutolstanti, išsišakojanti. Prasmė randasi įvertinant riziką.

K. N. Lyg ir išeitų, kad Greimas ir Barthes'as neįstengtų atsilipti į rizikos iššūkį?

J. F. Jei jie tebebūtų gyvi, tikriausiai ši problema jiems taip pat rūpėtų.

Nuopuolio gramatika

Ksenija Kazarinova

ANOTACIJA

Straipsnyje pristatomas biblinis tekstas, skirtas pirmųjų žmonių nuopuoliui aprašyti – ištrauka iš Pradžios knygos 3 skyriaus, kurioje pasakojama apie pirmąją nuodėmę. Bandoma jį pakomentuoti, taikant semiotines išvalgas. Kaip tekste vaizduojamas perėjimas nuo palaimingos būsenos prie Dievo įsakymo nepaisymo?

Trumputė ištrauka pasižymi aiškiai figūrų išsidėstymu (gundytojas – gundomasis – implicitiškai dalyvaujantis Dievas) bei dinamišku naratyvu. Gundymo metu pakeičiama subjekto pasaulėžiūra ir tai veda link veiksmo, paneigiančio metalėmėjo programą. Biblijos tekste ši istorija pateikiama vos keliais potėpiais, tačiau juose glūdi ir laipsniška subjekto transformacija, ir pastarojo kintantis santykis su aplinka, ir įaistrinto diskurso raida.

Straipsnyje pažvelgiama ir į šios istorijos tęsinį, pateikiamą toje pačioje Biblijos knygoje. Parodoma, kad žmogaus užsispyrimas sukelia negrįžtamus pokyčius jo santykiuose su Dievu. Tačiau metalėmėjas (Dievas), nors ir yra išduotas, nelinkęs atsisakyti pasitikėjimo sutarties su subjektu (žmogumi).

Esminiai žodžiai: Biblija, semiotika, pasijų semiotika, nuodėmė, gundymas.

ĮVADAS

Biblijos tekstai dažnai baugina, atrodo neįdomūs, o jų specifika – aktuali tik dvasininkams ar teologams bei senovinių tekstų tyrėjams. Paprastai taip atsitinka, kai juos bandoma skaityti taikant

netinkamą recepcinį tinklą – dažniausiai tapatinant Bibliją su XIX a. romanu ir dėl to laukiant kvapą gniaužiančio siužeto ar įžvalgų, kokių ieškotume filosofiniuose apmąstymuose. Biblinio teksto prasmė pagaunama tik įjungiant teologinę perspektyvą. Šios knygos poetika, istorinis (ne)tikslumas, pasakojimo intensyvumas ir pan. atsiveria tik suvokus, kad Biblija atskleidžia Dievo tvarkomą ir prižiūrimą pasaulį.

Biblija pasižymi stilijų įvairove ir gausa: pavyzdžiui, Psalmynas arba Giesmių giesmė – tai puikiausi literatūriniai paminklai, Mokytojo (Koheleto) knyga – tai egzistencinių klausimų kamuojamo žmogaus išpažintis, kai kurios Penkiaknygės istorijos pakeri savo įtaigumu. Skirtingi stiliai ir įvairios suvokimo galimybės gali būti jungiamos ir viename tekste (pvz., Pranašų knygų fragmentai, Biblijos istorinių knygų epizodai). Todėl šios knygos literatūrinė ar kitokio pobūdžio mokslinė analizė yra būtina, tačiau nevertėtų pamiršti, kad tai dvasinio pobūdžio tekstas. Tinkamai suderinus mokslinę analizę ir dvasinių komentarų įnašą, galimas vaisingas teksto skaitymas. Šiame straipsnyje bus stengiamasi laikytis tokio principo.

Analizei pasirinkta Pradžios knygos ištrauka:

O žaltys buvo suktesnis už visus kitus laukinius gyvulius, kuriuos VIEŠPATS Dievas buvo padaręs. Jis paklausė moterį: „Ar tikrai Dievas sakė: 'Nevalgykite nuo jokio medžio sode!'?“ Moteris atsakė žalčiui: „Vaisius sodo medžių mes galime valgyti. Tik apie vaisių medžio sodo viduryje Dievas sakė: 'Jūs nuo jo nevalgysite nei jo liesite, kad nemirtumėte!'“ Bet žaltys tarė moteriai: „Jūs tikrai nemirsite! Ne! Dievas gerai žino, kad atsiuers jums akys, kai tik jo užvalgysite, ir jūs būsite kaip Dievas, kuris žino, kas gera ir kas pikta“. Kai moteris pamatė, kad tas medis buvo geras maistui, kad jis buvo žavus akims ir kad tas medis žadėjo duoti išminties, ji skynėsi jo vaisiaus ir valgė, davė jo ir savo vyrui, buvusiam su ja, ir jis valgė. (Pr 3.1–6)

Pagrindinė šio teksto tema – tai žmogaus nuopuolis, nors pačioje ištraukoje yra ir daugiau temų. Šiame straipsnyje, siekiant suprasti nuopuolio gramatiką, bus aptariama nuodėmės formacija, pritaikant pasijų semiotiką.

Claude'o Zilberbergo apžvalgoje, skirtoje pristatyti *Pasijų semiotiką*, nurodoma pasijų semiotikos kaip metodo esmė – ja siekiama

apibūdinti subjekto *būsenas*, kadangi „būsenos, kurias patiria subjektas, yra ne mažiau elastingos negu jo diskursas“ (Greimas, Fontanille 2007, p. 14; vertimas mano – K. K.). Tokios priegigos verčia tyrėją gilintis į presupozicijų lygmenį, t. y. palikti daugiau ar mažiau stabilų išreikšto diskurso krantą ir nerti į miglotų, tik besiformuojančių konstruktyvų terpę. Tai ir padarė Algirdas Julius Greimas, pradėjęs domėtis žmogaus vidiniu ir/arba emociniu pasauliu.

Darbe daugiausiai remiamasi būtent tokios tematikos jo veikalais, iš kurių pagrindinis – *Pasijų semiotika* (1991), parašytas kartu su Jacques'u Fontanille. Kiti tokios tematikos jo darbai – *Apie nostalgiją* (1986), *Apie pyktį* (1981) – panaudoti labai nedaug ir daugiau implicitiškai, kadangi skirti konkrečių reiškinių aprašymui ir yra mažiau aktualūs analizuojamai ištraukai. Taip pat naudojamos Fontanille ir Zilberbergo darbu *Tension et signification* (1998). Darbe taikomos ir Erico Landowskio išvalgos, pristatytos jo rinktinėje *Passions sans nom* (2004), kurios straipsniai pateko į neseniai Lietuvoje išleistą šio autoriaus tekstų rinkinį *Prasmė anapus teksto* (2015).

Savo pradinėje, „greimiškoje“, stadijoje pasijų semiotika telkėsi ties emociniu pasauliu: kaip analizės objektas buvo iškeltas stiprus žmogų užvaldantis jausmas, o kūnas įvedamas tik kaip antraeilis šio proceso dalyvis. Tolesnė semiotikos raida pakeitė tokį požiūrį ir į aistros lauką įvedė psichosomatiką. Klasikinis pavyzdys – Fontanille astmos analizė (*Les passions de l'asthme*, 1990; *Astmos pasijos*, 2013). Kiek panašia linkme eina ir Ivanas Darrault, gilindamasis į psichoterapijos ir semiotikos santykį (pvz., „De la sémiose éclairant la névrose“ (2009), „Semiotica y psicoanalisis. Un modelo etosemiotico de los comportamientos y discursos adolescentes“ (2004) ir kt.). Šiuolaikinė pasijų semiotika linkusi į kūną žiūrėti kaip į pilnavertį, o kartais ir kaip į dominuojantį pasijos dalyvį. Šį požiūrį labiausiai populiarina Landowskis.

Kadangi šiame straipsnyje bandoma taikyti semiotines ir teologines išvalgas, neįmanoma praleisti šių dviejų sferų bendradarbiavimo. Tenka pasakyti, kad semiotikų metodai šokiravo teologus, kuriems toks teksto, tuo labiau sakralinio, preparavimas, kėlė siaubą. Tačiau vėliau į Greimo seminarus įsijungė suinteresuoti teologai ir pamažu išsivystė Biblijos semiotika. Jos ryškiausi atstovai – Jeanas Delorme, Louis Panier, Anne Pénicaud, Jeanas-Claude'as Giroud ir kt. Žinomiausias jos pavyzdys Lietuvoje – tai į

lietuvių kalbą išverstas Giroud ir Panier straipsnis „Parabolė apie vynuogyno darbininkus“ (*Baltos lankos*, 1991, Nr. 1)¹.

Tiesa, ši semiotikos atšaka nesukūrė naujo papildomo instrumentarijaus – dažniausiai ji naudojasi literatūros semiotikos priegomis, nors negali išsiversti be leksinės analizuojamų tekstų analizės, beveik visada krypdama į originalo arba patikimų Biblijos vertimų tekstus, taip pat reikalauja istorinių ir kultūrologinių žinių. Šiuo atveju biblinio teksto analizė pareikalaus pasijų semiotikos išvalgų.

Reikia pasakyti, kad Biblijos semiotika (iš tikrųjų, kaip ir bet kurios srities semiotika – muzikos, vizualumo ir pan.) pravėrė duris į tokį tyrimų lauką, kuris iki tol buvo vien tik to dalyko profesionalų sritis. Tai neabejotinai praplečia analizės ir interpretacijos galimybes, tačiau čia pat iškelia ir profaniškumo pavojų. Biblinio teksto unikalumo nepaisymas gali nuvesti tyrėją prie abejotinos vertės išvadų. Todėl ne veltui Biblijos semiotikos atstovas Jeanas-Yves'as Thériaut pabrėžia, kad semiotika nepaneigia istorinio-kultūrinio ar kokio nors kito analizės metodo, o tik stengiasi atverti Bibliją kaip tekstą (Thériaut 1993).

Taigi šio straipsnio tikslas – taikant pasijų semiotiką (bet nepamirštant ir teologijos) pabandyti užčiuopti, kaip pasirinktoje ištraukoje vingiuoja žmogaus nuopuolio kelias: ar besiformuojanti nuodėmė – tai procesas, pasižymintis tam tikra struktūra ir dėsniais, ar spontaniškas reiškiny.

Šiame straipsnyje daugiausiai naudojamos greimiškąją pasijų semiotiką, kuri atrodo labiausiai tinkanti pasirinkto teksto analizei. Šis pasižymi gan griežta struktūra, jame dalyvaujančios figūros yra labiau mitinio, archetipinio pobūdžio, dominuoja aiškus, kone schematinis naratyvas. Todėl atrodo, kad klasikinės pasijų semiotikos priegos suteikia daug daugiau galimybių tinkamai pristatyti šį tekstą. Tačiau tai nereiškia, kad atsisakoma kitų Greimo

¹ Šis straipsnis, kuriame remiamasi klasikinės literatūros semiotikos priegomis, mūsų analizei ne toks aktualus. Daugiau dėmesio skiriame pasijų semiotikai, kuri lietuvių semiotinėje tradicijoje dar nebuvo plačiau pritaikyta bibliinių tekstų analizei.

įžvalgų – jos ne tik papildo analizę, bet ir leidžia praplėsti šio teksto semiotinio skaitymo perspektyvas.

NEKALTAS POKALBIS AR MANIPULIACIJA?

Ištrauką galima schematiškai padalinti į kelias dalis: moters pokalbis su žalčiu, nusiteikimas veiksmui ir pats veiksmas. Žmogus, jo gyvenimas, gebėjimai, santykiai su pasauliu ir pan. – visa tai buvo pristatyta ankstesniuose skyriuose. Prie to dar grįšime, dabar galima pažymėti, kad tai – ypatingas tvarinys: jis išsiskiria iš viso pasaulio savo atsiradimu, gebėjimais, gautais palaiminimais, be to, kažkodėl jam vieninteliu duotas draudžiamasis įsakymas.

Apie žaltį beveik nieko nežinome, tiesiogiai² jis pirmą kartą atsiranda tik šioje ištraukoje. Apibūdinusi jį kaip sukčiausią iš visos tvarinijos, toliau Biblija perteikia jo dialogą su moterimi.

Jis pradėdamas paprastu, tarsi gyvą interesą parodančiu klausimu:

„Ar tikrai Dievas sakė: „Nevalgykite nuo jokio medžio sode!“?“

Greimo pasijų semiotika kaip pradinį pasijos formavimosi etapą išskiria išankstinių sąlygų lygmenį. Jame susiformuoja pasijos užuomazgos. Būtent čia atsiranda prielaidos vertės objektui, modalumams, vertybinių opozicijų elementai. Anot Greimo, pasijinis kelias prasideda tada, kai būsiamasis subjektas pajunta tam tikrą aplinkos dirginimą, t. y. galima kalbėti apie jo timiškumą – gebėjimą tai pajusti (plg.: Greimas 1989, p. 307; Nastopka 2010, p. 250).

Klausimas atlieka šią dirginimo funkciją ir iš dalies yra fatinis, nukreiptas į „ryšio“ patikrinimą ir dialogo (o galbūt monologo) galimos kokybės įvertinimą: ar galimas tolimesnis pokalbis su klausytoju, ar moteris žino Dievo įstatymą. Nesunku pamatyti, kad

² Klasikinė Biblijos egzegezė pirmajame Pradžios knygos skyriuje mato implicitišką užuominą apie blogio atsiradimą: „Dievas atskyrė šviesą nuo tamsos“ (Pr 1.4), nors tik vėliau, ketvirtą dieną, bus parašyta apie saulės ir mėnulio atsiradimą (Pr 1.14–19). Taigi kalbama ne apie astronominius reiškinius, o apie kažką kitą.

šiedu atlikėjai gauna gundytojo (žaltys) ir gundomojo (moteris) teminius vaidmenis.

Gundymo procesas nepradedamas nei liepimu, nei Dievo galios neigimu, o dialogą, kaip įprasta, sudaro pranešimo priėmimas ir interpretavimas. Gundytojo klausimas – tai svetimas elementas nusistovėjusioje terpeje ir jis, Jurijaus Lotmano žodžiais kalbant, gali sukelti sproginimą, t. y. naujų reikšmių ir net naujos sistemos konstravimąsi.

Iš tiesų, nuo šiol protosubjektas pradeda savo pasijinį kelią³. Nebėra vienpusio ryšio: atsiranda ne tik pasyvus aplinkos priėmimas, kaip timiškumo atveju, bet ir santykiavimas su ja, protosubjektas pateikia tam tikrą savo reakciją, taip pereidamas į forijos būseną. Pastaroji atsiranda „kaip tam tikros įtampos skilimo rezultatas“ (Greimas, Fontanille 2007, p. 35). Kad dirginimas buvo pajustas, matyti iš gundomojo elgesio – kol kas tik iš dialogo, nepateikiama jokios kitos refleksijos:

Moteris atsakė žalčiui: „Vaisius sodo medžių mes galime valgyti. Tik apie vaisių medžio sodo viduryje Dievas sakė: „Jūs nuo jo nevalgysite nei jo liesite, kad nemirtumėte!“ (Pr 3.2–3)

Tolesnis skilimas užtikrins pasijos formavimąsi. Tai, kas kadaise buvo vienuma, išsiskaido į priešingus fragmentus. Šis procesas gali pasireikšti, kaip šiuo atveju, susiskaidymu paties subjekto viduje (tai bus matyti vėliau).

Atsakymas, koks jis bebūtų, anot Greimo, užmezga tarp adresanto ir adresato tam tikrą ryšį, įtraukia juos į pasitikėjimo sutartį (Greimas 2000, p. 20–21). Dar daugiau, gundomojo atsakymas parodo ne tik polinkį tolesniam bendravimui, bet ir atskleidžia santykį su turima sistema. Atsakymas yra moteriškai detalus, ilgas ir... neteisingas. Jame iškraipomas duotas įsakymas: jis pernelyg sugriežtinamas ir jo pradinė prasmė ištirpsta, pakeičiama klausančiojo interpretacija, plg.:

³ Protoaktantais pasijų semiotikoje vadinami besiformuojantys aktantai: jie dar neturi modalumų, jų naratyvinis kelias dar yra neapibrėžtas (Greimas, Fontanille 2007, p. 36, 42).

DIEVO ĮSAKYMAS

„Nuo visų sodo medžių tau leista valgyti, bet nuo gero bei pikto pažinimo medžio tau neleista valgyti, nes kai tik nuo jo užvalgysi, turėsi mirti.“ (Pr 2.16–17)

MOTERS INTERPRETACIJA

...Dievas sakė: „Jūs nuo jo nevalgysite nei jo liesite, kad nemirtumėte!“ (Pr 3.3)

Dievas moters interpretacijoje parodomas kaip žmogaus veiksmus ribojanti jėga, į kurią žiūrima ne tiek meilės, kiek baimės akimis. Moteris nevalgo ne todėl, kad taip buvo paprašyta mylimo ir garbinamo Dievo ir ne todėl, kad suvokia priežastis, dėl kurių šis vaisius yra užgintas – ją sulaiko tik galima bausmė. Mirtis tėra antrašė pasekmė, tačiau moters žodžiuose tai pagrindinis argumentas. Jos atsakymas atskleidžia, kad ji daug atviresnė gundymui, negu buvo galima manyti (Lopuchin 1904, p. 24; Pr 3. 2–3). Tad tolesni gundytojo žodžiai grįsti jau šia, ką tik gauta informacija: dabar gundytojas žino, kad reikia kalbėti apie Dievo neteisingumą ir paneigti turimas žinias apie bausmę. Vadinasi, reikia paneigti autoriteto baimę.

Tad pasitikėjimo santykis sustiprėja. Beje, ne tik su pačiu gundytoju, bet ir su jo siūlomu objektu, kuris tuojau pat virs vertės objektu. Kadangi gundomąjį tesulaiko mirties baimė, o ne meilė ar paklusnumas, pradedama įtikinėti šitaip:

„Jūs tikrai nemirsite! Ne! Dievas gerai žino, kad atsivers jums akys, kai tik jo užvalgysite, ir jūs būsite kaip Dievas, kuris žino, kas gera ir kas pikta.“ (Pr 3.4–5)

Čia įvedamas potencialus vertės objektas. Uždraustas vaisius šiame procese patiria transformaciją: jis pripildomas visiškai kito kio reikšminio ir vertybinio turinio. Ilgainiui naratyviniame lygmenyje jis taps pagalbinio vertės objektu, įkūnijančiu maginę vertybių sistemą, kurią siūlo manipuliuojantis antilėmėjas. Taigi šis pranešimas konstruojamas iš dviejų dalių: a) atmetama objekto antivertė (mirtis), b) objektas pripildomas tokių galių, kurios daro jį išskirtinį.

Beveik iš karto atsiranda konkrečios vertės, iš ko galima spėti apie gana dinamišką poliarizaciją. Tekste apeinama valentingumų stadija, t. y. protosubjekto neramaus lūkesčio būseną, kai jis tik

ieško, į ką galės nukreipti dar jam pačiam neaiškius gimstančius norus⁴. Įvedama konkreti vertybė ir konkretus tikslas – būti „kaip Dievas“, o vertės objektas (vaisius) tampa raktu į kitą egzistencijos būdą. Siūloma atsisakyti metalėmėjo (Dievo) arba, kitaip sakant, pačiam užimti jo poziciją. Semiotiškai neįmanoma suderinti šitų dviejų sąvokų – metalėmėjas visada yra *už* subjekto sistemos ribų ir priklauso kitam buvimo būdai. Tačiau iš gundytojo kalbos šito nematyti, atvirkščiai, tokia transformacija parodoma ne tik kaip galima, bet ir kaip visiškai natūrali.

Uždraustam vaisiui priskiriama galia pakeisti žmogaus egzistenciją. Šiuo atveju modalinės vertės priskiriamos ne subjektui, o objektui. Tik įgijęs pastarąjį subjektas įgyja ir jo vertes (Nastopka, „Modalinė vertė“, *Avantekstas*).

Matyti, kad pirmasis gundytojo klausimas turėjo ne tik „ryšio“ patikrinimo funkciją, bet kartu ir sėjo abejonę. Pradedamas savotiškas dekonstrukcinis kelias: nuo klausimo „ar tikrai?“ nesunku pereiti prie opozicinio teigimo: vaisių ne tik *galima*, bet ir *privaloma* suvalgyti. Metalėmėjas (Dievas) parodomas kaip nenorintis dalintis savo kompetencija su kitais. Pamažu gimsta ne tiek noras paragauti uždrausto vaisiaus, kiek nepasitenkinimas metalėmėju ir jo sistema. Inspiruojamos kito aksiologinio universumo paieškos – t. y. maištas (Greimas 1989, p. 372). Bet gundytojas atlieka tik pusę darbo – jis pasėja klausytojo sąmonėje abejonę ir pasiūlo alternatyvą. Galutinę išvadą padaro subjektas: žalčiui nutilus, tekste lieka tik žmogaus veiksmai.

Protosubjektas aktyviai dalyvauja dialoge, jis yra atviras diskursui. Šis *atvirumas* virsta *atvėrimu*: tampa įmanomi įtikinėjimo ir protosubjekto transformavimo procesai. Tokia būseną – tai pagrindas *norėjimo* modalumui atsirasti (plg.: Greimas, Fontanille 2007, p. 46, 54), kadangi įtampa protosubjekto viduje vis stiprėja, ji maksimaliai nukreipta į būsimą vertės objektą.

Bažnytinė tradicija tokią būseną skaido į *dėmesį* ir *mėgavimąsi* ir mato šiuose etapuose proto ir valios pavergimą: iš pradžių tik min-

⁴ Plačiau apie valentingumus žr.: Greimas, Fontanille 2007, p. 37–40.

timis, o paskui ir visa esatimi nukrypstama į malonumą žadanti vaidinį, kol neprieinama prie *ryžto* stadijos – pasiruošimo žūtibūt atlikti veiksmą⁵.

Taigi iš subjekto suaktyvėjimo galima spręsti, kad turima reikalo su sėkminga manipuliacija. Veikiama tiktai per žodį, klausytojui ne tik negrasinama – jis apskritai nieko neverčiamas daryti. Gundy-mas remiasi įtikinėjimu ir manipuliavimu *noru*, t. y. siekiama, kad: a) protosubjektas pripažintų tiesa antilėmėjo pranešimą (Greimas 2000, p. 15), ir b) subjekto gebėjimas *norėti* būtų paveiktas patrauk-lių simuliakrų (ten pat, p. 22). O pats protosubjektas *nori būti įtikin-tas*, kadangi tai ne tik žada euforinę būseną ateityje, bet ir gali pa-naikinti disforiją sukeltą reiškinį – bausmės baime.

Taigi protosubjektas privedamas iki ribinės situacijos – numal-šinės atvėrimo moduliaciją, nutraukęs pasitikėjimo sutartį, jis liks metalėmėjo duotame universume. Žengdamas toliau – jis pradės formuotis kaip naujas subjektas, o jo vertės objektas nepastebimai suformuos galimą naratyvinį kelią, nuo kurio nukrypti bus sun-kiau negu dabar.

NUO NORO IKI VEIKSMO

Tolesnė nuodėmės raida įgauna konkretumo ir apibrėžtumo. Nuo sunkiai apčiuopiamo išankstinių sąlygų lygmenis žengiama į semionaratyvinį lygmenį. Jau susiformuoja *norintis* ir veikiantis subjektas:

Kai moteris pamatė, kad tas medis buvo geras maistui, kad jis buvo žavus akims ir kad tas medis žadėjo duoti išminties... (Pr 3.6)

Iš pradžių gundytojo ir gundomojo pokalbis buvo paremtas kognityvine logika, dabar įsijungia ir juslinis matmuo. Subjekto akistata su objektu pagrįsta ne tik modaliniu santykiu, bet ir jusline plotme. Pastarosios argumentai („geras maistui“, „žavus akims“)

⁵ Pвz., Иоанн Лествичник, св., „Слово 15. О нетленной чистоте и целомудрии, которое тленные приобретают трудами и потами“, п. 73, Лествица, или Скряжали духовные.

yra ne mažiau svarūs nei grynai modalinės vertės („žadėjo duoti išminties“). Visažinystė čia tapatinama su *galėjimu*, t. y. jungiami endogeninis (*žinoti*) ir egzogeninis (*galėti*) modalumai, o jos siekimo būdas tampa malonus ir nevarginantis – pakanka suvalgyti patrauklų vaisių. Taigi kūno tarpininkavimas neapsiriboja tik jusliniu pasaulio pažinimu – šis pažinimas apima ir fizinę, ir emocinę, ir dvasinę plotmes. Tai, ką gauna kūnas, pereina ir į kitus asmenybės lygmenis. Taip apimamas visas subjektas. Todėl reikšmės atsiradimo kelias būtinai įtraukia į save ir fizinį santykį su pasauliu (Nastopka 2010, p. 245).

Žiūrėjimas – tai viena iš priemonių kurti emocinę, kognityvinę, juslinę ir kitokią komunikaciją su tam tikru dirgikliu. Beje, „bendravimas“ su objektu gali pasireikšti kaip suinteresuotumas, dėmesys, kaip šiuo atveju, arba, atvirkščiai, per perteklinį atmetimą (pavyzdžiui, kai pernelyg aktyviai kažkas neigiama: iš to galima spręsti apie implicitinį koncentravimąsi ties tuo objektu).

Ankstesnis subjekto santykis su objektu galėjo būti apibrėžtas per klasikinės jungtinės semiotikos priegas: buvo įvestas aiškus perskyrimas ir hierarchija tarp aktantų (metalėmėjas – subjektas 1 (vyras)⁶ – subjektas 2 (moteris) – draudžiamas objektas), reikšmės jau buvo pateiktos, o subjektui (kartu ir skaitytojui) beliko jas priimti. Gundymo metu kuriamas nepasitikėjimas esama sistema ir turimomis reikšmėmis, o tada siūlomas kitas santykis, grindžiamas esteze: subjektas raginamas kurti prasmę čia ir dabar, per savarankišką patirtį (plg.: Landowski 2015, p. 149). Čia tarp subjekto ir objekto nebėra tarpininko. Tai nebe stebėjimas, bet gyvas santykis su objektu. Pats objektas tampa ne tiesiog objektu, o teikia malonumą, į jį žiūrima ne tik kaip į modalinių verčių rinkinį, bet kaip į savaime patrauklų kūną-objektą.

⁶ Beje, kartais aiškinama, kad moteris nusižengia ne tik dėl noro būti kaip Dievas, bet ir todėl, kad norėjo aplenkti savo vyrą, atsisakyti savo kaip pagalbininės vaidmens ir pirmą žengti į naują pasaulį: „Ji skubėjo paragauti pirmą, kad taptų galvos galva, kad būtų valdovė to, kurio turėjo būti valdoma, kad pagal dieviškumą būtų vyresnė, nors kaip žmogus buvo jaunesnė už savo vyrą“ (žr.: šv. Efreimas Siras; vertimas mano – K. K.). Tačiau tai tik teologumenas.

Kad įsigalėtų estezinis sąveikos režimas, nepakanka vien tik patirti – „reikia būti praėjus savotiškus mokymus apie tai, kas *geistina*“ (Landowski 2015, p. 157; išskirta Landowskio – K. K.), tik tada padidėja tikimybė kažką patirti. Gundytojas, pateikdamas klausytojui spręsti fenomenologines užduotis, atlieka paruošiamąjį darbą, todėl naujas estezinis santykis su pasauliu kuriamas ne tuščioje vietoje, o tiesiog keičiant perspektyvą iš anksčiau turėtos į gundytojo siūlomą. Tad medžiu grožimasi iš dalies ir dėl to, kad anksčiau subjektas nedrįsdavo to padaryti. Moteris atsisako Aukščiausiojo pateikto vertinimo ir renkasi kitą kelią, remdamasi nauju pasitikėjimo santykiu. Ji mato, kad grožėdamasi uždraustu medžiu nepatyrė jokios bausmės. Panašiai kaip ir gundytojas savo pavyzdžiu parodo, kad galima nepripažinti Dievo ir nemirti tuoju pat vietoje. Galbūt tolesnis pažinimas yra toks pat netikėtai malonus ir neregėmingas?

Jeigu savo laiku protoobjektas nebūtų pateiktas, būsimą subjektą valdytų nerimo, intensyvaus ieškojimo, blaškymosi būsenos, kol energija, gimstanti atvėrimo moduliacijos dėka, nebūtų nukreipta į kokį nors objektą. Šiuo atveju einama kitu keliu – objektas iš karto pateikiamas. Visas protosubjekto dėmesys nukreiptas į jį: neatliekama jokių kritinio vertinimo procesų, nepasitelkiama kitų subjektų kognityvinė pagalba. Tai byloja apie labai intensyvią, greitą *no-rinčio* subjekto formavimąsi.

Savo ruožtu vertės objektas, anot Greimo ir Fontanille, nėra pasyvus. Ieškančiam subjektui jis yra tam tikra „sintaksinė forma, pasireišianti kaip pozicijų įvairovė“, kurių kiekviena gali veikti per subjektui artimas kategorijas (Greimas, Fontanille 2007, p. 56). Vertės objektas „siūlo“ tam tikrą savęs gavimo būdą, bet kartu ir apriboja subjektą, leisdamas jam veikti ne bet kokia tvarka. Tai bus matyti iš naratyviniame kelyje dominuojančių modalumų: anot Fontanille, pastarieji – tai savotiška kontrolės instancija, kai į diskursą įeina subjektas (Fontanille 1998, p. 187). Tačiau subjektas vis dar mato save „modaliai savarankišką, galintį nevaržomai priimti arba atmesti“ (Greimas 1989, p. 350) antilėmėjo pasiūlymą.

Medis, kadaise buvęs paklusnumo (o moteriai – Dievo baimės) simboliu, dabar virsta maišto apraiška. Jis įkūnija viską, ko pradeda norėti moteris: į jį pasižiūrima tiek estetiniu (nebe bausis, o patrauklus), tiek ir praktiniu (nebe mirtis, o išmintis) atžvilgiu. Iš ana-

lizuojamos ištraukos matyti – esama ir gundytojo „reklamuojama“ sistemos kardinaliai nesutampa, jos negali būti sutaikytos. Vienos pasirinkimas paneigia kitą, todėl subjektas atsiduria situacijoje, kurioje būtina priimti sprendimą. O subjektas manipuliacijos metu perėjo iš vienos „tikėjimo būsenos“ į kitą“ (Greimas 2000, p. 16), tad dabar metalėmėjo ir antilėmėjo pasakymų episteminiai statusai pasikeičia (metalėmėjo pasakymai suvokiami kaip melas, antilėmėjo pasakymai – kaip tiesa).

Subjekto buvimas, o juo labiau veikimas nebegali būti neutralūs, nuo šiol jie yra modališkai įkrauti, kadangi menkiausias naratyvinis judesys – tai aktyvus vieno universumo pasirinkimas ir kito paneigimas.

Aptariamoje ištraukoje *noras* nukreiptas į tam tikrą objektą. Pastarasis ir įprasmina modalines vertes (suteikia *žinojimą*, kuris ištraukos kontekste glaudžiai siejamas su *galėjimu*), ir yra esteziškai gyvas (malonus akims). Taigi nesustabdyta atvėrimo moduliacija semionaratyviniame lygmenyje kristalizavosi į aktyvų *norą*. Ši modalumą vertėtų aptarti kiek detaliau.

Anot Fontanille, *norėjimas* – tai endogeninio pobūdžio modalumas, valdomas vidinių jėgų, skirtingai nei *privalejimas*, priklausantis nuo išorinių veiksnių (Fontanille 1998, p. 190). Subjekto santykis su metalėmėju ir, atitinkamai, su jo pateiktoju draudimu (nevalgyti konkretaus medžio vaisiaus) buvo grįstas tik išorinėmis struktūromis: draudimas niekaip nepaliečia paties subjekto nuostatų. Kitaip sakant, Dievo valia šiuo atveju netapo žmogaus valia, čia nebuvo harmonijos. Atsiradus subjekto iniciatyvai, ji nesutampa su endogeniniu *privalejimu*, ir pastarasis yra atmetamas, nes nesuteikia tokios euforijos kaip *norėjimas*. Subjektas nepatenkintas savo padėtimi ir jo veiksmas yra nukreiptas į jos pakeitimą. Metalėmėjas suvokiamas kaip priešiškas subjektui, tad pastarojo nepaklusnumas – tai dar ir savotiškas kerštas bei maištas. Čia, panašiai kaip ir pykčio atveju, sutarties santykius pakeičia polemikos santykiai (Greimas 1989, p. 371).

Norėjimo modalumas, pateminėse struktūrose stipriausiai nukreiptas į objektą, išreiškia maksimalų konjunkcijos siekį. Jis rodo nuotolį tarp subjekto ir objekto (skirtingai nei *žinojimas* ar *galėjimas*, dažniausiai apibūdinantys konjunkcijos arba bent jau jos galimybės situaciją), kuri siekiama kuo greičiau įveikti.

Tad norint pakeisti klausytojo būseną, buvo paveiktas ne tiek pats modalumas, kiek jo semiozė tam tikro objekto (uždrausto vaisiaus) atžvilgiu. Dabar jau atsisakoma nuotolio, norima susilieti su vertės objektu ir taip pereiti į kitą egzistencijos režimą. *Norėjimas* aptariamoje ištraukoje yra papildomas transformuotu *privalejimu*: subjektas *privalo* paneigti metalėmėjo sistemą, kad pereitų į kitą. Toks modalumų derinys būdingas iniciacijos procesui, į kurį galiausiai įtraukiamas pats subjektas:

...ji skynėsi jo vaisiaus ir valgė... (Pr 3.6)

Nors mintyse uždraustas vaisius jau yra paragautas, patirtas malonumas yra tik potencialus, kol žmogus neatliks veiksmo. Nuodėmę sudaro du etapai – vidinis nusiteikimas ir pats veiksmas. Veiksmas tarsi patvirtina tai, kas jau buvo sukurta ir išgyventa viduje.

Čia prieinama prie pasirinktos ištraukos ribų, tačiau analizė reikalauja loginės pabaigos. Tad vertėtų dar kurį laiką nepaleisti iš akių figūrų: mat jų tolesnis kelias ne mažiau vertas dėmesio.

Žmogus nebuvo kankinamas alkio, todėl vaisiaus suvalgymas įgauna simbolinę prasmę – parodomas ne tik nepaklusnumas Dievui, bet ir perėjimas į kitą sistemą, kur Jo nėra ir kur žmogus galėtų užimti Jo vietą. Dievo balsas nebegirdimas, visas dėmesys sutelktas į kitą balsą, į kitus žodžius: „tikrai nemirsite“... „atsivers jums akys“... „būsité kaip Dievas!“

Iš tiesų – akys atsiveria, žmogus priima kitą sistemą, kuri jam žadėjo neapsakomą malonę, bet jau pirmieji žingsniai joje yra skausmingi. Tikėdamiesi išminties, siūlomos gundytojo, žmonės iš tikrųjų tesuvokia savo nuogumą, t. y. ne savo visagalybę, o pažeidžiamumą. Tai nebe palaimingas atvirumas pasauliui kaip anksčiau (Pr 2.25), o nuogumas, nesaugumas. Tad ir žinojimas tampa greičiau susietas ne su *galia*, kaip buvo žadėta, o su visišku bejėgiškumu.

Taigi galima daryti prielaidą apie dvi skirtingas *žinojimo* modalumo apraiškas šiame tekste. Tai patvirtina teksto semantika. Plg.:

Kai moteris pamatė, kad [...] tas medis žadėjo duoti <u>išminties</u> (orig. tekste - „pažinimą“, sakal {saw-kal' })	vs	Tuomet abiejų akys atsivėrė ir jiedu <u>suprato</u> (orig. tekste - „sužinojo“ (yada' {yaw-dah' }) esą nuogi
---	----	---

Yada ir *sakal* abu žodžiai reiškia „žinoti“. Tačiau *yada*, skirtingai nei *sakal*, nurodo patirtimi pagrįstą, išgyventą pokytį. Moteris, žvelgdama į medį, tikisi teorinio pažinimo (*sakal*), tačiau paragavus vaisiaus, kelio atgal nebėra – patiriama kokybinė transformacija. Blogis – tai nebe išorinė informacija, jis tampa žmonių prigimties dalimi, jis yra pažintas, patirtas (*yada*).

Ir štai šioje būsenoje žmonės išgirsta „garsą Viešpaties Dievo, vaikščiojančio sode“ (Pr 3.8). Pirmoji jų reakcija – pasislėpti, tačiau akistata su Juo neišvengiama.

KERŠTAS AR...?

Šis pasakojimas dažnai suprantamas klaidingai. Kai atsakydamas į Dievo klausimą „Ar valgei vaisių nuo medžio, kurio vaisių buvau tau įsakęs nevalgyti?“ (Pr 3.11) žmogus verčia kaltę žmonai ir kartu Dievui („...kurią Tu [pabraukta mano – K. K.] man davei“ (Pr 3.12)), kai moteris pasiteisina, kad buvo sugundyta, nuskamba Dievo žodžiai:

Viešpats Dievas tarė žalčiui:
 „Kadangi tu taip padarei,
 esi prakeiktas
 tarp visų gyvulių ir
 tarp visų žvėrių.
 Ant pilvo šliaužiosi
 ir dulkes esi
 visas savo gyvenimo dienas.
 Aš sukelsiu priešišumą
 tarp tavęs ir moters,
 tarp tavo palikuonių ir jos pali-
 kuonių;
 jis kirs tau per galvą,
 o tu kirsi jam į kulną.“
 O moteriai jis tarė:
 „Aš padauginsiu tavo skausmus)
 ir nėštumą, –
 skausme gimdysi vaikus, –

bet aistringai geisi savo vyro,
 ir jis bus tavo galva“.
 O žmogui jis tarė:
 „Kadangi tu paklausei savo žmo-
 nos balso
 ir valgei nuo medžio,
 apie kurį buvau tau įsakęs:
 'Nuo jo nevalgysi!' –
 tebūna už tai pasmerkta žemė, –
 triūsų maitinsies iš jos
 visas savo gyvenimo dienas.
 Erškėčius ir usnis tau ji želdins,
 maitinsies laukų augalais.
 Savo veido prakaitu valgysi duoną,
 kol sugrįši žemėn,
 nes iš jos buvai paimtas.
 Juk tu dulkę esi
 ir į dulkę sugrįši!“ (Pr 3.14–19)

Tai atrodo tarsi Dievo kerštas. Jo nebuvo šalia, kai žmogus buvo gundomas, žmogui nebuvo pagelbėta. Dievas pasirodo tik kaip baudžiančioji jėga.

Tačiau kerštas įmanomas, kai nepalankumą inspiruoja lygiavertis subjektas. Šiuo atveju galioja akivaizdi hierarchija: metalėmėjas yra nepalyginamai viršesnis už subjektą, tad keršto būti negali. Kitaip tai tik bylotų apie metalėmėjo sumenkėjimą, prilyginimą subjektui, ko niekaip neleidžia padaryti biblinis tekstas.

Dar daugiau, subjekto kančia nesuteikia metalėmėjui malonumo, kaip paprastai atsitinka keršto programoje (Greimas 1989, p. 376). Tai parodo visas Senasis Testamentas, vedantis link Naujojo Testamento išganymo.

Biblijoje Dievo ir žmogaus santykis dažnai vaizduojamas per vyro ir moters meilę. Būtent todėl į Biblijos kanoną įeina, rodos, savo turiniu išsiskirianti iš jo Giesmių giesmės knyga. Išrinktoji tauta turėtų būti kaip skaisti nuotaka, belaukianti jaunikio. Tačiau jų santykiai rutuliojasi kitaip. Pranašų knygoje ši nuotaka neatpažįstamai pasikeičia: „Deja, ištikimasis miestas, kupinas teisingumo, tapo kekše!“ (Iz 1.21) Pranašo Ozijos knygoje per jo šeimyninius santykius alegoriškai vaizduojama Dievo ir Jo tautos istorija: žmona yra paleistuvė ir nuolat pabėga iš namų, svetimaudama su savo meilužiais, – taip pat ir Izraelis ne sykį nususka nuo Dievo. Panašiai kaip ir pirmieji žmonės, jis siekia galios, apeidamas Dievą ir pasirinkdamas magijos kelią. Ir nors anksčiau ar vėliau tokia žmona bus nubausta, tačiau:

...Aš viliosiu ją, išvesiu ją į dykumą
ir prašnekinsiu jos širdį.
Ten jai atiduosiu jos vynuogynus,
o Achoro slėnį padarysiu vilties durimis.
Ten ji Man atsilieps kaip savo jaunystės dienomis,
kaip tą dieną, kada išėjo iš Egipto žemės.
Tą dieną, – tai Viešpaties žodis, – ji vadins Mane „Mano
vyras“, ji niekuomet nebevadins manęs „Mano Baalas“.
(Oz 2.16–18)

Pirmųjų žmonių nuopuolio tragedija ir karti ironija yra ta, kad jie, pašaukti dieviškumui, buvo suvilioti kito būdo tai pasiekti, atmetant Dievą. Žmogus vienintelis iš visos tvarinijos sukurtas pagal Dievo paveikslą ir panašumą (Pr 1.26–27), jam suteikti die-

viškieji gebėjimai – valdžia (Pr 1.28), kūrybiškumas bei atsakomybė už tvariniją (Pr 2.15), gebėjimas matyti dalykų esmę ir todėl suteikti jiems vardus (plg.: Pr 2.20 ir Pr 1.5, Pr 1.8, Pr 1.9). Tačiau gundymo metu klausytojo dėmesys koncentruojamas tik ties tariama neteisybe.

Nuo pat Adomo ir Ievos puolimo Dievas daro viską, kad žmogus grįžtų į Jį. Ypač ryškiai tai matoma Naujajame Testamente. Tai Dievas-Išganytojas, o ne baudėjas. Pvz., Jėzaus nekenčiantiems fariziejams paliekama laiko atsipeikėti ir atpažinti atleidžiantį ir išganantį Dievą: nė vienas jų nėra nubaustas Jėzaus Kristaus. Kaip tikras Dievas, Jis nugali blogį žmogaus prigimtyje, kaip tikras Žmogus – pasidalina šia pergale su visa žmonių gimine.

Tačiau kol kas pirmieji žmonės tik įtvirtina savo priešišumą Dievui. Jie prarado gebėjimą paklusti Dievo valiai iš meilės, o ne iš baimės. Žmogus dar nesuvokia visų savo poelgio padarinių. Tai ne Dievas nususuka nuo žmogaus ir atkeršija jam už netinkamą poelgį, o žmogus atsisako Dievo, nebenori ir nebegali būti šalia Jo: Dievo pasirodymas verčia slėptis, Dievo kalba – nemaloni, visa rojaus aplinka – svetima ir grėšminga. Nuo šiol suardyta bet kokių santykių harmonija (žmogaus santykis su Dievu, su pačiu savimi, su kitu žmogumi, su gamta). Tai, kas buvo Dievo duota, tampa paliesta nuodėmės: santykiuose tarp vyro ir moters nebėra harmonijos, šeimyninis gyvenimas virsta kovos arena, o ne vienatve meilėje, darbas – tai nebe kūryba, o sunki našta ir pan. Palaiminimas virsta prakeiksmu, panašiai kaip ir palaimintas nuogumas virto karčiu bejėgiškumo supratimu.

PRIEŠ NUODĒMĒ	PO NUODĒMĒS
<p>„Būkite vaisingi ir daugināties, pripildīdīkite zemi” (Pr 1.28)</p>	<p>„Aš padauginsiu tavo skausmus ir nēštuma, – skausme gimdīsī vaikus” (Pr 3.16)</p>
<p>„Negera žmogui būtī vienam. Padarīsīu jam tinkamā bendrinīkā” (Pr 2.18).</p> <p>„Šī pagāliu yra kaulas mano kaulū ir kūnas mano kūno. Šī bus vadināma Moterimi, nes īš jos Vyro jī buvo paimta”. Todēl vyras palieka savo tēvā ir motinā, glaudzīsī priē savo žmonos, ir jē tampa vienu kūnu” (Pr 2.23–24).</p>	<p>„...aistringai geisī savo vyro, ir jīs bus tavo galva” (Pr 3.16)</p>
<p>„VIEŠPATS Dievas paēmē žmogū ir apgyvendino jī Edeno sode, kad jī dirbtū ir juo rūpintūsi” (Pr 2.15).</p> <p>„pripildīdīkite zemi ir valdīdīkite jā! Viešpataukite ir jūros žuvims, ir padangiū paukščiams, ir visiems žemēje judantiems gyvūnams. Dievas tarē: „Štai aš jums dāvīu visus, visoje žemēje sēklā teikiančius augalus ir visus medžius, kurie veda vaisius su sēklomis; jē bus jums maistas” (Pr 1.28–29).</p>	<p>„...tebūna už tai pasmerkta žemē⁷, – triūsū maitīsīsī īš jos visas savo gyvenimo dienas. Erškēčius ir usnis tau jī zeldīs, maitīsīsī laukū augalais. Savo veido prakaitu valgīsī duonā, kol sugrīšī žemēn, nes īš jos buvai paimtas. Juk tu dulkē esi ir ī dulkē sugrīšī!”</p>

⁷ Visuose kituose vertimuose – graikų, sinodaliniame bei bažnytniame slavų, angliškame ir kt. žemės pasmerkimas – tai žmogaus veiksmų rezultatas: проклята земля за тебя (Быт. 3:17), cursed is the ground for thy sake (Gen. 3:17), ἀπ' αὐτοῦ ἐπικατάρατος ἡ γῆ (Gen. 3:17) [visur išskirta mano – K. K.].

Pakitęs žmogus išsiskiria iš Dievo universumo, jis jam nebeprisklause. Todėl kartu su dvasine, pasikeičia ir erdvinė žmogaus padėtis:

Tuomet VIEŠPATS Dievas tarė: „Tik pažiūrėk! Žmogus tapo kaip vienas iš mūsų, žinantis gera ir pikta. Kad tik jis kartais netiestų savo rankos, nepasiimtų ir nuo gyvybės medžio, valgytų ir gyventų amžinai!“²³ Todėl VIEŠPATS Dievas išsiuntė jį iš Edeno sodo dirbti žemės, iš kurios jis buvo paimtas²⁴. Išvaręs žmogų, jis pastatė į rytus nuo Edeno sodo kerubus ir liepsna švytruojantį kalaviją – kelio prie gyvybės medžio saugoti. (Pr 3.22–24)

Taip bandoma apsaugoti žmogų nuo jo paties: paragavę gyvybės medžio vaisiaus, žmonės nebebus sustabdomi mirties, jų dvasinė degradacija neturės pabaigos, o jos padariniai, dar sudėtingesni negu išvardytieji, bus vis sunkiau pakeliami.

Akistatos su metalėmėju metu subjektas neprisipažįsta atlikęs uždraustą veiksmą, nepademonstruoja nepasitenkinimo dėl buvusios sistemos praradimo, bet puola kaltinti metalėmėją bei jo tvarką. Greimas atgailą įvardija kaip „atpirkimo ir atlyginimo geismą“ (Greimas 2007, p. 67). Matyti, kad tokia būseną abiem subjektams šiuo metu nebūdinga. Metalėmėjo atsakymas tarsi logiškai užbaigia šį epizodą – pateikiama sankcija.

Tai paaiškina, kodėl gundymo metu žmogus tarsi paliekamas vienas. Atrodo, kad be jo ir gundytojo daugiau nieko nėra. Taip paprastai atsitinka išbandymo metu. Šis išbandymas buvo grįstas paklusnumo ir pasitikėjimo patikrinimu. Tačiau žmogus pademonstruoja ne meilę, ne paklusnumą ar ištikimybę. Jis linkęs į išdavystę dėl savo interesų. Užuoat išlaikęs ir sustiprinęs pasitikėjimo kompetenciją, kad pasiektų naują žmogaus–Dievo santykių vingį – ne aklą sekimą autoritetu, o sąmoningą Dievo pasirinkimą – jis atmeta viską, kas duota Dievo, ir seka paskui kitą, pažadėjusi lengvesnį gyvenimą. Žmogaus laukia ilgas grįžimo kelias, kurio jis nebegalės surasti pats.

IŠVADOS

Biblinis tekstas pasiduoda semiotinei analizei. Ši atveria patį tekstą ir parodo jo vidinę dinamiką, išskleidžia jame užkoduotas reikšmes. Lakoniškos šios ištraukos frazės pasirodo esančios labai informatyvios, o jomis perteiktas naratyvas – aktualus ir dabartiniam skaitytojui. Biblijos semiotinė analizė (kaip ir bet kokia kita) nėra pilna ir galutinė – kitų metodų ir skaitymo būdų taikymas neabejotinai praturtintų šį lauką.

Bandant stebėti nuodėmės kelią, pavaizduotą šioje ištraukoje, matyti, kad nuodėmė – tai savo „gramatiką“ turintis reiškiny. Gundytojo ir žmogaus pokalbis iš, rodos, abstrakčios diskusijos virsta gyvenimo būdo pasirinkimu. Tokiai analizei atlikti itin parankus atrodo pasijų semiotikoje aptartas presupozicijų lygmuo – jis padeda pastebėti smulkius, vos pastebimus subjekto raidos niuansus, nuspėti galimas jo kismo ir aksiologinio pasirinkimo trajektorijas.

Gundytojas pamažu stumia klausantįjį link nusizengimo, nebesikišdamas į galutinio sprendimo priėmimą. Tekste šis procesas pristatomas gana dinamiškai – įvardijami pagrindiniai etapai, esminės gundomojo suvokimo transformacijos. Pasėjama abejonė, kuri pradeda griauti visą iki tol buvusį pasaulį. Tai ir sudaro teksto šerdį – chronologiškai pateikiami dvasiniai pokyčiai: susidomėjimas → nepasitikėjimas → būsimos euforijos vaizdai → valingas apsisprendimas → veiksmas. Nuo kalbėjimo pereinama prie požiūrio pokyčio, o tada ir prie atlikties. Už kiekvieną etapą didelė dalimi tampa atsakingas pats subjektas, kadangi jis neverčiamas rinktis, jam negrasinama, tik pasiūloma.

Gundymas šioje ištraukoje pateikiamas dialogo forma. Iš ištraukos struktūros ir semantinio ritmo (tiesa, atsižvelgta tik į lietuvišką, slavų bažnytinės kalbos ir septuagintos variantus) matyti nuodėmės raida: [j]lis paklausė moterį → [m]oteris atsakė žalčiui → [b]et žaltys tarė moteriai → moteris pamatė → skynėsi jo vaisiaus ir valgė, davė jo ir savo vyrui.

Tačiau uždrausto vaisiaus poveikis pasirodė ne toks malonus. Ir ne todėl, kad paskui nepaklusnioji pora yra Dievo nubaudžiama, o todėl, kad siūlytas naujas gyvenimas pasirodė buvęs tiesiog fikcija.

Gundytojo kalba buvo tik iš dalies teisinga. Žmogui atsivėrė akys, bet tik tam, kad jis suvoktų, ką prarado. Žinojimas tapo jo praeiksmu. Negana to, savarankiškumo siekis taip ir nepasiteisino: manydamas, kad demonstruoja savo nepriklausomybę, žmogus iš tikrųjų vykdo gundytojo valią.

Biblinio pasakojimo struktūroje šioji manipuliacija buvo kitos, didesnės, globalesnės naratyvinės programos dalis. Jos metu subjektas galėjo įtvirtinti *pasitikėjimo* metalėmėju kompetenciją ir pereiti į kitą savo raidos etapą – sąmoningą aksiologinio universumo bei kartu savo tapatybės pasirinkimą. Vietoje šito jis išduoda metalėmėją, priima antilėmėjo pasiūlytą programą, susiduria su jos padariniais, bet ir tada atsisako grįžti į metalėmėjo universumą. Tik po pastarojo žingsnio pateikiama sankcija. Iš dalies ją galima sieti su moralizacija, kadangi jos metu yra įvardijama ir įvertinama viskas, kas padaryta. Bet, be šito, taip pat nurodytas ir tolesnis subjekto kelias, pakeista jo erdvinė padėtis metalėmėjo atžvilgiu, tad tai ne tik moralizacija ir ne tik sankcija, bet ir naujos programos pradžia.

Tačiau net šiuo atveju subjektas nėra paliekamas metalėmėjo. Visa Senojo ir Naujojo Testamentų istorija rodo, kaip žmogus yra Dievo vaduojamas iš savo būsenos. Savo kenozėje Kristus padaro tai, ko taip ir nesugebėjo padaryti pirmasis žmogus – parodo dieviškosios ir žmogiškosios valių harmoningą vienatvę, vedančią į teozę, kuriai ir buvo pašauktas žmogus.

ŠALTINIAI

Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas, iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė Antanas Rubšys ir Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: LVK leidykla „Katalikų pasaulis“, 1998.

LITERATŪRA

Avantekstas: Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas, Vilniaus universitetas. Prieiga internetu: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/>.

Fontanille, Jacques, Zilberberg, Claude, *Tension et signification*, Liège: Mardaga, 1998.

Efremas Siras, šv. = Ефрем Сирин, св., *Толкования на Священное Писание. Книга Бытия*, гл. 3. Prieiga internetu: https://azbyka.ru/otechnik/Efrem_Sirin/tolkovanie-na-knigu-bytija/3.

Greimas, Algirdas Julius, *Semiotika. Darbų rinktinė*, sud. Rolandas Pavilionis, Vilnius: Mintis, 1989.

Greimas, Algirdas Julius, „Žinojimas ir tikėjimas: vienas kognityvinis universumas“, *Baltos lankos*, 2000, Nr. 12, p. 12–33.

Greimas, Algirdas Julius, „Apie nostalgiją“, *Kultūros barai*, 2007, Nr. 3 (509), p. 64–69.

Greimas, Algirdas Julius, Fontanille, Jacques = Греймас, Альгирдас Юлюс, Фонтаний, Жак, *Семиотика страстей. От состояния вещей к состоянию души*, пер. с французского И. Г. Меркуловой, Москва: издательство ЛКИ, 2007.

Landowski, Eric, *Prasmė anapus teksto*, iš pranc. k. vertė Paulius Jevsejevas, Vilnius: Baltos lankos, 2015.

Lopuchin, A. = Лопухин, А., *Толковая Библия*, «Толкование на книгу Бытия», Быт. 3:2–3, Санкт-Петербург, 1904, p. 24.

Nastopka, Kęstutis, *Literatūros semiotika*, Vilnius: Baltos lankos, 2010.

Thériaud, Jean-Yves, „Enjeux de la sémiotique greimassienne dans les études bibliques“. Prieiga internetu: <http://www.bible-lecture.org/se-former/textes-sur-la-theorie-de-la-lecture/semiotique/>.

SUMMARY

The Grammar of Fall

Ksenija Kazarinova

The aim of this analysis is to show the way of sin formation in one's mind. As illustration for it, the biblical text is chosen. The story of original sin is quite short, but mysterious. How does it happen that Adam and Eve choose evil instead of God? Are they thrown into the sin or construct it by their selves?

Using the semiotics of passions the author of the article tries to show the mechanism of transformation of the subject's consciousness. The doubt about God makes subject to choose another axiological system. What is more, he is trying to become god himself. The formation of sin goes through the main phases: communication with the tempter and interest → the doubt about God → euphoric visions of the future → rebellion against God → rebellious action.

The consequences of sin are painful and not such euphoric as it seemed before. The person loses the harmony with everything in the world, he can only feel his own nakedness and vulnerability. However, notwithstanding human betrayal, God makes everything to save the mankind.

Keywords: Bible, semiotics, semiotics of passions, sin, temptation.

Literatūros muzikalizavimas: Kosto Ostrausko *Kvartetas*

Giedrė Smolskaitė

ANOTACIJA

Muzikos (ar muzikalumo) apraiškų literatūroje gali būti įvairių: veikėjai muzikantai, kompozitoriai, atlikėjai; veikėjų pokalbiai apie muziką; minimi ar aprašomi skambantys kūriniai; cituojamos dainos; įterpiamos kompozicijų partitūrų ištraukos ir t. t. Tačiau, kaip teigia intermedialumo tyrinėtojas Werneris Wolfas, norint kalbėti apie *literatūros muzikalizavimą*, muzika privalo dalyvauti literatūrinio teksto signifikacijos procese, o verbalinė jo plotmė skaitytojui turi suteikti muzikos, patiriamos „per tekstą“, išpūdį¹. Šiame straipsnyje siekiama aptarti literatūros muzikalizavimo ypatumus Kosto Ostrausko pjesėje *Kvartetas* (1969), kurioje dialogas su muzika skleidžiasi struktūros, veikėjų iš(si)dėstymo, pačios pristatomos istorijos (siužeto) ir intertekstinių ryšių lygmenimis, veikiančiais kūrinio reikšmės suvokimą. Architekstinio šios pjesės ryšio analizė padeda nustatyti ypatingą jos žanrą, palaikomą ne tik *Kvarteto* turinio, bet ir dramatinio teksto išraiškos, t. y. grafinių niuansų, vizualių intarpų. Pjesės žanro savitumas ir literatūros-muzikos santykio analizė išryškina siužetinę Ostrausko kūrinio mintį bei leidžia aptariamą dramatinį tekstą įvertinti platesniame istoriniame meno kontekste.

Esminiai žodžiai: literatūros muzikalizavimas, intermedialumas, Ostrauskas.

¹ Werner Wolf, *Musicalization of Fiction. A Study in the Theory and History of Intermediality*, Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 1999, p. 51.

Ostrausko *Kvarteto*² turinį aprašyti yra sudėtinga: tiek dramatinio teksto veiksmas, tiek pjesės kalba yra gana paslaptingi, padrikoki, kartais net, regis, bereikšmiai. Veikėjai dažnai kartoja, pratęsia vienas kito žodžius, visas tekstas primena įvairių citatų ir menų formų kratinį. Pjesėje gausu žodžių žaismo, frazių įvairiomis kalbomis, kitų autorių citatų, „pasirodo“ žinomi klasikinės muzikos kompozitoriai, personažai atlieka muzikinius kūrinius, jų klausosi; draminiame tekste pasitelkiami skirtingi šriftai, jų spalvos, ypatingas išdėstymas ir pan. Skaitant pjesę, įtampa nuosekliai auga: personažai vis labiau baiminasi, ima nesutarti tarpusavyje, šaukti, panikuoti. Tačiau dramatinio teksto pabaigoje veikėjai netikėtai nudžiunga: jie *kazką* supranta ir ankstesnė įtampa tarytum pradingsta. Bet žvelgiant iš skaitytojo perspektyvos, paslaptis išlieka: nėra aišku, nei ko bijodami laukė *Kvarteto* veikėjai, nei ką jie galiausiai suprato.

Tarp daugybės klausimų, kuriuos kelia ši Ostrausko pjesė³, vienas esminių – įvairiais būdais ir formomis vystomo dialogo su muzikos medija reikšmė. Nesinori sutikti, kad muzika šiame draminiame tekste „naikina absurdo pjesėse savaime nykstantį, nors vis dar įmanomą atpažinti, siužetą“⁴. Siūloma manyti priešingai: *Kvarteto* muzikalizavimas atskleidžia pasakojamos istorijos pobūdį ir gylį, o muzikos ir dramatinio teksto ryšiu kuriamos naujos reikšmės leidžia apčiuopti ypatingo šios pjesės žanro formavimąsi ir jo prasminį krūvį.

² Kostas Ostrauskas, *Užgavėnių kaukės: dramos ir teatras*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006. Toliau cituojami pjesės puslapiai tekste pateikiami skliaustuose.

³ Klausimus apie pjesės turinį, muzikos reikšminį indėlį kelia ir Aušra Martišiūtė-Linartienė, retoriškai klausdama „Kas nykų absurdo jausmą pakeitė džiugia ir energinga būseną?“; „Ką Schubertas ir Mozartas reiškia kvartetui?“. Žr.: Aušra Martišiūtė-Linartienė, „Pasaulio kultūros kalbinimai Kosto Ostrausko dramose“, *Teksto slėpiniai*, 2012, Nr. 15, p. 12, 14.

⁴ Ten pat, p. 11.

VEIKĖJŲ KVARTETAS

Kvarteto veikėjų sąrašą sudaro keturios pozicijos. Neturintys vardų pjesės veikėjai žymimi romėniškais skaitmenimis. Personazai apibūdinami nurodant jų lytis, instrumentus ir balso tembrus (p. 158).

- I - MOTERIS I / SMUIKAS I / SOPRANAS
- II - MOTERIS II / SMUIKAS II / KONTRALTAS
- III - VYRAS I / VIOLA (ALTAS) / TENORAS
- IV - VYRAS II / VIOLONČELĖ / BOSAS

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad apie veikėjus nepateikiama beveik jokios informacijos, kad jie tik abstrakčios kaukės. Tačiau iš šio sąrašo, dar net nepradėjus skaityti pjesės, tampa aišku, kad keturi stygininkai, atliepdami viso dramatinio teksto pavadinimą, sudaro muzikinį kvartetą – čia ir vėliau tekste keturi personazai pristatomi ir kaip vienas, kolektyvinis, veikėjas: „Nešinas instrumentais, į sceną įeina KVARTETAS“ (p. 159). Taip pat išskiriamas jų lytiškumas (moteris vs vyras) ir temбриškumas (aukštas balsas vs žemas balsas). Šie keturi balsų tembrai ir išvardyti instrumentai susieja skirtingas *atlikimo* formas: grojimą ir dainavimą/kalbėjimą.

Verta atkreipti dėmesį į veikėjų sąrašo vizualų pateikimą: šiuo atveju pateikiami ne personazų muzikiniai vaidmenys (pvz., smuikininkė), bet pasviruoju brūkšniu atskiriami tarytum savarankiški, bet kartu tapatūs dėmenys: lytis (vyras vs moteris) / instrumentas (I smuikas vs II smuikas vs viola (altas) vs violončelė) / balsas (aukštas vs žemas; vyriškas vs moteriškas). Tad šis skirstymas tarp minėtų elementų deda lygybės ir sykiu galimybės rinktis, nepastovumo ženklą: ir grojimo, ir dainavimo /kalbėjimo veiksmas atliekamas užgaunant instrumento/balso stygas. Šioje pjesėje veikėjas vienu metu gali būti ir/arba muzikantas (-ė), ir/arba dainininkas (-ė)/kalbėtojas (-a).

Taigi *Kvartete* susilieja muzikinė (numanoma „koncertinė“) ir literatūrinė (numanoma „spektaklio“) erdvės. Jau pjesės pradžioje pateikiama remarka, kad scenos viduryje stovi keturios kėdės ir pultai, ant kurių padėtos gaidos, puošniai apsirengę keturi veikėjai-muzikantai pradeda griežti. Draminis tekstas pradedamas ir baigiamas muzikiniu kūriniu, kuriuos *Kvarteto* personazai atlieka

patys. Tuo tarpu žodinis pasakojimas pateikiamas taip, kad neįmanoma nematyti vizualiosios (teksto pateikimo) plotmės, kuri verčia skaitytoją tapti ir žiūrovu (-e). Skaitytojas (-a)/žiūrovas (-ė) susiduria su netradiciniu teksto, vaizdo ir implikuojamų garsų junginiu – muzikantų vaidinamu „spektakliu“, o galbūt aktorių surengtu „koncertu“.

Greta pagrindinio dramatinio teksto veikėjų ketverto, iš muzikinio į literatūrinį „pasaulį“ įtraukiami ir pjesėje skirtingais pavidalais (gyvi ir piešti, šnekantys ir cituojami ar aptariami) „pasirodo“ klasikinės muzikos kompozitoriai: Franzas Schubertas, Wolfgangas Amadeusas Mozartas, Antonínas Dvořákas, Béla Bartókas ir Frédéricas Chopinas. Pastarasis tik trumpai paminimas ir niekaip tekste neveikia, priešingai nei likusieji keturi kompozitoriai.

Daugiausiai „girdime“ romantiką Schubertą: jo kūrinio fragmentą pjesės pradžioje Kvartetas atlieka pats, tos pačios kompozicijos antroji dalis skamba *Andante* dalyje, vėliau cituojamas dar vienas kompozitoriaus kūrinys. Be to, Schubertą veikėjai *mato* – personažai aptaria jo portretą, kuris pjesės skaitytojui neparodomas. Mozartas, priešingai, komunikuoja garsais – „girdime“ kompozitoriaus balsą, o vėliau ir jo kūrinio ištrauką. *Scherzo* dalies remarkoje nurodoma, kad „[f]one – jautrus sopranas perdėtai romantiškai dainuoja Rusalkos ariją [...] iš Dvořáko operos ‘Rusalka’“ (p. 175). Paskutinysis, nešinas partitūros ištrauka, ir vienintelis, kuris ima veikti, pasirodo Bartókas, kiek vėliau Kvartetas atlieka jo kūrinį: Ostrausko tekstas baigiamas šio XX a. kompozitoriaus Trečiojo styginių kvarteto *Codos* paskutiniais keturiasdešimt taktų.

Kaip žinia, šie aptariamoje pjesėje minimi kompozitoriai yra garsūs styginių kvartetų kūrėjai. Nors cituojami įvairūs muzikos žanrai, patys dramatinio teksto personažai atlieka du kūrinius ir abu jie – styginių kvartetai. Tad pjesės *kvartetiškumas* (ar muzikalumas) dar labiau sustiprinamas – randasi veikėjų kvarteto, keturių kompozitorių styginių kvartetų bei personažų atliekamų konkrečių muzikinių kūrinių paralelė.

STYGINIŲ KVARTETAS

Ostrausko pjesės struktūra taip pat ataidi styginių kvartetą – dramatinio teksto pamatu tampa šešios dalys, pavadintos *Introdukcija*, *Allegro*, *Andante*, *Scherzo*, *Finale*, *Coda*. Pagrindinėmis laikytinos keturios dalys, mat *Introdukcija* pjesės pradžioje ir *Coda* pabaigoje tarytum įrėmina likusį tekstą: šios dalys pateikiamos kitokiu šriftu ir jose beveik nekalbama, veikėjų žodžius pakeičia remarkos. Taigi į muzikinio kvarteto žanrą nurodo ne tik pjesės pavadinimas, epizodiniai personažai kompozitoriai, veikėjų sąrašas ir jų apibūdinimai, bet ir dramatinio teksto struktūra, dalių pavadinimai.

Gerard'as Genette'as tokį teksto mezgimą santykį su tam tikru žanru vadina architekstiniu ryšiu⁵. Šiuo atveju Ostrausko pjesė, peržengdama literatūros ribas, formuoja nuorodą į kitos medijos lauke „esanti“ architekstą – styginių kvartetą. Ši žanrinė forma ypatinga tuo, kad literatūroje kvarteto žanro nėra (kartais šiuo žodžiu nurodomas tiesiog keturių dalių kūrinys, pvz., T. S. Elioto *Keturi kvartetai*), tad literatūros ir muzikos architekstinis ryšys reikalauja išsamesnio aptarimo.

Styginių kvartetą iš kitų muzikinių žanrų (pvz., operos, kūrinių fortepijonui ir pan.) išskiria autonomiška teorija, kurią nulemė būtent keturių instrumentų – dviejų smuikų, violos (alto) ir violončelės – savybės ir gebėjimas „bendradarbiauti“⁶. Styginių kvarteto žanro samprata reikalauja, kad keturi balsai būtų savarankiški ir lygiaverčiai, bet sykiu kiekvienas „veiktų“ likusių naudai, palaikytų tarpusavio ryšį⁷. Čia nėra solistų ar pritariančiųjų balsų, muzikinė tema „išdalinama“ visoms partijoms – keturi instrumentai vysto muzikinį pokalbį, jų paskiri balsai sujungiami į vieną bendrą

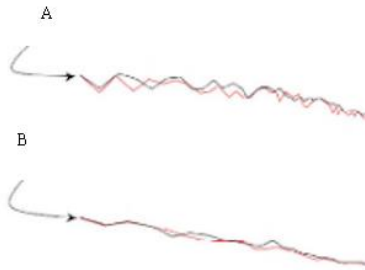
⁵ Žr.: Gerard Genette, *Architext. An Introduction*, Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press, 1992.

⁶ Guerino Mazzola, *Musical Performance. A Comprehensive Approach: Theory, Analytical Tools, and Case Studies*, London, New York: Springer, 2011, p. 19.

⁷ Žr.: Григорий Моисеев, „Струнный квартет. Эстетика и поэтика жанра. Некоторые тенденции его развития и бытования в XIX веке“, *Философские исследования*, 2003, № 1 (38), с. 83–99.

muzikinę viziją. Tad šis intymus, kamerinis žanras reikalauja ir atlikėjų, ir kompozitoriaus meistrystės⁸.

Be to, styginiai iš kitų instrumentų grupių išsiskiria daug didesne garso spalvų vektorių įvairove, kurią galima ne tik išgirsti, bet ir pamatyti. Schemoje (1 pav.) pavaizduotas dviejų natų (sol ir sol diezo) skambėjimas, kurį išgauna smuikas (A) ir valtorna (B). Matyti, kad smuikas (A) abu tonus išgauna spalvingiau, ne taip vienodai, jie labiau nepriklausomi vienas nuo kito, subtilesni, įvairesni, daugiau skiriasi tarpusavyje⁹:

1 pav.

Vadinasi, styginių kvartetas – ypatingas muzikinis žanras – yra muzikiniu požiūriu itin derantis, galybę spalvų ir skirtingų garso tonų turintis lygiaverčių instrumentų ansamblis, vystantis vieną bendrą muzikinę temą. Neatsitiktinai Ostrausko pjesės veikėjai taip pat keturi ir greta jų veikėjų sąrašė nurodoma po vieną iš styginių kvarteto instrumentų. Aptariamo dramatinio teksto ir konkretaus muzikinio žanro architekstinis ryšys įrodo, kad ši pjesė – ne tipinis, į styginių kvartetą nurodantis literatūros kūrinys. Šiuo atveju dramatinio teksto bruožai (pasakotojo nebuvimas, veikėjų sąrašas, teksto formatavimas, personažų žodžiai, remarkos, vidiniai konfliktai ir pan.) jungiami ir derinami su muzikos medijos ypatybėmis. Tad ir pjesės personažai virsta keturiais

⁸ Žr.: Моисеев.

⁹ Mazzola, p. 181.

instrumentais, kurių instrumentiškumas sietinas ir su muzikavimu, ir su dainavimu/kalbėjimu. Atkreiptinas dėmesys į muzikinio žanro konvencijų apibrėžiamą *atlikimo* technikos svarbą – kaip ir styginių kvartete, taip ir Ostrausko pjesėje tikimasi veikėjų skirtingumo, spalvingumo, atliekamų partijų savitumo ir subtilumo (draminiame tekste tai atitiktų ryški kiekvieno veikėjo charakteristika), bet drauge ir vienos bendros temos plėtojimo, savarankiškų, lygiaverčių profesionalų darnos, rišlaus pokalbio, nuoseklaus bendravimo tarpusavyje.

ŽODŽIŲ MUZIKA¹⁰

Taigi Ostrausko teksto personažai, atliepdami veikėjų sąrašą nurodytas funkcijas, pjesėje ir įkūnija stereotipines moterų bei vyrų savybes, ir kalba, ir groja. Pradžioje atliekamas Schuberto styginių kvartetas stabdomas penkiasdešimt devintajame takte II veikėjos sušukimu „Ne!“ (p. 159). Po šio kalbinio įsiveržimo tarytum grįžtama į literatūros lauką ir kalbantys veikėjai tampa artimesni draminiio teksto žanrui: pasitelkę žodžius, jie nebesutaria tarpusavyje, kartais netgi nesusikalba, vienas kitą pašiepia, pykstasi, pavydi¹¹. Kaip matyti, *Kvarteto* personažai veikia tiksliai

¹⁰ Šią literatūros ir muzikos dialogo raiškos priemonę išskiria minėtas intermedialumo tyrinėtojas Wolfas. Žodžių muzikos atveju jis kalba apie imitavimo režimą, kai nedominuojanti medija (šiuo atveju – muzikos laukas) veikia literatūros kūrinių (ar jo dalį), jo signifikantus ir/arba jo signifikatų struktūrą: toks kūrinys ar jo dalis išlaiko tipinius dominuojančios medijos (šiuo atveju – literatūros) bruožus, bet sykiu įsteigia ikoninį ryšį su nedominuojančia medija, sudarydamas įspūdį, kad (tiek, kiek tai įmanoma) ji reprezentuojama mimetiškai. Taigi literatūra gali imituoti tam tikras muzikos ypatybes: skambėjimo/fonetinius, ritinius niuansus, muzikinį raštą ir pan. perteikianti technika vadinama *žodžių muzika*.

¹¹ Galima sakyti, kad žodinis veikėjų bendravimas apskritai grįstas konfliktavimu: pradžioje II nesilaiko duoto žodžio, tad likusieji dėl to jai priekaištauja, III netgi grasina ginklu; II veikia pašiepia I ir IV personažų intymumą, o I pavydžiai reaguoja į II ir IV artumą; vėliau abi personažės moterys apsižodžiuoja ir netgi susistumdo; nervingasis, daugiausiai įtampas keliantis III veikėjas, be kita ko, negeba suprasti kitų kalbų citatų, piktinasi, kad jam jų reikšmės niekas nepaaiškina ir t. t.

atitinkdami kiekvieno žanro reikalavimus – kalbėdami, t. y. „atlikdami“ draminių tekstą, nesutaria, o jų bendrumas ir vienybė sietini būtent su muzikavimu, grįstu styginių kvarteto narių darnos principu (galbūt ir dėl to, kad lytiškumas grojant tarsi ne toks svarbus ir girdimas kaip kalbant¹²).

Nors kalbėdami *Kvarteto* personažai muzikinių kūrinių neatlieka, vizualus veikėjų žodžių pateikimas ir jų turinys taip pat nurodo į muzikos mediją. Greta pastovaus, draminiam tekstui įprasto nuoseklaus šrifto ir jo formatavimo, čia atsiranda tekstinių fragmentų be nurodytų veikėjų, įterpiama kitų kalbų, komunikacijos sistemų simbolių, šriftas turi daugiau spalvų. Nepaisant to, kad meninis raštas ilgai buvo suvokiamas kaip „permatomas“, „nematomas“, o pagrindine jo plastinio išdėstymo funkcija ligi šiol dažnai laikomas įskaitomumas¹³, šiuo atveju pjesės skaitytojas verčiamas „pamatyti“ draminių tekstą, atkreipti dėmesį į plastines ypatybes: teksto formatavimą, simbolių/raidžių formą, jų spalvą, išdėstymą lape ir pan.

Nors didžiojoje pjesės dalyje Kvarteto dalyvavimas pokalbyje nuoseklus, keliose vietose vienu metu „suskamba“ keletas balsų – plastinėmis rašto savybėmis įtvirtinamas polifonijos, arba daugiabalsiškumo, principas. Konkretūs veikėjai neįvardijami (tik vėliau šis polilogas virsta epizodinių personažų Vyro ir Moters dialogu), skirtingi balsai atskiriami daugtaškiais, nevienodu šrifto ryškumu, sakiniai pradedami mažosiomis raidėmis, tarytum būtų tęsiama nutrūkusi mintis:

...nušok, voveraite, nušok... **pradžioje viskas atrodė labai paprasta**..... pourquoi? **labai kasdieniška**..... clausola relativa all'adozione dei certificati d'origine..... ačiū ačiū.....
(p. 176)

¹² „I. Pakeičiau nuomonę. / [...] III. Nebūtų boba“ (p. 161); „III. Jėzus Marija! Nuojauta! Gal! / I. Net ir šitokiū momentu mes, moterys, griebiamės nuojautos“ (p. 169).

¹³ Irina Melnikova, *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 58.

Pagrindinis balsas įvairiakalbių frazių maišalynėje „atliekamas“ lietuviškai, jis išskiriamas patamsintu šriftu. Derinant literatūros ir muzikos medijas (galime atpažinti nuorodas į Henriko Radausko, Homero eiles; minimi Chopino noktiurnai), skirtingų kalbų žodžius, paryškinant tam tikras frazes kuriamas verbalios polifonijos, arba *žodžių muzikos* išpūdis.

Kvartete yra dar vienas balsų dermės, harmonizavimo atvejis, ši sykį sietinas su keturiais pagrindiniais veikėjais. *Scherzo* dalyje personažai ima cituoti Paulio Verlaine'o eilėraščių „Art poétique“ („Poezijos menas“), atrinkdami tik tuos fragmentus, kuriuose yra žodis „muzika“ ir kuriais ji išaukštinama: „De la musique avant toute chose“ (‘Muzika aukščiau visko’), „De la musique encore et toujours“ (‘Dar kartą muzikos, ir nuolatos!’)¹⁴. Žodinės veikėjų „partijos“ sujungiamos akoladėmis, kurios muzikinėse partitūrose naudojamos susiejant dvi ir daugiau penklinių. Tad eilėraščio citatos, pjesėje pateikiamos kaip muzikinio rašto, partitūros, imitacija, tampa puikiu literatūros muzikalizavimo¹⁵, arba *ikoniškumo* literatūroje¹⁶, pavyzdžiu. Muzikaliai pateiktą tekstą personažai *ima ritmiškai rečituoti* (p. 179):

Toks vizualus veikėjų žodžių pateikimas atskleidžia trigubą veiksmą. Išraiškos poliuje matome esminio styginių kvarteto principo deklaravimą – akoladės apima bendrą, vienalaikį veikėjų „skambėjimą“/kalbėjimą, atskirų partijų visumą. Bet jeigu pjesės pradžioje nurodoma, kad „KVARTETAS susižvalgo, linkteli galvas

¹⁴ Versta pagal: Melnikova, p. 80.

¹⁵ Apie literatūros muzikalizavimą, pasak Wolfo, galime kalbėti tik tada, kai muzika reiškiasi literatūroje *per literatūrą*, kitaip tariant, kai pasitelkiama tik literatūros (vienos dominuojančios medijos) išraiškos plotmė. Akoladės labiau priskirtinos muzikinei išraiškai. Tačiau šiuo atveju imitacija grindžiama tipiniais dominuojančios medijos bruožais – kalbinių elementų vizualumu (pvz., pauzės žymi ne muzikinio rašto pauzės, o vertikalčiai parašyti žodžiai), atsisakoma esminių muzikinės notacijos elementų (penklinių, taktų, raktų žymėjimo, tempo nurodymų ir pan.). Taigi žodinės partitūros iliustravimą siūloma vertinti kaip literatūros muzikalizavimo atvejį.

¹⁶ Ikoniskumu vadinamas ryšio tarp žodžių ir šiais žodžiais aprašomo daikto vizualizavimas. Tai bandymai kurti grafiškai reikšmingą teksto formą, kuri vizualiai imituoja kūrinje aptariamą objektą arba temą (Žr.: Melnikova).

vienas kitam ir pradeda groti“ (p. 159), šiuo atveju kolektyvinio veikėjo nebelieka: „I, II ir IV susižvalgo vienas į kitą ir ima ritmiškai rečituoti“ (p. 178). Taigi turinio plotmėje minėtas styginių vienovės principas laužomas: III personažas išsiskiria (ar yra išskiriamas likusiųjų žvilgsnių), tarsi nesuprasdamas kolegų atliekamo veiksmo, jį komentuoja neigiamai – į Verlaine'o eilėraščio rečitatyvą įterpiami jo žodžiai *nesąmonė, absurdas*.

Tačiau trečiasis judesys, sietinas su aptariama žodine partitūra, vėlgi nurodo į muzikos mediją. Ostrausko teksto personažai pradžioje atlieka Schuberto styginių kvarteto *d-moll* „Der Tod und das Mädchen“ („Mirtis ir mergelė“). *Kvarteto* struktūra artima šio muzikinio kūrinio sandarai, tad gretindami abiejų tekstų *Scherzo* dalis, matome, kad jose pagrindinė tema plėtojama atlikėjų trio. Taigi šiuo atveju *Kvartete* žodžiais kuriama I, II ir IV veikėjų muzika palaiko pjesės architektos logiką.

Ostrausko kūrinys į muzikos lauką nurodo ir pavieniai teksto fragmentai, savaime nekuriantys muzikos išpūdzio, tačiau mezgantys akivaizdų dialogą. Veikėjams negrojanč, muzika pjesėje tebeskamba: „girdime“ Schuberto, Mozarto, Dvořáko kompozicijų ištraukas. Muzikalumu pasižymi ir įterpiami intertekstai: draminiame tekste cituojama Schuberto daina „An die Musik“ („Muzikai“), kurios pamatas Franzo von Schoberio eilės, laikoma himnu muzikos menui, Verlaine'o eilėraštyje išaukštinama eilių muzika ir muzikalumas. Apskritai Ostrausko pjesėje platus intertekstų ratas nurodo į romantizmą, kai buvo siekiama suartinti literatūrą su muzika. Kad romantizmo epochos muzikai itin domėjosi literatūra, rodo jų kurtos dainos (vok. *lied*), tapusios sintetine meno forma, kur žodžiai ir muzika vienodai svarbūs¹⁷. Geriausiai šio laikotarpio dainų kūrėju, meistriškai sulydžiusiu melodiją ir poeziją į neišskiriamą darinį, laikomas daugiausiai *Kvartete* minimas Schubertas¹⁸. Kaip matyti, pjesėje įvairiais būdais

¹⁷ Žr.: Deborah Stein, Robert Spillman, *Poetry into Song. Performance and Analysis of 'Lieder'*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2010.

¹⁸ Žr.: Frederick Dorian, *The History of Music in Performance. The Art of Musical Interpretation from the Renaissance to Our Day*, Westport, Connecticut: Greenwood

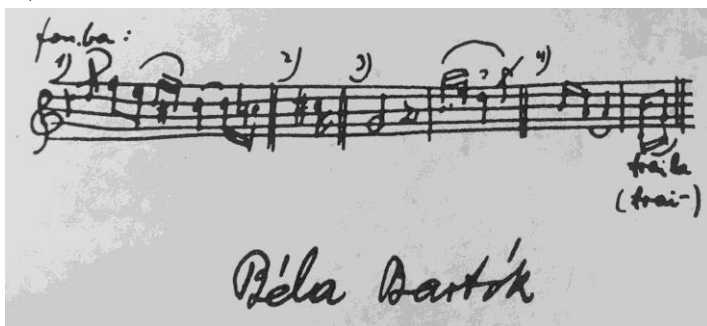
aktualizuojamas ne tik muzikalumas, žodžiais kuriama muzika, bet ir muzikos bei literatūros jungtis.

MUZIKOS IR LITERATŪROS MENŲ GIMINYSTĖ

Muzikos ir literatūros ryšys ypatingai aktualizuojamas draminio teksto pabaigoje. Pasirodžius Bartókui, veikėjų bendrumo jausmas sugrįžta, jie susitaiko, vienas kitą sveikina, *kažką* supranta, džiaugiasi. Modernistas Bartókas „pasirodo“ aukščiausiam įtampos taške, kai Kvartetą ima panikuoti, *šaukti vienas per kitą* (p. 183):

III. ...jau!..
 II. ...viskas?..
 III. ...galas!..
 (...)
 IV. ...dabar?..
 I. ...jau?..
 III. ...jau!.. dabar!.. jau!..

Šis XX a. muzikos kūrėjas vienoje rankoje laiko šautuvą, kitoje gaidas (2 pav.), kurios „parodomos“ ir Ostrausko pjesės skaitytojui (p. 184):

2 pav.

Tai melodijos Nr. 197 ištrauka iš Bartóko rumunų liaudies dainų rinkinio¹⁹. Tad vėlgi išvelgtina muzikos ir literatūros (konkrečios liaudies dainos žodžių) jungtis. Be to, *Kvartete* cituojami taktai – kompozitoriaus pirmiau išspausdintos versijos korekcija, kurią pirminiame variante jis pažymėjo ranka. Toks aptariamo fragmento pateikimas kuria didesnę asmeniškumo išpūdį, o taisymo/koregavimo veiksmas sugražina į kūrimo, tobulinimo, meno gyvumo stadiją.

Kaip minėta, kitoje rankoje Bartókas laiko šautuvą. Šautuvo figūrą, viena vertus, galime sieti su mirtimi, grėsme. Antra vertus, privalantis iššauti ginklas dažnai laikomas pjesės/teatro metonimija. XX a. muzikos kūrėjas, kaip ir kiti to meto menininkai, drastiškai ir vaizdingai nusigręžęs nuo praeities, senųjų meno principų ir tradicinės muzikos vidinės logikos²⁰, Ostrausko pjesėje, aktualizuodamas asmeniškumo ir kūrybos motyvus, tiesiogiai susieja muzikos ir teatro – garsų ir žodžių menų – laukus.

Šią mintį grindžia pats dramatinis tekstas. Po partitūra regima citata vengrų kalba (p. 184), kurią, anot remarkos, išsako skardus vyriškas balsas²¹:

.....öröklött tulajdonságaik különbözök nem feltétlen
egynemüek, vércsoportjuk nem mindig azonos, és nem
is hasonlítanak egymáshoz jobban, mint általában a
testvérek.....

Su Bartóku sietini žodžiai pateikiami kitokiu šriftu, iš abiejų frazės pusių juos apgaubia perdėtai ilgų daugtaškių seka, nėra tikslinančios remarkos, kaip kad ankstesniais atvejais, jog ši mintis tėra antrinė ir sudaro pagrindinio teksto foną. Tačiau svarbios ne

¹⁹ Žr.: Béla Bartók, *Ethnomusikologische Schriften III*, ed. D. Dille, Budapest: Editio Musica, 1967.

²⁰ H. W. Janson, Joseph Kerman, *A History of Art & Music*, New York: Prenticehall, 1968, p. 281.

²¹ „... jų įgimtos savybės yra skirtingos ir nebūtinai homogeniškos, jų kraujo tipas nėra visuomet identiškas ir jie nesirūpina vienas kitu daugiau nei broliai/seserys įprastai...“ (versta padedant Rékai Lakatos – G. S.)

tik specifinės vengriško intarpo išraiškos savybės, bet ir, žinoma, jo turinys. Nors įterpiama ne visa frazė (tai atskleidžia daugtaškių gausa ir minties prasmė), galima numatyti, kad čia kalbama apie dvynius, pateikiamas tarsi šių individų žodyninis apibrėžimas. Turint omenyje prieš tai aptartas šautuvo ir gaidių figūras (ir kartu visą pjesę) ryškėja menų giminystė – *Kvartete* dvyniais įvardijamos muzikos ir literatūros medijos. Nors šios sampratos pateikimas savitas ir įdomus, toks požiūris nėra unikalus: teorinėje mintyje abi meno rūšys itin dažnai vadinamos ir laikomos seserimis²².

Šią muzikos ir literatūros analogiją ryškina pačių veikėjų žodžiai. Kaip jau minėta, po Bartóko „pasirodymo“ Kvartetą *kažką* supranta. Pradžioje *tai* suvokia tik I, II ir IV personažai ir, bandydami nupasakoti III-ajam, ką jie suprato, akcentuoja matymo ir girdėjimo dermės svarbą (p. 186):

II. Akylai paklausyk...

I. ...ir ausylai pažiūrėk...

(...)

III. Nieko nematau ir nieko negirdžiu.

IV. Aišku: nieko.

I, II ir IV įdėmiai žiūri į III.

Jis perbėga žvilgsniu kiekvieną.

(...)

III. Gerai jūs sakot! (...) Tikrai! Teisybė!

Pjesės pabaigoje vėl pastebima veikėjų – girdimų ir matomų personažų/muzikantų – dvilypumo svarba: kolegų žvilgsnių ir III veikėjo akistata gelbsti pastarajam suvokti tai, kas staiga tapo visiems aišku. Šiuo požiūriu taip pat svarbi draminio teksto ir muzikinės partitūros paralelė: plastinės Ostrausko teksto ypatybės verčia kaupti dėmesį į vizualius niuansus, kurie leidžia „išgirsti“ ne tik veikėjų žodžius ir remarkose nurodomus intertekstus, bet ir kitų kalbų, verbalios polifonijos, žodžiais kuriamos harmonijos skambesį; o partitūros fragmento įterpimas įgalina muzikos *pamatymą*. Tad jau veikėjų sąrašė koduota muzikos ir

²² Žr.: Wolf.

literatūros/teatro paralelė skrodžia draminių tekstą nuo jo pradžios iki pabaigos. O dviejų menų artimumo, jų santykio suvokimas išsprendžia pagrindinį pjesės konfliktą.

MIŠRAUS ŽANRO GIMIMAS

Ostrausko *Kvarteto* vidinis ginčas sietinas su personažus vienijančia įtampa. *Kažko* bauginančio, nenumaldomai artėjančio šaltinį padeda suvokti kūrinio intertekstai. Pasitelkiant muzikines ir literatūrines citatas, pjesėje aktyvuojama mirties tema, į kurią nuorodą pirmiausiai aptinkame *Introdukcijoje*. Draminio teksto pradžioje atliekamą Schuberto kompoziciją „Mirtis ir mergelė“ įkvėpė Matthiaso Claudiaus eilės, parašytos dialogo forma. Žodiniame-muzikiniame Mirties ir Mergelės duete Mirtis pasirodo kaip draugė – kitaip nei būdinga klasikiniam mirties vaizdavimui, šiose eilėse ji švelni, draugiška²³, taikiai prašanti Mergelės duoti jai ranką. Mirties tema taip pat atpažįstama *Kvartete* minimoje Dvořáko operoje, kurioje nelaimingai įsimylejusi Undinė virsta mirties dvasia ir, pabučiavusi mylimąjį, jį pražudo.

Panašios idėjos skleidžiasi ir žodiniu lygmeniu: *Andante* dalyje cituojama Friedricho Schillerio romantinė tragedija „Orleano mergelė“ (p. 167), kurios pagrindinė veikėja miršta (yra sudeginama), o *Finale* dalyje aptinkame žodžius, kuriuos, anot legendos, prieš mirtį ištarė Johannas Wolfgangas von Goethe: *Mehr Licht, mehr Licht* (p. 182), ir kt. Šiuo požiūriu svarbi į draminių veiksmą įtraukiama šautuvo figūra – iš pradžių III personažas šiuo ginklu grasina II veikėjai, vėliau iš už draperijų nusitaikoma į visus personažus. Taigi mirtis, jos artėjimas ir baimė tampa pagrindinius ir epizodinius Ostrausko pjesės veikėjus, muzikinius ir žodinius intertekstus jungiančia ašimi.

Tad kalbėdami personažai bijo pabaigos, jaučia artėjančią mirtį, sietiną ne su pačiais veikėjais, o veikiau suvoktiną metaforiškai, kaip nusistovėjusių normų, tradicijų, įprasto, klasikinio požiūrio

²³ Žr.: Stein.

kritiką ir artėjančią pabaigą. Čia svarbus perėjimas nuo klasikinių kompozitorių prie šiuolaikinio kūrėjo – baimingą, įtemptą ir konfliktišką Kvarteto būseną pakeičia džiugesys bei tarpusavio darna. Vieną tradiciją keičia kita, palaikoma ir veikėjų, ir visos dramatinio teksto sąrangos. Veikėjai atmeta klasikinę tradiciją (pradžioje romantinio kūrinio grojimas nutrūksta, kai II veikėja sušunka „Ne!“), su džiugesiu priima ir atlieka moderniojo kompozitoriaus kūrinį. Taigi muzikiniuose ir literatūriniuose intertekstuose skiriama mirties, pabaigos tema sietina su ankstesnės tradicijos nykimu, „mirtimi“, sąmoningu jos atsisakymu.

Artėjanti pabaiga virsta džiugia pradžia: veikėjai grįžta prie muzikos. Įvairi ir intensyvi Ostrausko pjesės muzikalizacija paverčia šį tekstą tam tikra metonimija ir leidžia kalbėti apie pokytį draminių kūrinių lauke. *Kvartetas* paneigia įprastą, tradicinį įsivaizdavimą apie dramos tekstą, kuris anksčiau buvo laikomas „pagalbinu“, vaidinimui skirtu literatūros žanru²⁴. Šios pjesės išraiška (pasitelkiami šriftai, jų spalvos, įvairūs simboliai, kitų medijų fragmentai, teksto formatavimas ir pan.) tampa tokia pat svarbi, o gal net reikšmingesnė už kūrinio turinį. Draminis tekstas muzikalizuojamas ir skaitytojas verčiamas „atlikti“ draminių tekstą, kaip muzikantas, žiūrėdamas į partitūrą, atlieka muzikinį kūrinį. Taigi Ostrausko *Kvartete* pabaigą pakeičia nauja, moderni, veikėjams priimtinesnė pradžia – gimsta specifinis kompleksinis muzikinis-literatūrinis žanras, grįstas matymo/girdėjimo opozicija.

Čia verta prisiminti praėjusiame šimtmetyje muzikos lauke vykusius pokyčius. Apie amžiaus vidurį atsirado vadinamoji eksperimentinė muzika. Tokie kompozitoriai kaip Pierre'as Schafferis, Johnas Cage'as, Christianas Wolffas, Meredith Monk ir

²⁴ Pvz., José Ortega y Gassetas manė, kad drama yra antraeilis ir tik iš dalies literatūros žanras, kuris „negali būti mąstoma[s] atskirai nuo teatro reginio“. Žr.: José Ortega y Gasset, *Mūsų laikų tema ir kitos esė*, sud. A. Andrijauskas, vertė R. Samuolytė, Vilnius: Vaga, 1999, p. 395.

kt. pasiūlė neįprastus muzikinius sprendimus, iš esmės keičiančius klasikinės muzikos užrašymą, skambesį, atlikimą ir sykiu suvokimą. Akivaizdus muzikos *modernėjimo* pavyzdys – eksperimentinės muzikos iniciatoriaus Cage'o partitūros, kuriose įprastą notaciją neretai keičia linijos, taškeliai, netaisyklingi apskritimai ir panašūs *nemuzikinės kalbos* simboliai; atsiranda penklinės, kurios sukasi ratu (vietoj įprasto horizontalumo) arba yra visiškai tuščios (pvz., viename žinomiausių kompozitoriaus kūrinų 4'33"). Kitaip tariant, muzikos tekstuose ima rasti tuo metu taip pat išpopuliarėjusio performanso arba tiesiog teatrališkumo užuomazgos – antai kūrinio 4'33" atlikėjas tiesiog sėdi prie fortepijono ir nieko neskambina, mat penklinės jo partitūroje yra tuščios.

Ostrausko tekste galima atpažinti tą patį judesį, tik kitame lauke. Čia pjesei (kuri natūraliai sietina su dramaturgija, teatro menu) suteikiama muzikalumo. Šis draminis tekstas ištrūksta iš įprastų, tradicinių žanro rėmų – *Kvartetas* virsta muzikalizuotos literatūros pavyzdžiu, kurio reikšmę kuria šių dviejų meno formų sąveika.

Šis literatūros ir muzikos dialogas bei Ostrausko teksto muzikalizavimas leidžia išskirti dar vieną smelkiančios pabaigos baimės reikšmės lygmenį. Muzikologijoje reikšmingu aspektu laikomas muzikos kūrinio temporalumas, jo laikinumas. Kiekvienas kūrinio atlikimas yra individualus atvejis, besivystantis esamajame laike ir jame įvietintas²⁵. Kitaip tariant, atliekama muzika pasibaigia su paskutiniu akordu, paskutine nata – jos tarytum nebelieka. Tuo tarpu literatūra įprastai suvokiama kaip materialinė, fiksuota, tokia, prie kurios gali panorėjęs sugrįžti. Tad Ostrausko tekste šių dviejų menų-sesių sugretinimas ne tik atskleidžia jų panašumą, bet sykiu „išklabiną“ minėtas jų savybes: atliekamos muzikos nematerialumą ir literatūros materialumą. *Kvarteto* muzikalizavimas (šiuo

²⁵ Žr.: Roman Ingarden, *The Work of Music and the Problem of Its Identity*, Berkeley: University of California Press; London: Macmillan, 1986.

atveju ypač svarbus partitūros ištraukos – muzikinio teksto, t. y. fiksuotos muzikos raiškos – įterpimas) leidžia kalbėti apie menų-dvynių savitumų suvokimo tradicijos laužymą, dar aiškiau parodyti esminį jų ryšį aptariamame kūrinyje – baimė, pasibaigus pjesei netekti muzikos, paneigiama.

IŠVADŲ LINK

Ostrausko *Kvarteto* muzikalizavimo spektras įvairialypis: pjesės pavadinimas, paratekstai, su muzikos medija mezgamas architekstinis ryšys, veikėjai-muzikantai, kompozitorių „pasirodymai“, muzikinių kompozicijų citatos, įterpta partitūra, žodžiais kuriami polifonijos ir harmonijos, muzikinės partitūros įspūdžiai ir kt. Muzikinių elementų gausa ir skirtingos rūšys skatina išvelgti pjesėje vystomą muzikos ir literatūros dialogą, reikšminį šio dialogo potencialą.

Analizuojamo Ostrausko teksto ir styginių kvarteto architekstinis ryšys atskleidžia būdus, kuriais dramatis tekstas jungiamas ir derinamas su muzikos medijos ypatybėmis. Pjesės *kvartetiškumą*, jos muzikalumą stiprina veikėjų kvarteto, keturių kompozitorių styginių kvartetų bei personažų atliekamų konkrečių muzikinių kūrinių paralelė. Muzikinis architekstas apibrėžia privalomas asmenines veikėjų savybes bei jų tarpusavio ryšį: styginių kvartetą iš kitų žanrų išsiskiria tuo, kad jį sudaro muzikiniu požiūriu itin derantis, aibe spalvų ir garso tonų pasižymintis lygiavertis, bendrą muzikinę temą plėtojantis instrumentų amsamblis. Be to, veikėjų-muzikantų dvejetainis vaidmuo susieja skirtingas, bet šioje pjesėje lygiavertes *atlikimo* formas: grojimą (tam tikrais instrumentais) ir dainavimą/kalbėjimą (nurodomi keturi skirtingi balsų tembrai).

Personažų žodžiai, o ypač vizualus jų pateikimas taip pat nurodo į muzikos mediją. Skirtingų kalbų frazės, savita skyryba, teksto formatavimas, tam tikri paryškinimai sukuria verbalios polifonijos, arba *žodžių muzikos* efektą. Tuo tarpu pasitelkus akolades, muzikinius simbolius, Kvarteto „partijos“ suformuoja žodinę partitūrą – imituojamas muzikinis raštas. Muzikalumu pasižymi ir įterpiami intertekstai, sykiu kreipiantys į romantizmą, kurio lauke buvo siekiama suartinti literatūrą su muzika.

Pasitelkiant muzikines ir literatūrinės citatas, pjesėje aktyvuojama mirties, pabaigos tema, kurią galime sieti su klasikinės draminės tradicijos kritika, artėjančia pabaiga, sąmoningu jos atsisakymu. Ši pabaiga virsta nauja modernia, personažams priimtina ir džiugia pradžia, kurią įkūnija XX a. kompozitoriaus „pasirodymas“: pataisyto pirminio jo partitūros fragmento (liaudies dainos) įterpimas bei veikimas pjesės viduje ryškina kūrybos, tobulinimo, meno gyvumo, jo kaitos motyvus. O kompozitoriaus rankose laikomos gaidos (parodomos ir draminio teksto skaitytojui) bei šautuvas akcentuoja visoje pjesėje nuosekliai vystomą literatūros ir muzikos dialogą, jo svarbą.

Literatūros ir muzikos ryšys atskleidžia dar vieną reikšminę pabaigos baimės plotmę. Atliekama muzika įprastai suvokiama kaip laikinis, temporalus menas, tarsi išnykstantis su paskutiniu garsu. Literatūra, priešingai – material, išliekanti žodžių fiksavimo forma. Tad įvairialypis Ostrausko pjesės muzikalizavimas (o ypač partitūros fragmento įterpimas), sujungdamas abi medijas į vieną bendrą lydinį, panaikina vis artėjančią baimę, kad kartu su draminio teksto pabaiga išnyks ir muzika.

Ostrausko teksto muzikalizavimas ir paskirų atvejų analizė leidžia teigti, kad šiame kūrinyje aktualizuojamas tarpinio, mišraus muzikos ir (draminės) literatūros žanras. Literatūrinį-muzikinį kvartetą grindžia matymo/girdėjimo opozicija bei muzikos ir (draminės) literatūros kaip menų dvynių samprata. Įprastinis draminio teksto įsivaizdavimas paneigiamas, pjesės muzikalizavimu pasiekiamas jos savarankiškumas ir atsietumas nuo įprastai būtino sceninio išpildymo. Veikėjų dvilypumas, plastinės, į muzikos mediją nurodančios teksto savybės, muzikiniai-literatūriniai intertekstai, muzikinės partitūros įterpimas verčia skaitytoją *pamatyti* ir *išgirsti* draminį tekstą, tapti ir jo žiūrovu (-e).

Taigi Ostrausko pjesėje vizualumas tiesiogiai susijęs su tarpžanrinio jos pobūdžiu. Tai patvirtina nuoroda į šiuolaikinę muziką (ir tai, kad ją „pripažįsta“ pjesės veikėjai). XX a. viduryje muzikai pasitelkdavo netradicinius sprendimus, naudodavo nemuzikinės kalbos elementus (pvz., Cage'o partitūrose), gaidose ir muzikos atlikime ėmė rasti teatrališkumo, performatyvumo užuomazgų. Aptariamame kūrinyje šie esminiai muzikos lauko

pokyčiai perinterpretuojami – šiuo atveju įvairiomis priemonėmis muzikalizuojamas draminis tekstas. Muzikalizuotas Ostrausko *Kvartetas* žymi esminį pokytį draminių kūrinų lauke.

LITERATŪRA

Bartók, Béla, *Ethnomusikologische Schriften III*, ed. D. Dille, Budapest: Editio Musica, 1967.

Dorian, Frederick, *The History of Music in Performance. The Art of Musical Interpretation from the Renaissance to Our Day*, Westport, Connecticut: Greenwood Press, Publishers, 1981.

Genette, Gerard, *Architext. An Introduction*, Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press, 1992.

Ingarden, Roman, *The Work of Music and the Problem of Its Identity*, Berkeley: University of California Press; London: Macmillan, 1986.

Janson, H. W., Kerman, Joseph, *A History of Art & Music*, New York: Prenticehall, 1968.

Martišiūtė-Linartienė, Aušra, „Pasaulio kultūros kalbinimai Kosto Ostrausko dramose“, *Teksto slėpiniai*, 2012, Nr. 15, p. 7–29.

Mazzola, Guerino, *Musical Performance. A Comprehensive Approach: Theory, Analytical Tools, and Case Studies*, London, New York: Springer, 2011.

Melnikova, Irina, *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

Моисеев, Григорий, „Струнный квартет. Эстетика и поэтика жанра. Некоторые тенденции его развития и бытования в XIX веке“, *Философские исследования*, 2003, № 1 (38), с. 83–99.

Miller, Hugh M., *History of Music*, New York: Barnes & Noble, inc, 1962.

Ortega y Gasset, José, *Mūsų laikų tema ir kitos esė*, sud. A. Andrijauskas, vertė R. Samuolytė, Vilnius: Vaga, 1999.

Ostrauskas, Kostas, *Užgavėnių kaukės: Dramos ir teatras*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.

Stein, Deborah, Spillman, Robert, *Poetry into Song. Performance and Analysis of 'Lieder'*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2010.

Wolf, Werner, *Musicalization of Fiction. A Study in the Theory and History of Intermediality*, Amsterdam-Atlanta, GA: Rodopi, 1999.

SUMMARY

Musicalization of Literature: Kostas Ostrauskas's *The Quartet*

Giedrė Smolskaitė

In works of literature, music can be found in the form of score fragments, notation symbols, song lyrics, musicological terminology, acoustic aspects of speech, musicians as characters, etc. Such manifestations connect two systems of signification and create an intermedial dialogue between music and literature, which requires a specific methodological approach. According to the intermediality theoretician Werner Wolf, “[t]he verbal text appears to be or become [...] similar to music, or to effects connected with certain compositions, and we get the impression of experiencing music ‘through’ the text”²⁶. This paper discusses possible forms of a musico-literary relationship, the effects they produce, and examples of musicalization found in Kostas Ostrauskas's play *The Quartet* (1969). In this play, the musico-literary dialogue is developed on different levels: structure and story, the twofold nature of the characters, intertextuality. Analysis of the play's architextual relationship with the medium of music helps to identify the specific, musico-literary genre of this play. This unusual genre is defined not only by the content of *The Quartet* but also by its expression, i.e. graphic nuances, inserted imagery, etc. As shown by the analysis, the play could be understood as a metonymy of the history of both contemporary music and dramatic literature.

Keywords: musicalization of literature, intermediality, Ostrauskas

²⁶ Wolf, W., *Musicalization of Fiction. A Study in the Theory and History of Intermediality*, Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 1999, p. 51.

Kilmės įrašas: naratyvinės ir pasijinės struktūros

Jolita Linkevičiūtė-Rimavičienė

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariami tekstai, įvairiais laikotarpiais prisidėję prie lietuvių tautos kultūrinės tapatybės konstravimo. Dėmesys kreipiamas į periodiniame leidinyje *Aušra* (1883) paskelbtą priekalbą, kurioje XIX a. didžiuoju istoriniu pasakojimu (naratyvu) buvo įreikšmintas ir apibrėžtas modernios lietuvių tautos savimonė, aktualizuota istorinės genealogijos problematika. Retoriškai klausama, ar toks tekstas, formavęs tapatybės logiką ir savasties būtinybę kolonizavimo metu, neįvirtino kultūrų hibridizacijos ir neįvardijo kolonijinio subjekto, veikiančio dabartyje, vaidmens? Taikant semiotinį požiūrį, aptariami semantinių universumų artikuliuojantys reikšminiai visetai ir kaip tos pačios kalbinės bendruomenės viduje įvyksta vertimas. Subjektas (individas, tauta) konstruoja save per skirtumą, todėl jam reikia kokio nors kito/kitų tam, kad imtų semiotiškai egzistuoti. Straipsnyje parodoma, kaip toks tapsmas gali tapti dvilypiu, susidūrus su asimiliavimo kaltinimu ir išstūmimo veiksmu. Aptariami du tekstai: Motiejaus Strijkovskio *Kronika* ir Alberto Vijūko-Kojelavičiaus *Lietuvos istorija*, kuriuose „iki“ *Aušros* programos buvo aprašyta lietuvių tautos ir istorijos genealogija. Naudojantis Algirdo Juliaus Greimo semiotinėmis nuostatomis, nagrinėjama naratyvinė programa, kurios analizė diskurse gali išryškinti ideologiją. Parodoma, kaip pasakojimų, mitų ir folkloro dešifravimas gali atskleisti verčių sistemas ir elgesio (mokėjimo veikti) modelius. Lietuvių liaudies pasakoje apie Bebaimį Herojų siekiama atpažinti naratyvines struktūras ir išsiaiškinti mitologinį kodą. Pasakos struktūrą bandoma panaudoti *Aušros* tekste aiškinantis įvedamą naują tvarką ir ideologiją, taip pat atpažįstant naratyvines ir pasijines struktūras.

Esminiai žodžiai: kultūrinė tapatybė, kilmė, diskursas, istorija, metafora, reikšminis universumas, naratyvinė programa.

KOKĮ METODĄ RINKTIS?

Užsibrėžęs tikslą kitaip perskaityti pamatinius tekstus – istorinius pasakojimus, tapusius metadiskursais, – įvairiais laikotarpiais konstravusius lietuvių tautos kultūrinę tapatybę, tyrėjas atsiduria kryžkelėje: kokį metodą rinktis? Jeigu kalbame apie tekstus, kaip apie konkrečios visuomenės kultūros dalį, galbūt verta pradėti nuo kultūros kaip visumos nagrinėjimo? Bet vėlgi – tokiu atveju svarstome, jog kultūros visuma turėtų būti tyrinėjama kaip komunikacinis reiškinys, kurio pagrindą sudaro žyminčios sistemos, apimančios ženklus ir kodus. Tik ar to pakanka, kai skaitydami istorinius pasakojimus, teisinius diskursus ir programinius tekstus, publikuotus periodinėje spaudoje, susiduriame su kultūrinės tapatybės kilmės įrašo ir istorinės genealogijos problema?

Pradžioje pasakykime, kad *kilmės*, kaip nulinio laipsnio ir istorinės genealogijos sampratą pasiskolinome iš Jacques'o Derrida, ankstesniame tyrime analizuodami XIX–XX a. lietuvių periodikoje paskelbtus programinius tekstus ir klausdami savęs, ar kultūrinė tapatybė, kurta istorinių slenksčių ir kultūrinių transformacijų metu, yra autentiška? Ar tokie tekstai, formavę tapatybės logiką ir savasties būtinybę kolonizavimo metu, neįtvirtino kultūrų hibridizacijos ir neapibrėžė postkolonijinio subjekto, kuris veikia ir dabartyje, vaidmens? Suprantame, kad kultūrinės tapatybės kūrimas naratyvais periodikoje grindžia psichologinį visuomenės saviidentifikacijos poreikį, tačiau mums rūpi išsiaiškinti, kuo skiriasi modernioje visuomenėje apibrėžiamas Aš tapatumas ir tradicinei visuomenei būdingas kolektyvinio individo tapatumas. Tapatumą ir tapatybę, kaip vieną iš labiausiai socialinių mokslų nagrinjamų reiškinių, vienu ar kitu pūviu tyrinėja psichologai, sociologai, politologai, filosofai, antropologai, istorikai ir kitų sričių mokslininkai. Pripažįstama, kad trūksta tarpdalykinių įžvalgų ir tapatybės reiškinio formavimosi aspektai nėra sistemiskai atskleisti, tačiau tai nėra šio straipsnio tikslas. Tapatumą šiuo atveju suvokėme kaip asmens gebėjimą apibūdinti save, atsakyti į klausimą „kas aš esu?“, kaip asmens savasties pajautimo būdą, žmogaus vientisumo nusakymą. Lietuviškas žodis *tapatumas* turi tarptautinį atitikmenį *identitetas*, kilusį iš

lotynų kalbos žodžio *idem* (tas pat, lygiai toks pat, vienodas, išlikęs tokiu pačiu), todėl šios sampratos tekste bus vartojamos sinonimiškai. Komunikacijos ir kultūrų studijose kultūrinė tapatybė reiškia tapatinimąsi ir priklausymo kultūrai arba grupei jausmą. Kultūrinė tapatybė yra įtvirtinama, kai socialinė grupė vadovaujasi tais pačiais kultūros, tradicijų, elgesio normų rinkiniais, paveldėtais iš ankstesnių kartų, tačiau ji keičiasi tada, kai vyksta visuomenės narių, grupės vertybių ir elgesio modelių pokyčiai.

Modernybę supratome kaip potradicinę tvarką, kuri skiriasi nuo tradicijos ir papročių įtvirtinamo tikrumo ir yra priešinga konservatizmui, praeitį laikančiam svarbia, privilegijuota dimensija. Konservatizmas atmeta galimybę, kad įmanomas kitoks požiūris, kuriuo galima refleksyviai peržiūrėti savo giminės senovės veikalus ir aktualizuoti istorinės genealogijos problemą. Akivaizdu, kad nenagrinėjant deformuojančių tendencijų, vis svarstoma lietuviškosios tradicijos – apibrėžtos XIX a. tautinio atgimimo herojų *Aušros* (1883) programiniu tekstu – kaip nekintamo istorinio modelio, kuris būtų lietuvių kultūrinės tapatybės dalis, at(si)kūrimo tendencija. Visuomenėse, turėjusiose kolonijinę patirtį, kultūrinė tapatybė buvo suprantama kaip anksčiau suformuotas fenomenas ir nuolatinių pastangų reikalaujanti išlikimo sąlyga, esant išorinės grėsmės aplinkybėms. Tačiau gretinant istorinius diskursus ir įvairiais laikotarpiais atsiradusias simbolines struktūras paaiškėja, kad istorijoje vyksta netolydūs perėjimai nuo vieno diskurso prie kito, nes socialinė realybė yra nuolat kuriama, o ką tik gimusi visuomenė iš karto pradeda savo naujojo būvio degradavimo procesą.

KULTŪRINĖS TAPATYBĖS BEIEŠKANT

Moderniose visuomenėse, kuriose Vakarų individualizmas akcentavo asmens Aš tapatumą, atsiranda erdvė naujiems identitetams, normoms, bendradarbiavimo ir turiningumo inovacijoms, siekiant apibrėžti visuomenės idėją. Toks tapatumas, kai kultūrinė tapatybė suprantama kaip procesas, kurio metu *tampame tu, kas esame*, t. y. savo veikimo rezultatu, numato naratyvą, kai į besikeičiantį gyvenimą žiūrima kaip į pasikartojančius ciklus, slenksčius ir lūžius, kuriuose esama praradimų, atveriančių galimybę sąmo-

nėjimui ir savarankiškumui. Kuriant modernią lietuvių tautą tekstu, buvo išsaugotas tradicijos konservatizmas, esminiu kultūrinės tapatybės ir savęs, kaip lietuvių, pažinimo uždaviniu formulavęs būtinybę pažinti protėvių senovišką gyvenimą, t. y. *nusidavimus senovės gadynės ir veikalus garbingų sentėvių*, grįžtant į mitinę pradžią pradžią, nekilmės nulinį laipsnį. Istoriografijoje dominuoja holistinis požiūris, kad XIX a. nacionalizmas buvo manifestuotas negausioje lietuvių intelektualų grupėje, telkiant jėgas vienijimuisi, tautinio paveldo saugojimui ir plėtojimui. Tautinio atgimimo herojams, ypač Jonui Basanavičiui, lenkų kalbos ir kultūros, kaip destruktivių etninės lietuvių kalbos atžvilgiu, klausimas tapo esminiu grąžinant lietuvių tautos teises į jos pačios istoriją ir teritoriją. Priešprieša pasireiškė tuo, kad ATR išsilavinę lietuviai vartojo lenkų kalbą ir raštą, o lenkai save vadino lietuviais, nemokėdami lietuviškai. Kuriant modernią lietuvių tautą etninės (mažumos) kalbos pagrindu, teko atsisakyti daugiakultūriškumo: išstumti ankstyvosios naujųjų laikų lenkų tautos tradiciją, atsiskirti nuo buvusios abiejų tautų (lenkų ir lietuvių bei kitų tautų, gyvenusių Lietuvoje) patirties ir istorijos. Iš esmės, naikinant „lenkiškuosius pradus“, reikėjo susipriešinimą įsteigti jau gimstančios visuomenės viduje. Todėl, norėdami suprasti minėto diskurso (*Aušros*) reikšmes, pirmiausia turime priimti pasaulį kaip reikšmingą. Kaip teigia Ericas Landowskis, *reikia, kad jis mums pasirodytų kaip artikuluotas universumas – kaip santykių sistema, kurioje, pavyzdžiui, „diena“ nėra „naktis“, „gyvenimas“ priešingas „mirčiai“, „kultūra“ skiriasi nuo „gamtos“, „čia“ – nuo „kitur“*¹. Būtina atpažinti ir rasti skirtumą, kuris leidžia parodyti reikšminius vienetus ir juos susieti su egzistencinėmis ar estetineis vertėmis.

Taip svarstydami priartėjome prie kalbos ir rašto santykio bei jų abiejų kilmės klausimo – kur ir kada prasideda kalba? Juk kalboje, kaip parodė Ferdinandas de Saussure'as, paskiri vienetai (fonologiniame ir semantiniame lygmenyse) gali būti

¹ Eric Landowski, *Prasmė anapus teksto. Sociosemiotinės esė*, Vilnius: Baltos lankos, 2015, p. 13.

identifikuojami tik nustatant skirtumus. Saussure'ui kalba yra konvencionali ženklų sistema, kuri išreiškia idėjas ir dėl to gali būti lyginama su rašymu, simbolinėmis apeigomis etc. Tokiu atveju ženklas suprantamas kaip koncepto – raiškos ir turinio (signifikanto ir signifikato) ir akustinio vaizdo (garso ir psichinio vaizdo) – junginys. Pavyzdžiui, žodžiu „kalba“ yra verčiami du prancūzų kalbos terminai: *langage* ir *langue*, kurie turi dvi skirtingas reikšmes². Pirmoji yra vadinamoji *semiotinė* kalba, kurią galima apibūdinti kaip reikšminį visetą. Šiuo atveju svarbu suprasti tai, kad kiekvienoje semiotinėje kalboje išsiskiria dvi plotmės: tai, kas priklauso jos raiškai, nesutampa su tuo, kas reiškama. Taigi semantinį universumą artikuliuoja reikšminiai visetai, arba semiotinės kalbos, kurios yra artikuluotos: pertrūkis skaido netolydumą, o reikšmę kuria skirtumai ir priešpriešos. Antroji kalbos reikšmė yra *natūralioji* kalba – tai vienas iš reikšminių visetų, kurio semantinė apimtis tolygi kultūrai. Semantikos kaip kalbos suvokimas leidžia įvesti *vertimo*, apie kurį kalbėsime vėliau, terminą – jį pasiskolinome iš Paulio Ricoeuro – siaurąją prasme tai žodinės žinios perkėlimas iš vienos kalbos į kitą, o plačiąją prasme – tai sinonimas interpretacijos, taikomos visai reikšminei visumai tos pačios kalbinės bendruomenės viduje³. Mums labiau rūpės antroji prasmė: vertimas yra įmanomas, nes esant kalbų įvairovei, egzistuoja nematomos struktūros, kurios arba turi savyje prarastų pirminės kalbos pėdsakų įspaudus, kuriuos reikia vėl atrasti, arba yra sudarytos iš apriorinių kodų, universaliųjų, arba, kaip sakoma, *transcendentalinių struktūrų, kurios turėtų būti rekonstruojamos*⁴. Tam, kad išsiaiškintume, kaip tos pačios kalbinės bendruomenės viduje įvyksta vertimas, būtina atskirti kalbą, apie kurią kalbame, nuo kalbos, kuria kalbame (Alfredas Tarskis), taigi čia įveskime *metakalbos* sampratą. Metakalba nėra išoriška natūraliajai kalbai: tai dirbtinė kalba, turinti savas sudarymo taisykles, ji suprantama kaip

² Algirdas Julius Greimas, *Struktūrinė semantika. Metodo ieškojimas*, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 343–344.

³ Paul Ricoeur, *Apie vertimą*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 17.

⁴ Ten pat, p. 22.

aprašymo kalba (*langage*). Louis Hjelmslevas apibrėžė metakalbą kaip *semiotiką, kurią sudaro hierarchiniai apibrėžimų santykiai, įgyjantys semiotinės sistemos arba proceso formą*⁵. Algirdas Julius Greimas formulavo bendresnį principą sakydamas, kad *tokia perrašymo arba aprašymo metakalba ne tik vartojama nagrinėti bet kokiam reikšmės ansamblui, bet ji taip pat yra indiferentiška tam, kokia natūralioji kalba bus pasirinkta vartoti*⁶. Kaip paaiškėja, sunkumai kyla ne tik dėl to, kad bet koks reikšmės, būdingos natūraliajai kalbai, tyrimas tampa apribotas šios kalbos rėmų ir turi tenkintis pasakymais, reiškiamais natūraliąja kalba, bet ir todėl, jog esama nekalbinių komunikacijos kontekstų.

Sugrįžkime prie genealogijos temos: kur ir kada prasideda raštas? Kuris *vardas* yra tikrinis ir kaip jis užrašomas? Jeigu sakome, kad subjektas (individas ar visuomenė, tauta) negali konstruoti savęs kitaip nei per skirtumą ir todėl jam reikia kokio nors kito/kitų, kad imtų semiotiškai egzistuoti⁷, tai galime suprasti, jog toks tapsmas yra dvilypis. Šiuo atveju modernios lietuvių tautos kilmės nuliniu laipsniu laikome Basanavičiaus Prahoje parašytą *Aušros* tekstą, ženklinantį išsivadavimą iš „motinos kultūros“: iš lenkų civilizacinės kalbos ir rašto prievartos. Juo žymima pradžia, priskirianti steigiamą struktūrą ir vieną kalbą grynos gamtos būviui (vis dėlto dabartyje skaitydami tekstą kitaip ir galvodami apie teksto istoriją, negalime pasilikti jo viduje). Svarbiausia savęs pažinimo (ir autentiškumo) sąlyga nurodoma esanti istorinėje praeityje: *kiekvienas Žmogus atsimindamas visą savo gyvenimo bėgį, atsižiūrėdamas atgalios mato ir numano, kas jis yra buvęs ir kuomi tapęs, suprantą, kokių savo ipatybių dėlei jis tapęs toks, o ne kitoks; taip ir visa mūsų giminė (tauta) įgyja atmintį (ir atgauna save) pažindama praėjusį laiką. Tekste rašoma, kad derėtų prisiminti visus laimingus ir nelaimingus atsitikimus, kurie padarė lietuvių giminę tokia, kokią „šiandien regime“ – susimažinusią, neturinčią savo dvasiškos švie-*

⁵ www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/metakalba.

⁶ Algirdas Julius Greimas, *Semiotika: darbų rinktinė*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 55.

⁷ Landowski 2015, p. 14.

sos, kalbos ir pavestą tiems vargams, kuriuose gyvename. Aušroje lietuvių apibūdinami kaip per tuos ilgus amžius paniekinta giminė, kad tik dyvytis reikia, kaip ji šiai dienai gyva išliko, – nurodant tautos sunykimo faktą: *senovės gadynėje apgyvenus kone doigubą plotą, šandie tai didei visose šalyse susimažino, jog prilygsta tik šešėliui senos Lietuvos*. Tekste formuluojama prielaida, kad svarbiausia tautos dvasios jėga yra rašto kalba ir todėl Lietuvos kaip valstybės (LDK) sunykimas ir sumenkėjimas siejamas su asimiliacija, nes dauguma lietuvių, pamiršę savo kalbą, priėmę svetimą kalbą, nutautėjo. *Lietuva nyksta, nes nyksta jos kalba!* Svarbiausia nykimo (to viso pikto) priežastimi nurodoma tai, kad apie *Lietuvių apšvietimą per lietuvišką kalbą, tie – bajorai, aukštuomenė, vadinanti save tauta – kuriems prigulėtų tai daryti, rūpintis nesirūpina*. Suprantame, kad lingvistiniu pagrindu kuriamoje tautoje kalba apibrėžiama kaip etninės grupės esatis, grynoji šneka, bet ne mąstymas, patirtis, sąmonė, procesas. Taigi susiduriame, kaip pasakytų Landowskis, su dviem nuostatomis: *asimiliavimo kaltinimu ir išstūmimo veiksmu*. Reikia išstumti „amžiną“ įsibrovėlį, kuris nenurodomas tiesiogiai: *tas sunykimas mūsų tautos nusidavė ypačiai dėl to, jog daugumas lietuvių parubežiuose su kitomis tautomis gyvenančių, pasisavino per ilgus amžius svetimas kalbas*. Kolonijinis diskursas yra užtamsinamas: *žmonės patys neišmirė drauge su išmirimu tose šalyse lietuviškos kalbos – jie liko, tik priėmę kitą, svetimą kalbą tapę vokiečiais ar slovėnais*, nepasakant, kas yra tikrasis tautos (ir kalbos) agresorius: Lietuvą ir Lenkiją kolonizavusi Rusija, ar „įsibrovėliai“ yra mūsų kaimynai, po kurių valdžia mūsų giminė yra, *varą ant to, idant mes ne šiandien, tai už metų kitų pavirstumėm ar į vokiečius ar vėl į slovėnus (Lenkus ir Gudus)*. Aušros tekste nurodoma kita rašytinių šaltinių pradžia – *trisdešimt ir penkeri metai praėjo nuo to laiko, kada atsirado pirmasis lietuviškas laikraštis – Lietuviškas prietelius*, pradėjęs rūpintis išplatiniu tarp brolių dvasiškos šviesos. Dvasišką šviesą taip pat platino Kuršaičio *Keleivis Karaliaučiuje* ir 1878 m. Klaipėdoje leistas *Lietuviška Ceitunga*.

Palikdamas aniems laikams tą triūsą apie Lietuvos apšvietimą per dvasišką mokslą, Aušros tekstas pasako savo tikslą „nekliudyti“ iš pradžių užrubežinės politikos. *Mūsų laikraštis, vieną kartą ant mėnesio išeinąs, tegul apims tą vietą, kuri dirvonais guli*. Taigi atrodo, jog daugiausia bus rūpinamasi išplatinti žinias apie savo giminės (tautos) senovės veikalus, nors iš tiesų parodomas kitas – kolektyvo,

apibrėžto pagal kalbinius kriterijus, tikslas – mūsų, kaip *Lietuvių reikalai šiose galybėse*. Matome, kad išstūmimo diskursas prasideda nuo kito (kalbos, kultūros), kaip tokio, neigimo. Reikia sukurti kokio nors Mes įvaizdį, kurio *vientisumą, dar geriau, pirmą pradžią grynumą – reikia žūt būt išsaugoti*⁸. Jei ne išorinės – kolonizavimo (teksto kūrimo metu) – sąlygos, galėtume nepastebėti, kad semiotinė institucija – kolektyvinis „subjektas“ imasi vykdyti tam tikrą atranką, užbraukdamas ankstesnes „kaimynystės“ reikšmes ir pateikdamas kaltinimą, išsakomą netiesiogiai, sukeliant įtampą ir įvedant dviprasmybes. Reikia atskirti, kas esame Mes ir kas yra tie „kiti“, pavadinami „kaimynais“, ir kitos kalbos, kuriomis kalbėta daugiakultūroje tautoje, ir uždrausti istorinę, institucinę atmintį. *Jeigu mes dabar paklaustumėm, kas per nauda būtų dėl vokietytės ir slovenytės, mums atsižadėjus nuo savo numylėtos kalbos lietuviškos ir garbingos mūsų praeitinės, kaimynai mums negalėtų duoti nei išmintingo, nei teisingo atsakymo*. Skirtumo gamyba apverčiama, nes neaišku, kas yra tas atėjęs iš kitur ir *dėsningai įgaunantis grėsmės pavidalą* – tas, su kuriuo šimtmečiais siejo bendra istorija, civilizacinė kultūra ir raštas ir kurio politiniais, ekonominiais, kultūriniais pasiekimais naudojamosi, ar tas kitas, kuris atėjo kolonizuoti ir asimiliuoti? Savęs (giminės, tautos) ir Kito ankstesnių santykių ir bendrumo tekste nėra, tekstas yra atskyrimo diskursas, kuriame pasakojama, kas *šiuo metu yra „tikra“*. Nėra užsimenama ir apie tai, kad tas Kitas (kaip atskaitos taškas), dabar vadinamas kaimynu, anksčiau buvo ir kol kas yra giminės (tautos) gyvenimo dalis. Galime svarstyti, kad įteisinant grynąją „savastį“, norima atstumti savo pačių tapatybės dalį, padaryti ją neatpažįstamą ir nekenčiamą. Nemėgstama ir nekenčiama ji išliks istorijos eigoje, pasakius ištarmę „visiems laikams“ ir neklusiant – kodėl? Pasinaudokime Landowskio schema, kur dvi horizontaliosios ašys vaizduoja priešingumo ir popriešingumo santykius: „Asimiliavimas“ vs „Išstūmimas“ ir „Priėmimas“ vs „Atskyrimas“⁹. Įstrižos rodyklės šiame kvadrato rodys prieštaravimo

⁸ Landowski 2015, p. 20.

⁹ Ten pat, p. 27.

santykius, o vertikalios – papildomo poliaus (traukos) santykius. Priėmimas, kaip teigia Landowskis, galėtų *privesti prie tam tikros gana vykusio sambūvio formos* – ši konfigūracija sudaro palankias sąlygas atskiroms tapatybėms suartėti, tačiau *Aušros* tekste tokios galimybės nėra. Nelygybės *status quo* bus įteisinamas mažumas: *jau daug šimtų metų praėjo, kaip paliovė Lietuvos giedruotose padangėse spindėjus žvaigždėlė, kuri mūsų tėvų tėvams švietė; tamsi, neperregima ūkana apsiautė mūsų linksmą senovėje žemę; visokie vargai ir sunki, o ilga verguvė išdildė iš atminties mūsų pamirėjimus laimingesnio ir nevargingo gyvenimo; užmiršome, kuomi mes senovėje buvome ir tikt retoj dainoj ar pasakoje randi paminklą minavotą iš praeitinės mūsų*. Kvietimas prisiminti save, prieš šimtus metų gyvenusius laimingai ir nevargingai gali būti suprantamas dvejopai: a) kaip raginimas atgauti „prarastą“ atmintį, pasakyti sau, kas esame (t. y. įgyti savimone), ir b) kaip autoterapija, gražinanti lietuvius į iliuzinę praeitį, į šlovinguosius viduramžius, prisimenant tik tą istorijos atkarpą, kuri nurodoma tekste.

Įtarimas dėl šio *Aušros* teksto tiesos kyla atkreipus dėmesį į XIX a. Lietuvos istorijos modelio neapibrėžtumą: juk susiduriame su kolonizuoto, okupuoto krašto ir pavergtos tautos, kovojusios už išlikimą, istorija, kuri turi specifines apibrėžtis su aiškiais pradžios ir pabaigos datomis: 1795 m. – Abiejų Tautų Respublikos pabaiga ir 1918 m. vasario 16 d. aktu, kada etnografinė Lietuva pasiskelbė nepriklausoma demokratine valstybe¹⁰. Tuomet neaišku, kur ir kaip, kuriant naują struktūrą, diskurse buvo paslėpta „nepatogi“ naujojo visuomenės būvio kūrėjams istorijos ir genealogijos dalis, nutrinta civilizacinio rašto kilmė? Ar kilmės įrašų galime laikyti *Aušroje* 1883 m. užrašytą programą? Ar nėra kitų tekstų, aprašiusių istorijos genealogiją, pvz., Motiejaus Strijkovskio lenkų kalba parašyta *Kronika* ir Alberto Vijųko-Kojelavičiaus lotyniškai parašyta *Lietuvos istorija*?

¹⁰ Vincas Trumpa, *Lietuva XIX-tame amžiuje*, Chicago, Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1989.

XVI a. pirmoje pusėje buvo siekta sukurti vientisą lietuvių tautos istoriją, pvz., Bychovco kronikoje randant ne tik nuorodą, susijusią su kilmės klausimu, bet ir mąstymo būdą, kaip palenkti Lietuvos praeities įvykius vieningai politinei koncepcijai. Darius Kuolys pabrėžia, kad metraštinėje Lietuvos istorijoje tautos kilmė, istorinis kelias sutapo su valdančiosios giminės (Radvilų, Pacų) genealogija. Galime tik spėlioti, ar Strijkovskiui pavyko *Kronikoje* užglaisvinti tam tikrą diskurso tendenciją – jau tada atvirai prieš Lenkiją nukreiptus Lietuvos metraščių išpuolius¹¹. Šiame lenkų istoriko kūrinyje plėtojama „vargšės Lietuvos“ tema, LDK pabrėžtinai vadinama „lietuvių valstybe“, o lietuvių gyventos žemės – prašokančiomis valstybės sienas: ir Maskvoje, ir Prūsuoje gyvenę lietuvių tautiečiai, viena kalba kalbantys. Strijkovskio sukurtame politiniame tekste aktualizuojama ikirikščioniška Lietuva, reabilituojama pagonybė, išgyvenama dėl mažtančios tėvynės ir svetimųjų užgrobtų žemių. Tokią mąstymo kryptį, paremtą istoriosofine Renesanso mintimi (Lorenzo Valla, Niccolo Machiavelli), surasime ir Basanavičiaus tekstuose. Kaip matome, modernizacija vyksta kultūrinio vertimo metu sukuriant naujo regimybę: judama tarp anksčiau sukurtų naratyvų, atnaujinama imperinės praeities interpretacija, *praeitis-dabartis tampa gyvenimo būtinybės, nebe nostalgijos daliimi*¹².

Trumpam stabtelėkime prie Strijkovskio etnolingvistinės lietuvių tautų vienovės teorijos, kurion įpintos baltų legendos, seniausių Lietuvos giminių kilmės pasakojimai, ir atkreipkime dėmesį į inversiją – darnių lietuvių ir rusėnų santykių siekį. Vienur šiuo žodžiu apibūdinami rusai, kitur rusėnais vadinami gudai, pabrėžiant lietuvišką stačiatikių gudų bajorų kilmę. *Todėl, brolau lietuvi, neniekink rusėnų. [...] Nes rusėnai, savose valstybėse nuo amžių gyventi įpratę / Turi senų įrodymų, jog iš jų Lietuva augo, / Kai tarp Rusios kunigaikščių nesantaika ragus pakėlė / Ir taikiai sugyvenę lietuviai jų tėviš-*

¹¹ Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 81.

¹² Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, London and New York: Routledge, 1994, p. 10.

kes užvaldė...¹³ Nesileisdami į tolesnį nagrinėjimą galime spręsti, kad šio teksto, kaip politinio mito, tikslas yra valstybės modernizacija, baltų tautų etninės ir politinės vienybės idėja, o kultūros požiūriu – siekis atvesti jo adresatus lenkiškojo sarmatizmo link ir sukurti sarmatų naciją geografinė ir politinė prasme. Strijkovskis manė, kad lietuvių kalba kilusi iš giminingos lotynų kalbos, ir jau tada sielojosi, kad lietuviai išsižada protėvių palikimo – gimtosios kalbos: *senųjų protėvių kalbos išsižadėjote / Ir netenkate to, ką kruvinu kardu jie buvo laimėję, / Gera būtų, jei sava kalba tarp jūsų gyvuotų, / Nes jūsų sostui totorius ir maskovėnas tarnavo*¹⁴.

Taigi kur ir kada prasideda raštas? Iki šiol susidūrėme su persyry: svetima kalba užrašytu istoriniu pasakojimu, grindžiančiu sakinės, grynos kalbos nekaltybę, vėliau – etninės kalbos pagrindu – analogiškais kilmės įrašais sukurtos tautos reikšmę. Atrodo, kad kilmės klausimas susijęs ne su kalbos kilmės problema, net ne su įvykiais, vertimo metu aprašomais istoriniuose pasakojimuose, bet su perėjimu iš vienos struktūros į kitą. Tekstas paaiškina naujos struktūros atsiradimo būtinybę, perėjimą iš gamtinio į kalbinį ir visuomeninį būvį, tačiau, atsispirdamas nuo „senovės laikų“, iš tiesų nenurodo į jokią datą ar chronologiją. Kilmės ieškoma „laike iki laiko“, kuriame gyveno „protėviai“ (kilę iš romėnų), taigi skaitytojui leidžiama pajusti pradžios procesą, patekti į beveik visuomenės būvį.

Kai kalbame apie „laiką iki laiko“, suvokiame jį kaip kiekvienoje galimoje istorinėje struktūroje esantį ikiistorinį ir ikisocialinį, taip pat ikikalbinį sluoksnį, kurį galima išskleisti. Beveik visuomenė, begimstanti visuomenė, pereinanti iš barbariškumo į kultūrą, einanti nuo to, kas neartikuliuota, prie to, kas artikuliuota, nuo grynos gamtos prie kultūros ir kalbos. Jei laukinis medžiotojas ir piemuo barbaras vis dar priklauso tam tikrai priešistorėi, tai mus domina toks būvis, kai žmogus tampa žmogumi visuomenėje, t. y. tampa piliečiu (ir žemdirbiu).

¹³ Kuolys, p. 98.

¹⁴ <http://postilla.mch.mii.lt/Istorija/strykovskis.htm>.

Tradicinės visuomenės maištauja prieš konkretų istorinį laiką, ilgesingai trokšdamos sugrįžti į mitinius laikus, į pradžią. Derrida įtaria, kad *dėl kokio nors katastrofinio įvykio, paneigiančio pažangą ir priverčiančio kartotis, struktūrinė analizė gali vėl pradėti nuo nulio*¹⁵. Struktūrinis pasakojimas nubrėžia stabilias galimybes, kurios gali bet kurią akimirką vėl pasirodyti kokiame nors cikliniame judėjime. Vadinasi, kiekviena modernizacija vyksta pristabdant žemiškojo laiko tėkmę ir trukmę, jos dalyviai naratyvu perkeliama į mitinį laiką, ir sulig kiekvienu nauju projektu pradedama nauja era. Kiekvieną sykį pradedama nuo absoliučios pradžios, nuo nulinio laipsnio, atgaivinant pradinį momentą, ir dabarties momento, kuriame nėra nė ženklų istorijos. Nors iš esmės atsinaujinimas siejamas su nauja valdžia: beveik visur ji buvo laikoma nauja tautos istorijos era. Šis atsinaujinimas dalyvius sugrąžina į laiko pradžią, pakartojant kilmės mitus, atšaukiant tikrąjį laiką ir atliekant archetipinį aktą – tokiu būdu prieš akis išsiskleidžia cikliška struktūra laiko, atsinaujinančio sulig kiekvienu „nauju“ visuomenės gimimu.

Trumpai užsiminsime ir apie kitą XVII a. tekstą – Vijūko-Kojelavičiaus lotynų kalba parašytą *Lietuvos istoriją* – joje kultūrinė vertė, susijusi su savastimi, skleidžiama kartu su dviem fundamentaliais dėmenimis: krikščioniškąja ir humanistine tradicijomis, būdingomis Europos civilizacijai. Kuriamos naratyvinės programos kryptis – raštas, civilizacinė kultūra, krikščioniškos ir humanistinės tradicijos sklaida – suprantama kaip galimybė atsverti barbarybę ir formuoti europietiškąjį protą, turintį didžiausią raidos potencialą. Apmąstomas gimstančios visuomenės būvis, žmogaus tapsmas piliečiu. Strijkovskis esminiu tautybės pagrindu *Kronikoje* laikė kalbą, o Vijūkas-Kojelavičius rėmėsi Abiejų Tautų Respublikos politinės tautos samprata: tauta vadinamas privilegijuotas civilizacine (lenkų) kalba kalbantis lietuvių bajorų luomas. Esminį tautybės ir kultūros pagrindą jam sudaro religija – juk Europos civilizacijos ribos tada buvo tapatinamos su krikščionybe. Vijūkas-Kojelavičius savo kurtame istoriniame pasakojime sugriovė darnių

¹⁵ Jacques Derrida, *Apie gramatologiją*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 329.

lietuvių ir rusų, lietuvių ir lenkų santykių reprezentaciją ir išskleidė dviejų tautų priešpriešą – Lietuvos istorija tampa baltų ir slavų tautų kovų pasakojimu. Mums rūpi išsiaiškinti prieštaravimą, glūdinį tekste: Liublino unija jame aktualizuojama kaip įvykis, o suprantama kaip reikšmė. Vienu atveju unija aprašoma/interpretuojama kaip ATR politinių, ekonominių, kultūrinių sąlygų būtinybė: *ji savo noru susivienijusi su Lenkija ne tam, kad tarnautų jos karaliams, bet tam, kad lietuviai, sudarę amžiną sąjungą su lenkais, gyventų lygiomis su jais teisėmis*¹⁶. O kitu – kaip lietuvių tautos orumo įžeidimas, kurio veikimo subjektas yra savaime suprantamas – Lenkija: *kiekvienas jautėsi esąs lenkų priešas, kiekvienas visomis išgalėmis rengėsi karui prieš juos. Be abejonės, būtų išplieskęs didesnis gaisras, jeigu karalius, išpėtas apie pavojų, nebūtų nuskubėjęs į Lietuvą, dėdamasis traukiąs į medžioklę. Čia, kreipėsis į galinguosius, žadėjo garbę, o atkakliesiems – ramybę ir gerovę, visus savo įtaka tramdė ir mokė paklusnumo, kol pamažėle nesutvarkė pairusios padėties*¹⁷. Įsižeidimas kaip jausminė būseną atsikartos kituose tekstuose ir kaip tam tikras santykių modelis taps įrašytas į kolektyvinę lietuvių pasąmonę. Dėl patirtojo (mūsų) nusivylimo, nepasitenkinimo, Lietuvos imperijos nuopuolio, tėvynei padarytos skriaudos, t. y. pačios visuomenės krizės, lietuviai save įvardija kaip nukentėjusią pusę. Prie pasijinių struktūrų dar sugrįšime.

Nesiplėsdami plačiau pasakysime, kad Vijūko-Kojelavičiaus rašytas tekstas šiuo atveju yra svarbus kaip *perėjimas* nuo vienos socialinės sistemos (semantinio universumo) prie kitos ir: kaip a) ženklinantis feodalinių santykių visuomenėje irimą ir valstybės nuopuolį, b) paruošiantis dirvą naujos visuomenės steigčiai – pavaldimos monarchijos būtinybei ir/ar rūmų dvaro visuomenės, kaip valstybingos visuomenės centrinės figūros, iškilimui, c) išskleidžiantis socialines figūracijas, d) parodantis autoriteto/autoritetų *mokėjimo veikti* kryptį, kuri tampa

¹⁶ Albertas Vijūkas-Kojelavičius, *Lietuvos istorija*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 496–497.

¹⁷ Vijūkas-Kojelavičius, p. 497.

visuomenės bei individų veikimo, elgesio, santykių naratyvine programa.

Strijkovskio *Kronika* ir Vijūko-Kojelavičiaus *Lietuvos istorija* semiotiniu požiūriu reprezentuoja dvi skirtingas kultūrinės raidos kryptis: pirmoji atvėrė kelius autokomunikacinei Aš–Aš sistemai, antroji formulavo Aš–Jis sistemą, t. y. informacijos kaip pranešimų iš išorės gavimą¹⁸. Lotmanas teigia, kad viena ar kita pora, kaip dominuojanti tendencija, *ypač ryškiai pasireiškia tame mitologizuotame paveiksle, kurį kiekviena kultūra kuria kaip savo idėjinį autoportretą*¹⁹. Verta atkreipti dėmesį į dar vieną aspektą – tai, kad sistema Aš–Aš yra kur kas patogesnė slaptaraščiui, kadangi grindžiama formule „suprantama tik tiems, kuriems suprantama“. Kaip ir Strijkovskio *Kronikoje*, taip ir Basanavičiaus *Aušros* tekste apie „pradžią pradžią“ esama būtent tokio paslaptingumo ir painumo, kurį galima suprasti tik daug kartų skaitant, todėl galime svarstyti, kad tokiu būdu Lietuvoje buvo įtvirtinta Aš–Aš kultūros orientacija. Vijūko-Kojelavičiaus *Lietuvos istorijos* tekstas ruošė dirvą moderniai lenkų ir lietuvių valstybei kaip Idėjai ir orientavosi į naujųjų laikų Europos kultūrą, sąmoningai susitelkusią į sistemą Aš–Jis (Aš ir Kitas).

Modernios ATR steigtų ženklino juridinis tekstas, kuriame pasaulinė idėja realizavosi konkrečioje kultūroje, – tai 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija ir ją papildantis įstatymas, Abiejų Tautų Įsipareigojimas, – kurie šiuose svarstymuose labiau rūpi kaip kultūrinė vertė. Aš–Aš kultūros orientacijoje uždraudus šį teisinį diskursą, atminimas apie tą sistemą neišnyko, nes yra išlikęs institucinėje atmintyje – mums rūpėtų šį tekstą perorientuoti iš draudžiamo į leidžiamą. Suprasdami, kad kultūros teksto erdvė yra universalus konkrečios kultūros elementų daugis ir „visa ko modelis“, šiuo atveju sakome, kad minėtas diskursas yra *orientuotas iš apšviestojo žiūros taško*²⁰ ir yra vertinamas kaip krikščioniškosios Europos kultūrinio turinio dalis.

¹⁸ Jurij Lotman, *Kultūros semiotika*, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 56.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Ten pat, p. 87.

Vis dėlto įdomu, kaip šioje teksto byloje gali padėti *pėdsako*, kuriame išryškėja santykis su kitu, samprata, pasiūlyta Derrida. Jis sako, kad *iš tiesų pėdsakas yra absoliuti prasmės apskritai kilmė* ir dar kartą pabrėžia, kad *nesama prasmės apskritai absoliučios kilmės. Pėdsakas yra skirsmas, atveriantis pasirodymą ir reikšmę*²¹. Gramatologo formuluojamas klausimas – kur ir kada prasideda? – kreipia link (rašto) kilmės išsiaiškinimo ir suvokimo, kad kilmės klausimas iš pat pradžių susipina su *esmės* klausimu. Pats žodis *pėdsakas*, kaip teigia Derrida, nurodo į apibrėžtą šiuolaikinių tekstų skaičių, kurių galios ketinama paisyti. Vadinasi, esaties (savasties), įlaikintos tekstuose, dekonstrukcija yra susijusi su sąmonės dekonstrukcija ir todėl būtina apmąstyti kokio nors diskurso ir kokios nors istorinės visumos sąryšį. Iš tiesų mums rūpi paties teksto savimonė – apibrėžtas diskursas, kuriame susiformuoja genealoginė reprezentacija – problema ta, kad kalbant apie kilmę ir nulinį laipsnį, visada iškyla diskurso šešėlis, kompleksas, turintis kilmės *pakaitalo*, kurį reikia surasti, pavidalą. Kalboje glūdinti galia per rašymo patirtį suteikia galimybę išrasti, sukurti ir įforminti naujovę, o šis rašymo veiksmas gali būti vertinamas kaip reformos pažado ar kūrimo/steigties garantija, todėl genealogija turi aprašyti pertrūkį, perversmą, permainą – transformaciją. Kaip nuoroda pasinaudokime Derrida formuluojamu klausimu *kodėl piliečio kilmė, kalbų kilmė, pamainomumo struktūros kilmė, taip pat rašto kilmė yra katastrofiška. Kodėl jos pokyčiai įgauna pervesmo, sugrižimo, permainos, progresyvaus judėjimo regresyviu pavidalu formą?*²² Galime svarstyti, kad diskursas, kuriuo paskelbiamas naujos struktūros atsiradimas ir apreiškiamas naujas būvis, nepagrindžia tolygaus perėjimo iš vienos struktūros į kitą būtinybės. Jis parodo, kad tokios transformacijos priežastis visgi yra ne atsitiktinumas, bet išorinis, katastrofinis faktas, pvz., šalies agresorės kolonizavimas, kurį, atrodo, paaiškina metaforiškas vergovės vaizdinys, dramatinis tautos išlikimo problema: *ilga vergovė išdildė iš atminties mūsų paminėjimus laimin-*

²¹ Derrida, p. 90.

²² Derrida, p. 331.

gesnio ir nevangingo gyvenimo (Aušra). Aušros tekste konstatuojamas pribrendimas permainoms ir visuotiniam perversmui: laimingesnio dėl Lietuvos laiko ateinant belūkuriudami, turime patys rūpintis apie savo dabarnykščius reikalus: ką mokslinyčios nedaro, tai mes patys atlikti turime. [...] O šis šviesos atgabenimas yra tai didei svarbus dalykas, – taigi koks vardas yra tikrinis? Nors šiame tekste jau buvo užsiminta apie dvasišką šviesą gabenusius lietuviškus laikraščius, tačiau akivaizdu, kad Aušros misija yra kita.

IDEOLOGIJOS REKONSTRUKCIJA

Prisiminkime, kad archajinė šneka, apie kurią *Aušroje* kalbama ir rašoma, pasakojimo (ar giesmės) pavidalu, yra poetiška, o poezija, kaip pirminė literatūros forma, yra metaforiška. Šie aspektai yra svarbūs norint suprasti naratyvą kaip *metaforą*, jo konstravimo pobūdį simbolinėje erdvėje. Pavyzdžiui, Paulis Ricoeuras metaforą išskiria kaip vieną iš retorinių figūrų – tokią, *kai praleistas ar trūkstamas tiesioginės prasmės žodis pakeičiamas vaizdingu žodžiu remiantis panašumu*²³. Atsižvelgdamas į antikinės retorikos tradiciją ir istoriją, jis metaforą apibūdina šešiais teiginiais: a) metafora yra tropas; b) ji išplečia *vardo* reikšmę, nukrypdoma nuo tiesioginės žodžių reikšmės; c) šio nukrypimo priežastis glūdi panašume; d) panašumo funkcija yra pagrįsti vaizdingos žodžio reikšmės panaudojimą vietoje įmanomos tiesioginės reikšmės; e) metaforą galima išversti, t. y. atstatyti jos tiesioginę reikšmę, kurios pakaitalas yra vaizdin-gasis žodis (pakeitimo ir atstatymo suma lygi nuliui); f) metafora nepateikia jokios naujos informacijos apie tikrovę, todėl ją galima laikyti viena iš emocinių diskurso funkcijų²⁴.

Ricoeuras teigia, kad metafora sukuria įtampą tarp dviejų metaforinio pasakymo narių, iš tiesų toji įtampa kyla dėl dviejų priešingų pasakymo interpretacijų ir remiasi jų konfliktu. Jei tikėtume metaforos nekaltumu, galėtume manyti, kad *jos paskirtis*

²³ Paul Ricoeur, *Interpretacijos teorija. Diskursas ir reikšmės perteklius*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 62.

²⁴ Ten pat.

ne aprengti mintį įvaizdžiu, o sušvelninti doiejų nesuderinamų minčių sukeltą šoką²⁵. Atsižvelgdami į teksto istoriją pasakysime, kad metafora, pvz., kolonijiniame diskurse, gali parodyti giminystę ten, kur tokių sąsajų nėra. Kol kas metaforą pavadinkime „sąmoninga klaida“, leidžiančia sujungti du tarpusavyje nederančius dalykus, užmegzti „tarp narių“ naują, iki tol neįžvelgtą reikšminę sąsają – taip iškyla metaforos, tamsiosios diskurso pusės, vaizdas. Metaforas galime suprasti kaip atskirus įvykius, diskurso vietas ir palyginti jas su paslaptimi ar mįsle: dominuojančios metaforos gali kurti ir reguliuoti tinklą, sujungiantį simbolių ir kitų, paslankesnių metaforų lygmenį. Kaip paaiškėja, metaforinė tvarka paklūsta simbolinės paskirties įsakymui *veikti*, todėl ir *Aušros* priekalbą galime vertinti būtent taip. Metaforos atveju skirtumų ir panašumų sąveika sužadina įtampą pasakymo lygmenyje ir šioje suvokimo įtampoje naujai išvystama tikrovė. *Taip objektyvaus, manipuliuojamo pasaulio užtemimas atveria kelią naujam tikrovės ir tiesos matmeniui*²⁶. Vadinasi, mums yra būtina suprasti teksto prasmę, t. y. ne tai, kas jame paslėpta, bet kas yra atverta: tekstas kalba apie galimą pasaulį ir išskleidžia jo dimensijas. *Suprasti tekstą – tai atkartoti jo judėjimą nuo prasmės į nuorodą: nuo to, ką jis sako, į tai, apie ką kalba*²⁷.

Tapo akivaizdu, kad subjektas (tauta), apibrėždamas savo *tapatybę*, save gali konstruoti tik per *skirtumą*, todėl tam reikia ko nors kito, per ką (semiotiškai žvelgiant) įvyktų savęs apibrėžimas kalba. Taigi tapatybei formą suteikia ne tik būdas, kuriuo save apibrėžiamo pagal tai, kokį mūsų atvaizdą mums sugrąžina kitas, bet ir būdas, kuriuo nusakomi kito (ar kitų) skirtumai tam, kad tarp mūsų ir to kito atsirastų distancija – būtų sukurtas specifinis turinys. Tačiau tada, kai brandinama visuomenės transformacija, paneigiant senąsias vertybes ir kuriant naujas, prieštaraujančias ir konfliktuojančias su ankstesnėmis būtent tekstu, įtampa yra didesnė – čia reikia sukurti dominuojantį kodą, kad nemokanti skaityti

²⁵ Ten pat, p. 65.

²⁶ Ten pat, p. 81.

²⁷ Ten pat, p. 101.

ir rašyti auditorija galėtų suvokti tas reikšmes, kurioms teksto autoriai teikia pirmenybę. Bendradarbiaujantis teksto skaitytojas tampa asmenybe, turinčia tam tikrą nuostatų ir vertybių rinkinį, kuris gali sutapti su visuomenės, kuriai adresuotas pranešimas, vyraujančia vertybių ir poreikių sistema. Tokiu būdu veikia *ideologija*, sukurta transformacijos vyksmui įgyvendinti, ją lemia konkreti visuomenė ir dominuojančios vertybės, o ne galbūt unikalus individų pasaulėvokos, pažiūrų ir patirties kompleksas. Kitaip ideologijos sampratą, siejamą su idėjų sklaida, apibrėžia semiotika – kaip *sintagminę verčių artikuliaciją*. Ideologija šiuo atveju pasireiškia kaip verčių sintaksė: vertės įvedamos į semiotinį procesą²⁸. Manome, kad mitai ir juose įprasminamos vertybės yra įreminamos ideologija, nes jai taip patogiau save išreikšti, kad taptų tos visuomenės bendrumo ir socialinių santykių dalimi. Vadinasi, ženklų vartojimas turi dvilypį pobūdį: viena vertus, juos vartodami, žmonės palaiko ir įkvepia gyvybę ideologijai, kita vertus, pati ideologija ir mūsų reakcija į ideologinius ženklus bei jais perduodamas vertybes savo ruožtu formuoja mus pačius.

„ŽMOGAUS SITUACIJA“ PAGAL GREIMĄ

Kaip parodėme anksčiau, mūsų svarstymų tema yra tekstai, įvairiais laikotarpiais prisidėję prie lietuvių tautos kultūrinės tapatybės konstravimo ir susiję su kalbos, rašto, kultūros, visuomenės kilmės bei transformacijos problematika. Rūpėjo suprasti, kaip „kažką reiškiančioje kalboje“, tapusioje diskursu, juda nuolat besikeičiantis reikšminis universumas. Taip pat stebėti prieštarinę jo veikimą dabartyje: *nors veiksmų turinys nuolat kinta, aktoriai keičiasi, bet pasakymas-spektaklis visai nesikeičia, nes jo tęstinumą laiduoja ypatingas vaidmenų pasiskirstymas*²⁹. Šiame transformacijų stebėjimo (ir meistravimo) nuotykyje straipsnio

²⁸ www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/ideologija.

²⁹ Greimas 2005, p. 227.

autorė savo Lėmėju³⁰ pasirinko Greimą, sukūrusį originalią naratyvinę semiotiką ir siūliusį „aptarti reikšminio universumo visumą“, pasitelkiant naujas sąvokas. Savaip apibrėždamas „gyvenimo stiliaus“ sampratą mokslininkas sakė, kad *interpretuodami perėjimą nuo individualių poelgių prie gyvenimo formų, galėtume stabtelėti prie intersubjektyvaus spektaklio ir stebėtojo*³¹. Mums kyla klausimas, kaip tai vyksta ir kas iš to?

Formuluodamas reikšmės ir prasmės klausimus semiotikas siekė surasti generatyvinę (ne genetinę) trajektoriją ir sukurti bendrosios reikšmės teorijos programą. Naratyvinės analizės metodologinis turpinimas ir galimybė ją taikyti kitose nei folkloras ar mitologija srityse leido tyrėjui peržiūrėti lingvistikoje pripažintas koncepcijas. Greimas siūlo įsivaizduoti tokias reikšmės generavimo *ab quo* pakopas, kad pradėję nuo mažai artikuluotų prasmės sancaupų ir eidami iš vienos pakopos į kitą, pasiektume vis rafinuotesnes reikšmės artikuliacijas. Taip suvoksime, ko siekia prasmė savo raiška: a) būti artikuluota prasme, t. y. reikšme, ir b) būti diskursu apie prasmę. Taigi reikšmės generavimas pradžioje nėra atskirų pasakojimų produkavimas ir jų jungimas į diskursą. Savo taku diskursas yra perduodamas naratyvinėms struktūroms ir būtent jos sukuria, gamina prasmingą diskursą, išskaidomą pasakymais. Mums rūpi diskursas kaip kintanti reikšmė, kaip reikšmės įvykis, reikšmės transformacijos.

Naratyvinė gramatika, tapusi semiotiniu įrankiu, gali paaiškinti ne tik visuomenės gyvenimą, socialinius atlikėjus ir jų tarpusavio santykius, bet ir vidinį individo gyvenimą su jo konfliktais ir kartu sugyvenančiais skirtingais aktantais. Kiek vėliau, aptardamas perėjimą nuo individualių poelgių prie gyvenimo formų, Greimas pakartoja, jog čia susiduriame su *naratyvine programa*, kuri plėtojama

³⁰ Naratyvinėje sintaksėje adresantu arba *lėmėju* (Greimo pasiūlytos sampratos atitikmuo – „skirti“, „lemti“, pranc. *destinateur* < *destiner*) vadinamas aktantas, suteikiantis adresatui subjektui modalinės kompetencijos elementų, įvedantis į pasakojimą apipavidalinančias vertes ir sankcionuojantis adresato subjekto atliktį (žr.: www.avantekstas.flf.lt/lt/lemėjas).

³¹ Algirdas Julius Greimas, „Gražus gestas“, *Baltos lankos*, 2010, Nr. 33, p. 143.

gali įgyti specifinių bruožų ir kurios analizė išryškina ideologiją. Jis teigia, kad „gyvenimo formą“ apibrėžia keli dalykai: a) poelgių kartojimasis ir subjekto gyvenimo projektas, b) nenutrūksta-
mumas, kuris pagrindžia ne šiaip individo, o jo asmens tapatybę, c) nuosekli visų individualizavimo tako lygmenų deformacija: jus-
linio, pasijų, aksiologinio, diskursinio ir aspektinio lygmenų³². Taip
svarstant, visuomenė galėtų būti suvokiama (ir aptariama) kaip
savarankišką būtį turinčių „semiotinių būtybių“ visetas, o išskleisti
individų sąryšiai parodytų bendruomenių ir jas sudarančių „mora-
linių asmenų“ sudėtingumą. Greimas manė, kad „gyvenimo for-
mų“ tyrinėjimas gali praturtinti diskursų tipologiją ir kultūrų se-
miotiką: *užuot apsiribojus reikšmės generatyvinio tako vieno lygmens
specifiniais parametrais, kaip tai daro žanrų tipologija ar folklorinių mo-
tyvų tyrimas, jis naudotųsi įvairiais parametrais, apimančiais visus gene-
ratyvinio tako lygmenis*³³.

Akivaizdu, kad praktinės kalbos pranešimus ir literatūrinius
tekstus skiria tai, kad pastarieji yra daugiareikšmiai. Galime svars-
tyti, kad bet koks pasakymas natūraliaja kalba istoriškai buvo pir-
miausia suformuluotas, paskui tapo ritualizuota formule, galop –
užrašytas antrine (rašto) kalba ir paskleistas – tapo diskursu. Ta-
čiau *tam, kad bet koks pranešimas galėtų būti apibrėžiamas kaip „teks-
tas“, jis turi būti mažiausiai du kartus užkoduotas*³⁴. Vadinas, tas teks-
tas, kuris yra daugiasluoksnis ir – kaip spėjame – semiotiškai ne-
vienalytis, be to, darantis įtaką kultūriniam kontekstui ir galintis
veikti savo skaitytojų auditoriją, nėra tik paprastas pranešimas,
paskleistas autoriaus (adresanto) suvokėjui (adresatui). Toks pra-
nešimas ne tik perduoda tą informaciją, kuri buvo į jį integruota iš
išorės, bet ir ją kondensuoja, pretenduodamas įgyti atmintį. Kaip
minėjome, tekste panaudojant simbolius ir metaforas, diskursas
įgyja daugiareikšmiškumo, taigi – galios keisti kitus pranešimus ir
sukurti naujus. Taip sukurtas tekstas (jei jis yra metadiskursas)

³² Ten pat.

³³ Ten pat, p. 144.

³⁴ Lotman, p. 136.

atlieka kolektyvinės kultūrinės atminties funkciją, o įgydamas diskurso galios, aktualizuoja ne tik jame glūdinčios informacijos aspektus, bet ir paties suvokėjo (adresato) savybes. Tekstas įgyja galios: atlikdamas tarpininko vaidmenį, jis pertvarko skaitytojo asmenines savybes pagal iš anksto numatytą struktūrą ir leidžia jam identifikuotis su tekste aprašomomis savybėmis, o vėliau – gyventi savo pasirinktame pasakojime kaip tikrovėje.

PASAKOJIMO STRUKTŪROS

Aiškindamas naratyvinės struktūros problematiką Greimas išskleidė vadinamąjį taksonometrinių branduolių remdamasis Claude'o Levi-Strausso struktūrine Edipo mito analize. Ši analizė leido sukonstruoti modelį, pagal kurį gali būti aiškinami visi Edipo mitai, simbolinėje plotmėje išsprendžiantys žmogaus gyvenimo ir galvojiimo prieštarą. Toks modelis paaiškina, kaip anachroniškai pagautama visų galimų pasakojimų reikšmė, priklausanti nuo tam tikro semantinio mikrouniversumo. Vis dėlto pasakojimai (mitai, liaudies pasakos, literatūriniai tekstai) yra paviršutinės išraiškos formos, kuriose glūdi gilesnė reikšmė, ir skaitantieji tuos pasakojimus, kaip ir juos rašantieji, nebūtinai gali suprasti mitų ir literatūrinių formų galią – simbolinis pasaulis yra aukščiau už mus, mes esame jo valdomi. Šių pasakojimų, mitų ir folkloro dešifravimas gali atskleisti verčių sistemas ir elgesio (pagal tas verčių sistemas) modelius arba ideologijas.

Kuriant naratyvinę struktūrą, Greimui įtakos turėjo Vladimiro Proppo veikalas apie rusų liaudies pasakas, tradiciškai vadinamas stebuklinėmis. Kitaip tariant, naratyvinė schema sukonstruojama remiantis liaudies pasakų analize: kaip pradinė duotis įvardijama esama socialinė tvarka, grįsta kartų skirtumu ir senių autoriteto pripažinimu, bei tos tvarkos griovimas. Herojus – individas, išsiskiriantis iš visuomenės, turi įveikti visuomenės susvetimėjimą ir atstatyti socialinę tvarką. Greimas suprato, kad folkloro tyrinėjimas gali atvesti prie gilesnio literatūros tekstų supratimo, taigi ėmėsi analizuoti lietuvių liaudies pasakas apie Bebaimį Herojų kaip lietuvių kultūros mitinio universumo dalį. Bebaimio Herojaus pasakos analizė atskleidžia esminius šios pasakos savitumus: ji teigia *socialinę tvarką*, pagrįstą plačiai suprantamu

autoritetu – klusnumu seniesiems ir šventumo baime. Socialinę tvarką griaua ne jaunesnė karta, o herojus, – vadinasi, susvetimėjimas yra ne visuomenės, o individo lygmens.

Taigi šioje pasakoje problema yra ne socialinės tvarkos pažeidimas, bet pripažinti verto autoriteto ieškojimas: *Bebaimis Herojus siekia ne atstatyti socialinę tvarką, bet atrasti pasaulio tvarką*³⁵. Labiausiai mums rūpėjo pažinti naratyvines struktūras, kuriomis reiškiamas mitinis pasakos turinys ir per kurias galima išsiaiškinti lietuvių kultūros mitologinį kodą. Svarstėme, ar tokią pasakos analizę savavališkai įmanoma taikyti kitaip skaitant istorinius pasakojimus ir panaudoti jos struktūrą aiškinantis kultūrinio herojaus įvedamą (naują) tvarką.

Nagrinėdami *Aušros* programinį tekstą ir bandydami atrasti jame glūdinčią ideologiją siekėme suprasti *mokėjimo veikti* modelius bei *verčių* sistemas. Netgi Greimas, manęs, kad lietuviškos kultūros negalima sukurti, *siuvant tautiškas kelnes iš rankšluosčių, nei bandant Lietuvoje įvesti vokiškos tvarkos ir rusiškos netvarkos sintezę*³⁶, buvo pasidavęs didžiojo naratyvo žavesiui. Nors ir sutiko, kad istorija ir istoriškumo atradimas Vakarų Europoje „priklauso“ XIX a. romantizmui, tačiau liko ištikimas modernios lietuvių tautos kūrėjų nubrėžtai kryptčiai, Lietuvos istorijos atradimą priskirdamas Basanavičiaus kartai.

Vis dėlto Greimas įžvelgė kitą aspektą, kurį linkstama nutylėti, – iš valstietijos kilusios lietuvių inteligentijos sukeltą pilietinę revoliuciją. Jis užsimena, kad tautos atgimimas neapsiribojo savos istorijos atradimu, bet virto tautinio atgimimo pranašų sukeltu nepasitenkinimu dabartimi, atidengusiu naujos ateities perspektyvą, tačiau jos krypties naratyve nenubrėžus. Revoliucija atsargiai vadinama „sukeltu nepasitenkinimu dabartimi“, tik nėra aiškios tos revoliucijos ištakos, maištingųjų herojų, revoliucionierių, kilmė ir pirmąpradžio naivumo priežastys.

³⁵ Greimas 1989, p. 185.

³⁶ Algirdas Julius Greimas, *Iš toli ir iš arti*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 330, 332.

Arenoje pasirodžiusi nauja socialinė klasė dažniausiai apibūdinama kaip „iš baudžiosios išlaisvintų valstiečių klasė“, kuri, *apsiginklavusi naujai nušveistais Vytautų ir Kęstučių šarvais, išėjo į istorijos forumą*. Užmirimo–atgimimo metu naudingą ir gana paradoksalų savos istorijos įsivaizdavimą, kur XIX a. pabaigos lietuvis kaimietis arba pirmos kartos iš kaimo išėjęs inteligentas, gydytojas, kunigas ar mokytojas sau pavyzdžiu ima Viduramžių kunigaikščius, o savo veiklos kelrodžiu, sakysim, Algirdo trankymą kalaviju į Maskvos vartus³⁷, Greimas laikė pavojingu. Jis manė, kad su tokia praeities panorama neįmanoma gyventi istorijoje ir sąmoningai kurti. Praeities „nušventinimas“ 1953 m. rašytuose jo tekstuose visų pirma reiškė pasitikėjimą tautos subrendimu ir norą iškeisti praeities vertybes į ateities vertybes. Tokia įsivaizduojama ir palaikoma „praeities didybė“, gaubianti dabartį savo *milžinišku šešėliu ir slegianti šiandieninį žmogų*, Greimui siejosi su vertimu eiti į savo istoriją ataturpsta ir nedovanotina pozicija ateities atžvilgiu. Istorijos vertinimą ir kultūrą mokslininkas suvokė kaip globalų išsiskyrimą – literatūros, filosofijos, meno ir muzikos ženklais. Jam buvo akivaizdu, kad kuriami du matai ir du saikai: viena istorija lietuviui, kita istorija – lietuviui europiečiui, kai sureikšminus Gediminaičių galybės laikotarpį buvo demonizuotas ATR laikotarpis, vadinant jį Lietuvos valstybės istorinio dekadanso, smukimo, bajorijos sulenkėjimo laikotarpiu, nors Europos kontekste šis periodas yra labai svarbus. Būtent tuo metu Lietuva įsijungė į ekonominę Vakarų Europos sistemą ir tapo neatskiriama Europos dalimi.

Pakartokime: *naratyvinės struktūros manifestacijos lygmenyje atitinka kalbinės pasakojimo struktūros, o naratyvinės analizės atitiktumuo yra diskurso analizė*³⁸. Leidžiantis giliau gali kilti klausimas, kas sudaro naracijos įtampą, jos vidinį užtaisą, išjudinantį visą naratyvinę sistemą ir į naracijos sklaidą įtraukiantį jos dalyvius: priešininčius, pagalbininius, lėmėją ir jo adresatą (pvz., po *sutarties* sudarymo tarp lėmėjo ir jo adresato turi eiti *išbandymas*). Pačią naraty-

³⁷ Greimas 1991, p. 332.

³⁸ Greimas 1989, p. 158.

vumo idėją galima nusakyti kaip vieną ar daugiau transformacijų, susiejančių (arba atsiejančių) subjektus su objektais-vertėmis. Tokiu būdu gali būti suvokiamas gyvenimo, istorijos, individo, kultūros susiskaidymas į diskretines būsenas, skirtingas *naratyvines programas*. Įgyvendindamas savo naratyvinę programą subjektas (individas ar visuomenė) realizuoja tą vertę, kuri buvo siekiamybė, ir kartu realizuoja save.

Naratyvinė programa atskleidžia subjektų konjunkcijų ir disjunkcijų su objektais-vertėmis istoriją, kelią arba *taką*, kuri jie nueina, siekdami objektų-verčių, jas įgydami arba prarasdami, pasikeisdami jomis ar dėl jų konfliktuodami. Šiuo atveju pasakojimas gali būti suvokiamas kaip *algoritmas*, grandinė pasakymų, vedančių į tam tikrą tikslą. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad kilmės mituose vieno ar kito vertės objekto nebuvimas yra laikomas pradine situacija, o jis įgyjamas tik vienu taku: kas vienu atveju suprantama kaip vertės įgijimas, kitu atveju gali būti vertės netekimas. Vadinasi, tas pats vertės perdavimo takas gali būti aiškinamas dvejopai: kaip pergalės ir kaip pralaimėjimo istorija, formuluojant klausimą – ką gavome ir ką praradome? Greimas, vadovaudamasis Proppo *Pasakos morfologija*, siekė suvokti ir įteisinti visuotinesni aktantinių modelį (naratyvinėje sintaksėje skiriami trys pagrindiniai aktantai: lėmėjas, subjektas ir vertės objektas, bei šalutiniai: pagalbininkas ir priešininkas). Kas vyksta istoriniame pasakojime (arba pasakoje), tyrėjas gali suprasti pasitelkęs Greimo aprašytą transformacinį modelį. Semiotikui rūpėjo dviejų tvarkų, priklausančių dviem skirtingoms duotybių sritims, sąveika, t. y. kaip visuomeninė sritis (įstatymo tvarka, visuomeninės sutarties steigimas) koreliuoja su individualia sritimi (individualių vertybių buvimu ir turėjimu, įtvirtintu žmonių bendravimu).

Komunikacija perduodant objektą yra mitinis vertybių pateikimo modelis. Pranešimas, pasak Greimo, yra savotiškai „užšaldytas“, sudaiktintas kalbėjimas, kurį galima perduoti. Jis gali būti laikomas „žinojimo“ formulavimu mitinės raiškos plotmėje. Stebuklinės pasakos kontekste mitinis prieštaravimas formuluojamas taip: individo laisvė pereina į priešišumą, o vertybių sugrąžinimo kaina yra tvarkos įvedimas, t. y. šios laisvės atsisakymas. Pasakojimas gali būti perskaitomas ir suvokiamas kaip išbandymas, ku-

riame išsiskleidžia žmogaus poelgių seka. Šie poelgiai apima laiko seką ir sekos laisvę: negrižtamumą ir pasirinkimą. Greimas mano, kad šitaip interpretuojant, išbandymas laikomas figūratyviu modeliu, t. y. mitinių poelgių struktūriniu visetu, atspindinčiu istorines transformacijas³⁹. Vadovaudamiesi šiomis nuostatomis galime pamatyti, kad pasakojime (pasakojimuose) slypi daugybė prieštaravimų: pasakojimas vienu metu įprasmina tęstinumą ir galimus pasikeitimus, teigia būtiną tvarką ir laisvę, kuri sulaužo arba atkuria šią tvarką. Svarbu tai, kad šių prieštaravimų nesimato plika akimi – skaitant atrodo, kad pasakojime įtvirtinama pusiausvyra ir užglaištomi prieštaravimai. Tokiu būdu pasakojimas atlieka tarpininko vaidmenį, todėl būtina išsiaiškinti, apie kokį tarpininkavimą kalbama: tarp struktūros ir poelgio, tarp tęstinumo ir istorijos ar tarp visuomenės ir individo. Susivokti šiame meistravimo nuotykyje mums padėjo Greimo nuoroda į dvi pasakojimų klases: pasakojimus apie esamos tvarkos *priėmimą* ir pasakojimus apie esamos tvarkos *atmetimą*⁴⁰. Pirmuoju atveju išeitis yra pripažinimas, kad tam tikrą tvarką reikia įteisinti ir jos būtinybę paaiškinti; šioji tvarka yra visuomenės arba gamtos, taigi pranokstanti žmogų, tačiau išaiškinama žmogaus atžvilgiu – ieškojimu, išbandymu vadinami žmogaus poelgiai, įsteigę vienokią ar kitokią tvarką. *Pasakojimo tarpininkavimas pasireiškia „pasaulio sužmoginimu“, įterpiant į jį individo ir įvykio matmenį. Pasaulį įteisina žmogus, žmogus, įsijungęs į pasaulį*⁴¹. Kol kas išskirsime tik *atliktį* – kaip svarbiausią išbandymą, kurį sudaro trys naratyviniai pasakymai: a) susidūrimas, b) dominavimas, c) pasekmė (vertės įgijimas arba netekimas), prisimindami, kad *kiekvienas prasmės aiškinimas ar aprašymas yra ne kas kita, kaip perkodavimo operacija*⁴².

Šią sampratą – *atliktį* kaip svarbiausią išbandymą – siejame su 1883 m. *Aušroje* publikuotu programiniu tekstu, vedančiu modernios lietuvių tautos naratyvinės programos supratimo link. Svares-

³⁹ Greimas 2005, p. 273.

⁴⁰ Ten pat, p. 275.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Greimas 1989, p. 109.

tymo objektas čia išlieka tas pats: bajoriškosios/aristokratiškosios/civilizacinės ir liaudiškosios kultūrų verčių ansamblis, kaip pasakytų Greimas, ir jų konfliktas, išspręstas atliktimi, įsiterpus tekstui iš išorės. Tokiam skaitymui ir supratimui reikalinga lingvistinė logika, kuri *traktuotų melą ir paslaptį, apgaule ir nuoširdumą tame pačiame lygmenyje, kaip teisingumą ir klaidingumą*⁴³, o paprasta komunikacijos teorija šių santykių ir veikimo pėdsakų tekste aptikti negali.

AISTRINGAS PASAKOJIMAS

Greimas, ieškodamas instrumentų analizuoti „popieriniams jausmams“, norams ir aistroms, pastebėjo metodologinį ribotumą ir ėmėsi nagrinėti *pasijų* (aistrų) teorijas, sukurdamas pasijų semiotiką. Tokia problematika kyla iš būtinumo aprašyti manipuliacines struktūras, įtrauktas į jų „istorinio“ funkcionavimo struktūrą, t. y. diskursą, ir identifikuoti jame „įklampintus“ jausmų sąmyšius, pvz., apsvylimą, stiprų nepasitenkinimą (slegiantį apsvylimo savo viltimis, teisėmis jausmą), peraugantį į agresyvumą. Išsiaiškino, kad modalinių sąrangų – nuostatų ar būsenų – bendru pagrindu bet kuri bendruomenė nustato jai būdingos konfigūracijos turinius. Kai turime reikalą su diskursyvine sekvencija, sudaryta iš supančių būsenų ir veiksmų, kuriuos būtina išskaidyti tam, kad galėtume geriau analizuoti diskursus, verta susimąstyti apie aistros, o konkrečiau – pykčio konfigūraciją, kurią aprašė Greimas. Šiuo atveju mus domina *neigiamas norėjimas veikti, nukreiptas į kitą subjektą, atsakingą už nusivylimą ir trūkumą*⁴⁴. Tam, kad aristokratija, ankstesnės politinės tautos atstovai būtų išstumti, demonizuoti, tekstuose ir retorikoje reikėjo įterpti, įkomponuoti reikšmingus jausmų sąmyšius – pyktį, nepasitenkinimą.

Ženkime žingsnį link Greimo leksinės semantikos studijos apie pyktį, kurioje jis siekė nustatyti *pykčio konfigūraciją*⁴⁵. Pagrindiniu

⁴³ Ten pat, p. 79.

⁴⁴ Ten pat, p. 371.

⁴⁵ Ten pat, p. 360.

pykčio sekvencijos elementu semiotikas įvardija *nepasitenkinimą*, įaistrintą būseną, apibrėžiamą kaip slegiantis jausmas. Tokia pagrindinė leksema leidžia savotiškai „apversti“ laiko ir trukmės komponentus: a) tą, kuris būna *vėliau* ir eina po to – agresyvumą (padarinio išraišką), ir b) tą, kuris būna *anksčiau* ir eina pirmiau – frustraciją (apsivylimą, kylantį iš nepasitenkinimo). Taigi pyktis reiškiasi kaip sekvencija, sudaryta iš kelių komponentų: apsvylimas–nepasitenkinimas–agresyvumas. Nagrinėjant veiksmažodį *apvilti* (pranc. *frustrer*), paviršiu išskyla pykčio, kaip aistros, istorija, kuri nėra neutrali, o jau labai modalizuoto subjekto būseną. Veiksmažodžio *frustrer* apibrėžime Greimas išskiria dvi reikšmes: viena – „atimti iš kažko gėrybę, naudą“, kita – atimti gėrybę arba naudą, kuri buvo *teisėtai* gauta, ir/ar kurios buvo *tikėtasi*. Tokiu būdu atskleidžiamas ne subjekto ir vertės objekto santykis, bet *kozisutarties* santykis, kuris dėl to pasirodo esąs nutrauktas (su kitu subjektu). Prancūzų kalbos žodynai apsvylimą sieja su laukimu, į kurį neatsiliepta. Tyrėjas išskiria dvi *laukimo* rūšis: paprastąjį laukimą ir patiklųjį laukimą. Vienas sieja objektą su vertės objektu, kitas – sukuria santykius su kitu subjektu.

Patiklusis laukimas grindžiamas *tikėjimusi* to, kas privalo realizuotis. Tai įveda naują semiotinės veiklos matmenį – *vaidinių* (*simulacres*), t. y. tų išivaizduojamų objektų, kuriuos subjektas projektuoja iš savęs, *konstravimą*. Taigi ar svarstytume apie pasitikėjimą kitu, ar apie pasitikėjimą savimi, ar kalbėtume apie pasitikėjimo santykį tarp subjekto ir vaidinio, kurį subjektas susikuria, esmė būtų tokia: pasitenkinimą, malonumą lemia rezultatas, atsirandantis tuomet, kai išsipildo troškimas. Tada, kai nesulaukiama laimingos pabaigos ir nepatiriama satisfakcija, atsiranda priešinga būseną – *nesatisfakcija*, kurią seka *nusivylimas*, tikėjimo krizė. Vėl susiduriame su dvilypumu: tikėjimo krizė gali ištikti todėl, kad subjektas nepateisino į jį sudėtų vilčių, arba todėl, kad subjektas klaidingai nukreipė savo pasitikėjimą. Apsivylimas kartu su tikėjimo krize sukelia ūmų nepasitenkinimą – varomąją aistrų jėgą, kuri galiausiai tampa pykčiu.

Priešiškumą suvokiame kaip nuolatinės įtampos lydimą nepalankumo jausmą, kuriuo siekiama kam nors žalos; greta dosnumo ir kitų moralinių kategorijų atrandame kenksmingumo – žmoniškųjų silpnybių, destruktivumo, baimių – sąvoką. Vadinasi, no-

rėjimas veikti, nukreiptas į *kitą* subjektą, kuris, mūsų manymu, yra atsakingas už patirtą nusivylimą ir trūkumą, padeda parengti naratyvinę programą, kuri vėliau realizuojama. Vienu atveju subjekto norėjimas veikti skatina nepaklusnumą ir ieškojimą kitos išeities pykčio įtampai mažinti, įsijungiant į *maišto programą*. Kitu atveju subjektas, iššaukęs nepalankumą, tampa antisubjektu – *tada norėjimas veikti būtų keršto naratyvinės programos atramos taškas*⁴⁶. Matome, kad įsivaizduojamas trūkumo panaikinimas taip paprastai nesibaigia dviejų subjektų byla, kurioje vienas yra „moraliai atlyginamas“, o kitas „nubaudžiamas“. Semiotika pradeda kalbėti psichoanalizės terminais: keršto naratyvinė programa išlieka kaip kompensacijos programa, prasikaltusiam skiriant bausmę, kad jis taip pat kentėtų – taip tariamai atstatant pusiausvyrą tarp nemalonumų ir malonumų.

TARP DVIEJŲ PASAULIŲ

Grįžkime prie vieno iš lemtingų atsitiktinumų, galinčių atvesti tyrėjus prie aptartosios Greimo naratyvinės perspektyvos, suteikiančios daugiau prieigų naratologinei analizei. Mūsų atveju tokio pasirinkimo motyvu tapo Greimo klausimas: *kas aš pats sau? Kas aš Lietuvai, kas man Lietuva? Ar galima drauge būti ir lietuviu, ir žmogumi, sirgti ir Lietuva, ir žmonija?*⁴⁷ Svarstant lietuvių kultūrinės tapatybės problemiškumą, straipsnio autorei buvo svarbu tai, kaip Greimas apibūdina dviejų kultūrinių pasaulių sugyvenimą žmoguje: vienas kitą papildant, vienas kitam prieštaraujant. Semiotikas savo gyvenimą dalijo į du periodus: *vieną, kai gyvenau Lietuvoje – buvau lietuviu ir elgiausi kaip toks, – o kitą – su gyvenimu Vakaruose, Prancūzijoje, prancūzu*⁴⁸. Integravimasis į prancūzų kultūrinį pasaulį Greimui leido priėti prie tapatybės problemos iš vidaus, bet ne iš išorės, parodant ir kitiems tyrėjams kryptį. Todėl jis autoritetinškai sako: *tai aš save atnešiau Paryžiui, o ne Paryžius man atnešė ką*

⁴⁶ Ten pat, p. 372.

⁴⁷ Ten pat, p. 5.

⁴⁸ Greimas 1991, p. 21.

nors⁴⁹, nors ir sutinka, jog būtent Paryžiuje, iš visur kitur suplaukiančių idėjų centre, jam pavyko rasti naują santykį su nauja mąstymo epistema, paskatinusia imtis lietuviškų mitų rekonstrukcijos.

Taigi esama keleto tokio metodo pasirinkimo priežasčių. Pirmoji yra ta, kad būtent Greimo, savyje suderinusio buvimą lietuviu ir prancūzu, veikusio moksliniame ir kultūriniame pasaulyje, mąstysenos turtingumas atveria galimybę suprasti lietuvių kultūros (per mitologiją) ir europietiškosios, civilizacinės kultūros (per semiotiką) reikšmes. Antroji priežastis, nulėmusi tokį autoriteto pasirinkimą, yra nuolatinis Greimo poreikis „sirgti Lietuva“, domėjimasis istorine, kultūrine, socialine realybe ir bandymas suderinti ištikimybę savo šaliai su „nuolat kintančiais pasaulio vaizdais“. Tai leidžia nagrinėti dviejų kultūrų – etninės ir europietiškosios – sąveiką individualioje ir kolektyvinėje sąmonėje bei nustatyti jų kultūrinės vertės. Trečia, Greimas suprato, kad naratyvinės struktūros, kurias manifestacijos lygmenyje atitinka kalbinės pasakojimo struktūros, gali būti atpažintos ir kitur, ne tik natūraliosiomis kalbomis realizuojamose prasmės manifestacijose⁵⁰. Samprotaudamas apie pasaulio pažinimo teorijas ir bandymą suprasti pasaulį-objektą, jis išskyrė semiotiką kaip *visų šių pažūros taškų* (lingvistikos, psichoalizės, epistemologijos etc.) *mišinį ir bandymą išsiaiškinti prasmės kilmės ir jos apčiuopimo procesus*. Taip tyrėjai atvedami prie natūralios kalbos dvigubumo: šalia kalbos kaip denotacinės sistemos kartu esama kalbos kaip konotacinės sistemos. Vadinas, socialinės vertės yra įrašytos kalboje ir funkcionuoja visuomenėje nesąmoningai. Kitas dalykas, kreipiantis žvilgsnį į naratyvinių struktūrų sritį, buvo semiotiko išvalga, jog žmogiškosios vertės ir jų manifestacijos formos gali būti aprašytos. Demitifikavus šiuos specialius modelius ir juos palyginus su semiotiniais modeliais, paskui juos galima įterpti į bendrąją pažinimo teoriją.

Greimui rūpėjo kiek įmanoma išplėsti naratyvinės analizės tyrimų lauką ir integruoti istoriją į socialinių mokslų metodologiją. Bandant išsiaiškinti kalbos, rašto, kultūros kilmę – *kas, kur ir kada*

⁴⁹ Ten pat, p. 24.

⁵⁰ Greimas 1989, p. 157.

prasideda? – tokia prieiga atveria kelius įvardyti tam tikrus santykius, jų susikirtimo ir išsiskyrimo taškus, išskirtines konceptų sudarymo vietas. Taigi Greimo semiotika įgalina reikšminį universumą – kuris yra mūsų pačių universumas – analizuoti iš „vidaus“, išryškinant tai, kas jame „slypi“, kitaip tariant, atverti tam tikrą „pasaulio regėjimą“. Verta pabrėžti dar vieną aspektą: tai, kad šiuolaikinė semiotika į prasmines struktūras įveda laiko strėlę⁵¹. Greimas, kaip ir Lotmanas, svarstė semiotikos sąjungos su istorija svarbą, tačiau manė, kad sėkmingai integruoti semiotiką į socialinių mokslų metodologiją galima tik tuo atveju, jei istorijos mokslas pripažins struktūros sąvoką viena pamatinių savo sąvokų⁵². Įžvelgdamas, kad istorijoje tarpusavio priklausomybės ryšiais yra viskas susiję: politinė ir socialinė struktūra, ekonomika, tikėjimai ir mentaliteto apraiškos, jis siūlė ilgą trukmės istoriją (*longues durées*) laikyti invariantu, kurios variantai yra vidutinės trukmės istorijos (*durées moyennes*), o stilistinės atmainos – trumpos trukmės istorijos (*courtes durées*). Greimas aprašė du prasmę kuriančios veiklos tipus: *operaciją* – suprantamą kaip reguliari žmogaus veikla, nukreipta į daiktus, ir *manipuliaciją* – intencionalų vieno subjekto poveikį kitam subjektu⁵³. Tokiu būdu galime išsiaiškinti, kaip istorijos pertrūkiai paklūsta tęstinumui ir kaip prasmė konstruojama istoriniame diskurse, suvokiant ideologinės ir politinės istorijos „darymo“ pasekmes.

VIETOJ IŠVADŲ

Greimo semiotika ir naratyvinė perspektyva, derinama su Ricoeuro hermeneutika ir interpretacine teorija, Maurice'o Merleau-Ponty suvokimo fenomenologija, Landowskio „asimiliavimo“ mechanizmu, tyrėjams gali suteikti kryptį ieškant reikšmės „generatyvinio tako“ istoriniuose diskursuose ir aiškinantis, *ką visa tai reiškia*

⁵¹ Kęstutis Nastopka, „Prasmės rizika Lotmano ir Greimo mokyklos semiotikoje“, *Baltos lankos*, 2009, p. 146.

⁵² Ten pat.

⁵³ Ten pat, p. 147.

lietuvių kultūrinės tapatybės meistravimo nuotykyje. Diskurso, kuriuo aprašoma kalbos, visuomenės kilmė, permąstymas iš naratyvinės perspektyvos leistų išlaisvinti lietuvių (ir lenkų) istorinę atmintį ir dabartį, išryškinti abiejų tautų sąlyčio taškus renkantis europietiškosios industrializacijos ir modernizacijos kryptį vietoj rusiškosios.

Išsamesnė teksto analizė, leidžiantis „gilyn“, parodytų diskurso atlikėjus ir kreiptų postkolonijinio diskurso link. Visuomenėje, patyrusioje svetimos šalies prievartą ir agresiją, kolonizavimo metu įvyksta prasmės perkodavimas, vertės ir vertybės sukeičiamos vietomis pastarųjų nenaudai. Kolonizavimo situacija, žvelgiant iš chronologinio, o ne linijinio laiko perspektyvos, kaip priežasties pasekmė, kartosis okupacijos pavidalu. Tai nedaroma akivaizdžiai, įvedama naratyvinė painiava, kad apgavikas, sučiuptas už rankovės, neprisipažintų atlikęs manipuliaciją. Greimo atlikta *iššūkio* analizė, kuria gali būti vadovaujama skaitant pasirinktus diskursus, atveda prie praregėjimo, koku būdu, esant sutarties iliuzijai, vėliau *savo noru* buvo sutikta su prievartine sutartimi. Skaitytojas gali klausti, o kas iš to? Identifikuodami apgaviko pasaką galime pripažinti sau, jog iššūkis, kurį kone šimtmetį vertinome kaip „savasties“ įžeidimą, yra mūsų pačių agresija, pykčio aistra ir pavydo išraiška. Šių pasijų neigimas trukdo iki galo suvokti kolonizavimo ir (ne)autentiškumo dramą, kolonizuoto subjekto buvimą viduje ir paslėptą jo veikimą dabartyje.

LITERATŪRA

Avantekstas: Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas, Vilniaus universitetas. Prieiga internetu: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/>.

Bhabha, Homi K., *The Location of Culture*, London and New York: Routledge, 1994.

Derrida, Jacques, *Apie gramatologiją*, Vilnius: Baltos lankos, 2006.

Greimas, Algirdas Julius, „Gražus gestas“, *Baltos lankos*, 2010, Nr. 33.

Greimas, Algirdas Julius, *Iš toli ir iš arti*, Vilnius: Vaga, 1991.

Greimas, Algirdas Julius, *Semiotika: darbų rinktinė*, Vilnius: Mintis, 1989.

Greimas, Algirdas Julius, *Struktūrinė semantika. Metodo ieškojimas*, Vilnius: Baltos lankos, 2005.

Kuolys, Darius, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.

Landowski, Eric, *Prasmė anapus teksto. Sociosemiotinės esė*, Vilnius: Baltos lankos, 2015.

Lotman, Jurij, *Kultūros semiotika*, Vilnius: Baltos lankos, 2004.

Nastopka, Kęstutis, „Prasmės rizika Lotmano ir Greimo mokyklos semiotikoje“, *Baltos lankos*, 2009.

Ricoeur, Paul, *Apie vertimą*, Vilnius: Aidai, 2010.

Ricoeur, Paul, *Interpretacijos teorija. Diskursas ir reikšmės perteklius*, Vilnius: Baltos lankos, 2000.

Trumpa, Vincas, *Lietuva XIX-tame amžiuje*, Chicago, Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1989.

Vijūkas-Kojelavičius, Albertas, *Lietuvos istorija*, Vilnius: Vaga, 1988.

SUMMARY

Registry of Origin: narrative and passion structure

Jolita Linkevičiūtė-Rimavičienė

The aim of this article is to discuss some texts which at the different times constructed the Lithuanian nation's cultural identity. We have drawn attention to the concept of national identity published in the periodical "Aušra" (1883). The narrative was created in the 19th century as an act of revolutionary social transformation in order to define the national consciousness, language and culture. More significantly, the site of cultural difference became the process of the enunciation of culture as "knowledgeable", authoritative, adequate to the construction of systems of cultural identification. The enunciation of cultural difference problematizes the binary division of past and present, tradition and modernity at the level of cultural representation. It is the problem of how, in signifying the present, something comes to be repeated, relocated and translated in the name of tradition. Thus the political (and theoretical) genealogy of modernity lies not only in the origins of the idea of civility, but in this history of the colonial moment. We pay attention to the importance of the hybrid moment of political change and the time of enunciation and make the question of contradictions rooted in the process of translation and displacement in which the cultural identity was written. Applying semiotic approach we have rethink the cultural text or system of meanings as the Semantic Universe for recognition the structure of symbolization. In the purpose to understand the two familiar traditions in the discourse of identity we seized the space of representation, where the image of Self is confronted with the difference, its Other. The Subject (individual or nation) can construct himself only through the differences and he need the Other/Others for the reason of the semiotic existence. The experience of identity makes sense only via an articulation of difference: there is no Us without Them. A cultural unit exists and is recognized insofar as there exists another one which is opposed to it. We are faced with a dimension of double-dealing: a charge of assimilation and the act of exclude. To unders-

tand the differences of the historical writing and self-identification let's compare the idea of the two texts: Motiejus Strykowski "Chronicle" and Albertas Vijūkas-Kojalowicz "Lithuanian history", both written as historical narratives (and political myths) before "Aušra". We have used Algirdas Julius Greimas semiotic point of view to understand the rules governing the narrative programming: it is now clear that the analysis of the discourse may discover ideology. We must try to decipher myths, stories and folklore for the reason to identify the systems of values and how the models of behaviour (ability to act) impact on the style of life in the modern society. To ascertain the mythological code we have used to discuss Lithuanian folktale about the Fearless Hero in order to understand the narrative structures. The structure of this folktale might be used to discover the new order doctrine and the ideology in the text of periodical "Aušra" also for exploring and identifying the narrative and passion structures of the concrete discourse.

Key words: cultural identity, origin, discourse, history, metaphor, significant universe, narrative program.

Šio sąsiuvinio autoriai

Kęstutis Nastopka

VU A. J. Greimo semiotikos ir literatūros centro profesorius emeritas

kęstutaičiai@gmail.com

Jacques Fontanille

Limožo universiteto profesorius emeritas

jacques.fontanille@unilim.fr

Ksenija Kazarinova

KU (Klaipėdos universiteto) doktorantė

ksemuri@gmail.com

Giedrė Smolskaitė

VU doktorantė

giedre.smolskaite@gmail.com

Jolita Linkevičiūtė-Rimavičienė

VU Komunikacijos fakultetas, Žurnalistikos institutas

jolitalink@hotmail.com

Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
A. J. Greimo centras
Elektroninis leidinys